

SOSYOLOJİ
DERGİSİ

Journal of Sociology

Sayı/Issue 37

2018

Editör: Doç. Dr. Göknur EGE
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Yard. Editör: Dr. Öğr. Üyesi Pelin ÖNDER EROL
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Özkan YILDIZ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Doç. Dr. Ahmet TALİMCİLER, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Yazı Kurulu

Arş. Gör. Duygu ALTINOLUK, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Arş. Gör. Serkan TURĞUT, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Amaç ve Kapsam

Sosyoloji dergisinin amacı, dünyada ve Türkiye’de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji ve sosyal bilimler alanındaki çalışmalara yer vermektir. Dergide ayrıca, dünyadaki birikimi yansıtan sosyolojik metinlerin tercümesine de yer verilir. Sosyal bilimler alanında Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanmaktadır. Sosyoloji dergisi Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanan HAKEMLİ bir dergidir.

37. Sayıda Görev Alan Hakemler

Prof. Dr. Kamil Kaya, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Isparta

Prof. Dr. Esmâ Durugönül, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Böl., Antalya

Prof. Dr. Suat Kolukıncık, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Böl., Antalya

Doç. Dr. Zafer Durdu, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Muğla

Doç. Dr. Yılmaz Yıldırım, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., Sosyoloji Böl., İzmir

Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Böl., Ankara

Doç. Dr. Necmettin Doğan, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Sosyoloji Böl., İstanbul

Doç. Dr. H. Saim Parlador, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., Sosyoloji Böl., İzmir

Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Isparta

Doç. Dr. Halime Ünal Reşitoğlu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara

Doç. Dr. Hasan Şen, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Muğla

Doç. Dr. Adem Sağır, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Karabük

Doç. Dr. İlker Özdemir, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü, Adana

Doç. Dr. Müge Demir, Medipol Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul

Doç. Dr. Elife Kart, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Antalya

Doç. Dr. Güney Çeğin, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Denizli

Dr. Öğr. Üyesi Ebru Çetin, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir

Dr. Öğr. Üyesi Barış Gök, Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir

Sahibi ve Sorumlu Müdür: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü adına
Dekan V. Prof. Dr. Eşref ABAY

Yazışma Adresi: egesosyolojidergisi@gmail.com,
goknurege@gmail.com
Sosyoloji Dergisi Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
35100 Bornova-İZMİR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

Basım Yeri: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü
No: 172/134 Kampüs içi Bornova/İZMİR
Tel: 0 232 311 20 59

Basım Tarihi: 30.05.2018

İÇİNDEKİLER

Önsöz..... vii

Araştırma Makaleleri

Metropoliten Alanda Yoksulluk: İstanbul Kuştepe Mahallesi Örneği
(*Poverty in Metropolitan Area: İstanbul Kuştepe Neighbourhood Example*) 1
Tuğba CANBULUT, Afranur KISA, Doğaç Niyazi ÖZÜÇELİK

Derleme Makaleler

1960-1990 Yılları Arasında Toplumsal Eleştiri Perspektifinden
Türk Güldürü Sineması (The Social Criticism Perspective on the
Turkish Comedy Cinema between 1960-1990).....21
Murat ÜNAL

Neoliberalizmde Borç ve Öznellik (Debt and Subjectivity in Neoliberalism)..... 41
Mustafa DEMİRTAŞ

Popülist Siyaseti Besleyen Cemaatleşme ve “Ötekiler”
(*Communalization and the Others as Feeding Populist Politics*) 53
İhsan ÇETİN, Mehmet ÖZCAN

Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine
Bir İnceleme Denemesi (Seeing the Society through Section:
A Research Trial on Georg Simmel's Sociology) 81
Fatih KAHRAMAN

Yayın İlkeleri..... 101

Publication Guideline..... 105

ÖNSÖZ

Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisinin değerli okurları, yazarları ve hakemleri, 2018 yılı bahar sayımızı yayınlamış bulunmaktayız. Bir önceki sayımız olan 36. Sayıda, önce yayın aşamasında 3 yazarın makalelerini çekmesi ve yayınlandıktan sonra ise editörlüğümüzün ve yayın kurumumuzun dışında gelişen aksaklıklar nedeniyle, derginin hatalı dağıtımına girmesi ve geri çağrılıp düzeltilerek yeniden dağıtılmasından kaynaklanan sorunlardan ötürü, dergi ekibi olarak oldukça zorlu bir sınav verdik. Ancak bu sınavdan da başarı ile çıkarak, hem 36. sayımızı, hem de şu an elinizde olan 37. sayımızı, ilan ettiğimiz süreler içinde yayınlayarak, yılda 2 sayı olarak ve tam zamanında yayınlanma ile ilgili taahhüdümüzü yerine getirmiş olduk.

Bu sayımızda 5 makale yer alıyor. Niteliğin nicelikten çok daha önemli olduğu düşüncesinden hareketle ve dergimizin yayın ilkelerinden taviz vermemenin kalın dergiler yayınlamaktan daha önemli olduğuna duyduğumuz inançla, bu makale sayısının yeterli olduğu kanaatindeyiz. Birçok derginin, makale başvuru sayılarındaki istikrarsızlık, aday makalelerde yayın ilkelerine uygun olmama ya da hakem değerlendirmesinden geçememe oranının giderek artması gibi sorunlarla yüzleştiği bir zamanda Sosyoloji Dergisi de bu sorunlardan payına düşeni almaktadır.

Ulusal akademik yayıncılığın bugün bir dönüm noktasına geldiğini söyleyebiliriz. Ulusal akademik yayıncılığın geliştirilmesi ile ilgili düzenlemeler diğer akademik dergilerde olduğu gibi, dergimizin de en önemli gündemini oluşturmaktadır. Bu düzenlemeler arasında, dergilerde yayınlanan makalelerin sınıflandırılması konusu da yer almaktadır. Şu an ULAKBİM TR Dizin ve DergiPark Akademik gibi ulusal yayıncılığı ilgilendiren en önemli kurumlar tarafından kabul edilen sınıflandırma, araştırma makalesi ve derleme gibi kategorileri içermektedir. Akademik yükselmelerde, araştırma makalelerinin derleme kategorisindeki makalelere göre daha yüksek statüde görüldüğüne de dikkat çekmek gerekmektedir. Oysa sosyal bilimler laboratuvar çalışmasının çok fazla mümkün olmadığı ve sadece saha çalışmalarının değil, kuramsal araştırmalarında yoğun olarak gerçekleştirildiği alanlardır. Dolayısıyla sadece kuramsal araştırmaya dayanan bir yazı “derleme” statüsünde değerlendirildiğinde, sosyal bilimlerde akademik makale üreten yazarlar açısından bu durum bir dezavantaj oluşturmaktadır. Saha çalışması olmayan, kuramsal çalışmaya dayalı bir makalenin araştırma makalesi olarak nitelendirilememesi ile ilgili bu sorunu ortadan kaldırmak için, dergi editörü olarak, “kuramsal araştırma makalesi” adı altında bir kategori oluşturup, bu çerçevede yer alan makaleleri bu sınıf içerisinde

değerlendirmeyi önermiş bulunmaktayım. Ancak böylesi bir yeni kategori yukarıda bahsi geçen kurumların sınıflandırmasında yer almadığından sorunu ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Bu durumda, ulusal yayıncılıkla ilgili - akademik yükselmeler de dahil- her türlü kriter belirlenirken, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olan karakteri nedeniyle, farklı bir sınıflandırmanın daha sağlıklı olacağı ile ilgili düşüncemizde ve bu konuyu ilgili kurum ve kuruluşlara iletme konusunda kararlı olmakla birlikte, şimdilik mevcut sınıflandırmayı uygulamanın tek çıkar yol olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Akademik yükselmelerle ilgili görece bir belirsizliğin yaşandığı bu dönemde, değişen kriterlere uygun akademik puan sağlayabilme kaygısı, birçok yazarı hızlı bir şekilde istenilen kriterlere uygun yazı yazmaya ve istenilen kriterlere uygun puan sağlayan dergilere ivedi bir şekilde bu yazıları göndermeye itmiştir. Dahası bu gelişmelerin getirdiği motivasyonla çok sayıda yeni dergi yayın hayatına girerek, nitelik kaybeden, fakat nicel olarak artan makale başvurularının, bu dergilere dağılmasına neden olmuştur. Hatta bu durum dergiler arasında etik olmayan bir rekabeti de tetiklemiştir. Şöyle ki, bazı yazarlar makalelerini birden çok dergiye gönderebilmekte, olumlu sonuç alınması durumunda, akademik puan açısından getirisi en yüksek olanı tercih etme ya da makalenin kabul edilmemesi olasılığına karşı tedbir amaçlı, alternatif başvuru yapma gibi yolları deneyebilmektedir. Bir önceki sayının önsözünde de ifade edildiği gibi, böyle bir yaklaşım bilimsel ahlakla bağdaşmaz ve mükerrer başvuru yapan makalenin gönderildiği dergilerin editörlerinin, yayın kurullarının, hakem değerlendirmesi yapan hakemlerinin emeğinin de hiçe sayılması anlamına gelir. Ayrıca her dergi önündeki sayı için bir plana ihtiyaç duyar ve dergi ekibi bu plana göre çalışmalarını tamamlamışken, makalenin yazar tarafından çekilmesi dergiyi zor duruma düşürür.

Bütün bunlara rağmen, Sosyoloji Dergisi olarak, ince eleyip sık dokumaktan, nitelikten, yayın ilkelerimizden ve bilimsel ahlaktan ödün vermeden yayın hayatımıza devam etme konusunda kararlıyız. Dergimizin ulusal ve uluslararası dizinlerde taranması yönündeki çalışmalarımız konusunda ise gayretli ve ümitliyiz. Bir derginin önemli dizinlerde yer alması sadece yazıların, yazarların ve hakemlerin nitelikli olmasıyla değil, o derginin ne kadar alıntılı olduğu ve kaynak gösterildiğiyle de yakından bağlantılıdır. Bu konu takdir edileceği üzere, derginin tanınırlığı, okunabilirliği ve erişilebilirliği ile doğru orantılıdır. Dergimiz elektronik dergi olmayıp, çok az sayıda basılmakta ve maalesef kitlelere ulaşmamaktadır. Öte yandan dergimizin Türkiye içinde tanınırlığı ile ilgili bir sıkıntı yoktur. Çünkü E. Ü. Sosyoloji Dergisi, yayın hayatına 31 yıl önce 1987'de başlamış, Türkiye'nin en eski ve köklü akademik dergilerinden biridir. Bir dönem çok sık editör

değişikliği olmasından kaynaklı bazı hatalar, derginin, tarandığı ULAKBİM TR Dizinden çıkarılmasına neden olmuşsa da esasen ULAKBİM tarafından taranan ilk dergilerdendir. Derginin şu anki yönetimi olarak, daha önce her ikisi de ortalama sadece ikişer yıl ve dörder sayı sürmüş, iki eski yönetim döneminde yönetimdeki süreksizliğe paralel olarak ortaya çıkan ve derginin dizinden çıkarılmasına yol açan bütün aksaklıkları, eksiklikleri ve hataları gidermiş bulunmaktayız. Hali hazırda tekrar kabul edilmeyi ve sürecin tamamlanmasını beklemekteyiz. Bunun yanı sıra yukarıda bahsettiğimiz gibi ulusal olarak tanınmış olan, ancak çok fazla erişilebilir olmayan dergimizi ve dergide yayınlanan makaleleri kitlelere ulaştırma konusunda azimliyiz. Derginin sadece ulusal değil, uluslararası olarak tanınabilmesi konusunda da bazı girişimlerde bulunmayı planlamaktayız.

- Bu sayımızdan itibaren ULAKBİM TR Dizin ve DergiPark tarafından kullanılan dergi yayın sınıflandırılması temel alınarak, makalenin sınıfı/kategorisi makale künye bilgisine ve içindekiler sayfasına eklenecektir.
- Bir sonraki sayımızdan itibaren, dergimize bir danışma kurulu eklenmesi planlanmıştır.
- Dergimizin bugüne kadar yayınlanan tüm sayılarının DergiPark'ta arşivlenmesi ve tüm sayıların internet üzerinden erişilebilir olması ile ilgili çalışmalarımıza gelince, dergilerin taranması tamamlanmıştır ve ilk olarak son üç sayının yüklenmesiyle başlanması kararlaştırılmıştır.

Dergimizin amaçları, hedefleri, sorunları gelmiş olduğu nokta ile ilgili bazı bilgi ve değerlendirmeleri sizlerle paylaştıktan sonra, bu sayıda yer alan yazılar hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum,

Tuğba Canbulut, Afranur Kısa ve Doğaç Niyazi Özüçelik'in "**Metropolitan Alanda Yoksulluk: İstanbul Kuştepe Mahallesi Örneği**" başlıklı çalışmalarında, İstanbul Kuştepe mahallesinde gerçekleştirilen bir araştırmanın bulgularından hareketle, metropoliten alanlarda yoksulluk olgusu, yoksulluğun nasıl algılandığı, sebepleri, sonuçları, kentsel dönüşüm, gayri resmî-illegal ve resmi/kurumsal olanla ilişkileri temelinde ele almaktadır.

Murat Ünal'ın, "**1960-1990 Yılları arasında Toplumsal Eleştiri Perspektifinden Türk Güldürü Sineması**" başlıklı makalesinde Türk sinemasında güldürünün tarihsel gelişimi, 'güldürü türü, toplumsal dışavurum ve eleştiri', 'tarihsel perspektifte Türk güldürü sineması', 'toplumsal konuların beyazperdede boy

göstermeye başlaması', 'alt-politika biçimleri ve "tiplere" dayalı güldürüler' ve 'kişisel yönetmen üslubunun ve toplumsal eleştirinin belirginleşmesi' olmak üzere 5 başlık altında irdelenmektedir.

Mustafa Demirtaş'ın "**Neoliberalizmde Borç ve Öznellik**" başlıklı yazısında 'borç'un öznenin ahlakı açısından nasıl bir etkiye sahip olduğu, salt bir ekonomik mesele olmayıp, insanların davranışlarını nasıl şekillendirdiği tartışılmaktadır.

İhsan Çetin ve Mehmet Özcan'ın, "**Popülist Siyaseti Besleyen Cemaatleşme ve 'Ötekiler'**" başlıklı makalelerinde, ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkeler bağlamında göçmen ve mülteci karşıtlığından beslenen popülist söylem ve bu sürecin toplumsal dinamikleri irdelemekte, küreselleşme, artan uluslararası göç, neo-liberal politikalar, yapısal uyum programlarının getirdiği küresel eşitsizlik, işgücünün değişen niteliği gibi faktörler ele alınmaktadır.

Fatih Kahraman'ın, "**Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denemesi**" başlıklı yazısında, Simmel sosyolojisinin kaynakları ve kavramları arasındaki ilişki, 'Simmel sosyolojisinin kaynakları', 'Simmel sosyolojisinde toplumu anlamak için başvuru kavramları', Simmel sosyolojisinin referans kavramları: 'toplumsal etkileşim biçimi olarak çatışma, para, dolaylı varlık olarak insan', 'NihilAbertes, OmniPossidentes'den "OmniaHabentes, NihilPosidentes' başlıkları altında incelenmektedir.

Derginin 37'inci, şu anki dergi yönetiminin 6'ıncı sayısını, hazırlanmasında emeği ve katkıları olan, değerli yazarlarımıza, hakemlerimize, yayın kurulumuza teşekkürlerimizle, sosyoloji literatürüne ve bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlaması ümidiyle sizlere sunuyoruz. Bir sonraki sayıda tekrar buluşmak dileğiyle...

Doç. Dr. Göknur Ege
İzmir-Mayıs/2018

METROPOLİTEN ALANDA YOKSULLUK: İSTANBUL KUŞTEPE MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Tuğba CANBULUT*
ORCID: 0000-0002-0055-1684

Afranur KISA**
ORCID: 0000-0002-5677-1694

Doğaç Niyazi ÖZÜÇELİK***
ORCID: 0000-0002-7752-0667

Öz

Bu çalışma, metropoliten alan içerisinde mahalli ölçekli bir yerleşim alanındaki yoksulluk algısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda yoksullukla mücadele adına mahalli önlemlerin öğrenilmesi de bir diğer amaçtır. Bu amaçlara yönelik olarak seçilen Kuştepe mahallesi, bir metropoliten alan olan İstanbul'un ilk sosyal mesken bölgesi seçilme özelliğini de taşımaktadır. Mutlak yoksulluğun farkedilir düzeyde olduğu mahallenin yoksulluk algısının öğrenilmesi aslında yoksulluğa dair tanımlamaları yeniden düşünmeyi de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, araştırma verileri, mahallede yaşayan veya yaşayanlar üzerinde etkisi olduğu iddia edilen kanaat önderleri ile yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşmeciler, kamu görevlisi, dernek yöneticisi veya esnaflardan oluşmakta ve görüşmecilerin belirlenmesinde mahallenin kanaat önderi olmaları dışında herhangi bir kriter göz önünde bulundurulmamaktadır. Görüşmelerle elde edilen veriler ise yoksulluk algısının, mutlak veya göreceli yoksulluk dışında kültürel arkaplandan da etkilenebileceğini göstermektedir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, yoksulluğun mahalleye (Kuştepe) yerleşim süreçlerinde etkili bir faktör olması, metropoliten alanın yoksullukla mücadele adına bir çekici kuvvetinin olması, mahalle tariflerinde yoksulluğun izlerinin yoksullukla dolaylı bağlantısı olan sosyal sorunlar aracılığıyla sunulması ve kurumsal yapıların işlevlerine göre değişmek şartıyla yoksullukla mücadele için birer unsur olabilecekleri yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Kuştepe, Metropoliten alan, Yoksulluk, Yoksullukla mücadele, Kentsel yoksulluk, Yoksulluk sosyolojisi

---

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, tugba.canbulut@istanbul.edu.tr; tugbacanbulut@yahoo.com

** 4. Sınıf Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü. afranurkisa@gmail.com

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, dogacniyazi@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi: 27/02/2018, Kabul Tarihi: 20/04/2018

Poverty in Metropolitan Area: İstanbul Kuştepe Neighbourhood Example

Abstract

This study aims to evaluate the poverty perception in a local residential area within the metropolitan area. At the same time, it is another purpose to learn local measures in the name of fight against poverty. The Kuştepe neighborhood, which has been selected for these purposes, also has the feature of being the first social residential district of İstanbul, a metropolitan area. Learning of the perception of poverty in the neighborhood where the absolute poverty is noticeable also brings about the need to rethink the definitions of poverty. That is, research data have been obtained through in-depth interviews with opinion leaders who are alleged to have an impact on living or living in the neighborhood. They are composed of interviewers, public officials, association managers or tradesmen, and no criterion is taken into account in determining the interviewers, except that they are opinion leaders. The data obtained from the interviews show that the perception of poverty can also be affected by cultural backgrounds other than absolute or relative poverty. Findings from the interviews made within the scope of the research show that poverty is an effective factor in the settlement process of the neighborhood (Kuştepe), that the metropolitan area is attracted by the struggle against poverty, that the traces of poverty in neighborhood descriptions are presented through social problems indirectly connected with poverty, they may be elements for the struggle.

Keywords: Kuştepe, Metropolitan area, Poverty, Fighting poverty, Urban poverty, Sociology of poverty

Metropoliten alan ve yoksulluk kavramları farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Bu çalışma kapsamında metropoliten alan ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan merkez hâlini almış ve etrafıyla bütünlüklü faaliyetler içeren bir alan olarak değerlendirilmektedir. Kavramsallaştırılması ve/veya tanımlanması değişkenlik içermekle birlikte yine bu çalışmada yoksulluk, yerleşik hayatla birlikte görünür hâle gelen eşitsiz toplumun yarattığı bir sosyal sorun olarak ele alınmaktadır ve bu araştırma yoksulluğun metropoliten alandaki yerinin sorgulanmasını amaçlamaktadır.

Araştırmanın çıkış noktası, yoksulluğun tanımlanması, anlaşılması, yoksullukla mücadele edilmesi veya yoksulluğun yönetilmesi gibi hususlarda sosyolojik arkaplanın çizdiği çerçevenin tartışılmak istenmesidir. Bu da, araştırmayı, literatürde, yoksulluğun kültürleşmesi veya yoksulluk kültürü diye

anılan tartışmalar ile yoksulluğun ekonomi politiğine yönelik kuramsal bilgilerden destek almaya yönlendirmektedir. Bu sebeple, herhangi bir yoksulluk tanımından ziyade, bahsi geçen noktalarla yoksulluğa yaklaşan görüşlerin paylaşılması önemlidir. Böylece, yoksulluk sosyolojisine hasbelkader bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Yoksulluk tartışmalarına politik temel kazandırmaya çalışan Yılmaz, çalışmasında yoksulluğu *trajedi ve risk yönetimi* kavramlarıyla tartışmaya açmakta ve asıl olarak şu soruyu sormaktadır: “Yoksulluğun sosyal sorun üzerinden olasılığın konusu haline gelmesinin ve sosyal soruna göndermede bulunan yoksulluk siyasalarının risk analizleri etrafında örgütlenmesinin siyasal anlamı ve gayesi nedir?” (Yılmaz, 2012: 26). Yılmaz, bu görüşünü, *yoksulların etrafının sayılarla çevrildiğini* belirtip, yoksulluğun sayısallaştırılarak bir ölçüm sorunu haline getirildiğinden bahsederek güçlendirmektedir. Ayrıca yoksulların pasif özne olma durumlarının da aslında yoksulluk meselesini siyaset ve güç ilişkilerinden koparmaya yeltenen bir yaklaşım içerdiğini belirtmektedir. Tam da burada yoksulların pasif özne olma durumlarının derinlemesine sorgulanması gerektiğini düşündüren yoksulluk kültürü yaklaşımı devreye girmektedir. Yoksulluk kültürü Lewis (1966) tarafından tartışmaya açılan bir kavramdır. Lewis’in bu çalışması Aksan tarafından da şöyle yorumlanmaktadır: “Kuramcıya (Lewis) göre yoksulluk kültürünü mümkün kılan bu koşullar, para ekonomisi, ücretli işçilik ve kar amacı ile üretim, devamlı ve kapsamlı işsizlik, düşük ücretler, ya hükümetin baskısı sebebiyle ya da istenilerek sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin dar gelirli tabaka için sağlanamaması, çift taraflı akrabalık sisteminin varlığı ve son olarak hakim sınıfta servet birikimine yönelen ve alt tabakadan olmayı kişisel yeteneksizliklere bağlayan değer yargısının olması şeklinde sıralanmaktadır. İşte bazı yoksul gruplarda bu koşullar altında meydana gelen yaşam tarzı, Lewis’e göre aslında yoksulluk kültürüdür.” (Aksan, 2012: 14). Yoksulluk kültürüne dayalı yaşam tarzı dolayısıyla yoksulları pasifleştirerek yoksulluğun ekonomik politik alanda yer alan bir konu olmasının önüne geçmektedir. Bu çalışma, yoksulluk kültürüne dayalı yaşam tarzı meselesini sorgulamayı amaçlamakla, sadece yoksulluk sosyolojisine katkı sağlamak için değil, aynı zamanda yoksulluğun politik bir zeminde tartışılması için de uğraşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yoksulluk sosyolojisi tartışmasının arka planında Yılmaz’ın yoksulluğa ve Lewis’in yoksulluk kültürüne dair yaklaşımlarından beslenmektedir. Ayrıca metropoliten alana yönelik bir çalışma olması sebebiyle çalışma için, kentsel yoksulluk ve kent hakkı kavramları da önemli görülmektedir. Yoksulluğun mekanla ilişkilendirilmesi, aslında kentsel siyaset tartışmalarının içinden okunması gereken bir konudur. Buradan yola çıkan bir yoksulluk okuması, göç, kent hakkı

ve kapitalist sistem ve de rant tartışması ile de ilgilidir. Harvey'in "kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkı" şeklinde tanımladığı kent hakkının yoksullarca da kullanılabilir olması araştırmanın bulgularındaki çeşitli temalara arka plan oluşturması açısından önemlidir.

Lewis, Yılmaz ve Harvey'in yoksulluğa ve kente dair yaklaşımlarının yanı sıra bu araştırmanın kavramsal çerçevesine katkı sağlayacak, saha araştırmalarına dayanan başka çalışmalardan da bahsetmek önemlidir. Böylece kent ve yoksulluk temalarını ele alan saha araştırmalarının bulgularının desteğiyle çalışmanın tartışma zeminini genişletmesi amaçlanmaktadır. Literatür desteği sağlayan ilk çalışma Kuştepe Mahallesi'ne dair ön bilgiler, kültürel objeler ve demografik tespitler içeren Kuştepe Araştırması (Kazgan, 1999)'dir. Bu araştırma, görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesi açısından da oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Kuştepe Araştırması'nda da belirtildiği üzere, "Şişli ilçesinin Kuştepe Mahallesi gecekondulu yıkılan halka belediyece arsa tahsis edilmesini öngören 1953 tarihli 6188 sayılı bina yapımını teşvik ve izinsiz binalar hakkında kanun ile kurulan ilk sosyal mesken bölgesidir" (Kazgan, 1999: 33). Bu durum, her ne kadar kentin bir mesela haline gelmesi 1970'li yıllar itibariyle olsa da, öncesinde de kente yönelimin söz konusu olmasının bir örneği olarak ele alınabilir. Begel'in (1996), 1950-60'lı yıllarda kırdan kente göçün plansızlığına vurgu yapan çalışmalara farklı bir bakış sunmayı sağlayacak yazısından etkilenerek tarımdan kopan insanların kentlere göç etmesinin düşünüldüğü kadar plansız olmayabileceğine dair bir parantez açmak önemlidir. Kırdaki işgücünün kente devlet tarafından getirilmesi ile kendi rızasıyla gelmesi arasındaki farka dikkat çekmek gerekir. Kaldı ki bu araştırma kapsamında değerlendirilen Kuştepe'nin sosyal mesken bölgesi ilan edilmesi de aslında kırdan kente göçün düşünüldüğü kadar plansız olmadığını sorgulatabilir.

Bir başka destekleyici araştırma da kente göçte yoksulluğun nasıl devredildiğini anlatan bir çalışma olan ve yoksulluk literatürüne nöbetleşe yoksulluk kavramını kazandıran Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2005) çalışmalarıdır. Oldukça önemli bağlantı noktaları oluşturulmasını sağlayan bu iki çalışma İstanbul'da alan araştırmaları yapmaları bakımından ayrıca katkı sağlamaktadırlar.

Başka kentlere yönelik yoksulluk araştırmaları da şüphesiz alanı tanımaya yardımcı olmaktadır. Devletin kalkınma projeleri doğrultusunda yürütülen projelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bağlamında, kentin yoksulluğundaki son durumu ortaya koyan Can'ın (2001) Şanlıurfa temelli çalışması devletin hem kentsel hem kırsal yoksullukla mücadele biçimlerinden birini eleştirel şekilde ele almaktadır. Özgen (2001)'in çalışması ise kentte

farklılaşan yoksulluk biçimlerinden biri olan çöp toplayıcılık ve bu bağlamda kentsel yoksulluğun ekonomi-politiğine vurgu yapan bir çalışmadır. Erkan ve Bağlı'nın (2005) Türkiye'nin gecekonduluğusunun genel yaklaşımlarından çok kentler özelinde ele alınması gerektiğini ortaya koydukları araştırmaları göç ve yoksulluk alanlarına kentle bütünleşme eğilimini Diyarbakır kenti örneğinde ele almaktadır. Bu araştırma, kentlerin kendi dinamiklerini barındırdıklarını ve bu dinamikler doğrultusunda değerlendirilmeleri gerektiğini, genelci yaklaşımların geçerli sonuçlara ulaşmada engel teşkil edebileceğini zorunlu göç ve yoksulluk ilişkisi üzerinden anlatmaktadır. Dilencilik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi tartışmaya çalışan Parin'in (2010) araştırması, iki durumun benzerlik ve yakınlıklarına rağmen detaylı incelendiğinde birtakım farklılıklar içerdiklerini, dilencilik sektörüne dikkat çekerek ele almaktadır. Parin, dilencilik sektörleşmesinden bahsederken yoksul aile ve dilenci aile örnekleri üzerinden gitmekte, zengin yoksulların olamayacağını fakat buna karşılık zengin dilencilerin varlığını alan araştırması ile sunmaktadır.

Çalışma, Türkiye'de kentsel yoksulluk alanında yapılan çalışmaların kısaca aktarılmasının ardından görüşmecilerden edinilen bulguların derlenmesi ve tartışılması ile devam etmektedir. Öncelikle, mahalleye yerleşim süreçlerinin arka planında yoksulluğun izleri sürülmekte ve yoksullukla mücadelede metropoliten alanın cazibesi üzerinde durulmaktadır. Ardından görüşmecilerin yaşadıkları mahalleyi tarifleri aktarılmaktadır ve sonrasında yoksulluğa dair anlatılara yer verilmektedir. Son olarak görüşmecilerin kurumsal yapılar ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi sundukları bulgular paylaşılmaktadır.

Yöntem

Araştırma, İstanbul Kuştepe mahallesinde, mahallenin kanaat önderleri sayılabilecek katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerle veri toplanarak yapılmıştır. Kuştepe mahallesinin seçilmesinin ve görüşmelerin kanaat önderleri ile yapılmasının gerekçelerine değinmek önemlidir.

Kuştepe mahallesi, bir metropoliten alan olan İstanbul'un oldukça merkezi bir yerleşim alanının sınır bölgesi olarak, bu merkeziliğin hem içinde hem dışındadır. Mahalle, henüz kentleşmeye dair alan yazının yoğun bir şekilde akademik alana girmediği fakat kırdan kente göçün başladığı 1950'li yıllarda sosyal mesken seçilmiştir. Bağlı olduğu ilçenin (Şişli) sosyo-ekonomik ve demografik durumu göz önünde bulundurulduğunda coğrafi konumu itibarıyla Kuştepe, merkez-çevre ilişkisinde çevre rolünü üstlenmektedir. Coğrafi konumuna ek olarak Kuştepe'nin sosyal mesken seçilmesi stratejik önemini de göstermektedir. Metropolitenin mahalli ölçekli yoksulluğunu ele alan bu çalışmada Kuştepe'nin seçilmesi, aslında 1950'li yıllarda sosyal mesken

seçilmesi ile aynı sebeplere bağlıdır ki bunlar da mahallenin coğrafi ve stratejik konumlarıdır. İç göç ile yerleşim haline gelen, İstanbul'un yoksul mahallelerinden biri olduğu 1999 araştırması ile ortaya atılan ve mutlak yoksulluğun halen geçerliliğini koruduğu gözlemlenen Kuştepe için söylenebilecek olan yoksullukla mücadeleye dair sosyal politikaların yetersizliğidir. Bu durum, yoksullukla mücaele yolunun çizilmesi sırasında mahallenin yoksulluğunun sosyolojik ve politik değerlendirmesinin eksikliğini hissettirmektedir. Tam da bu noktadan, Kuştepe mahallesi, mahalle düzeyinde bir yoksulluk sosyolojisi çalışmasının etkin bir örneğidir.

Çalışmanın katılımcıları mahallenin kanaat önderlerindedir ve bu kişiler mahallede halihazırda yaptıkları işler dışında da tanınırlığa sahiptirler. Böylece mahalleli ile işleri dışında da iletişim halindedirler.

Görüşmecilerin seçimi ise kartopu tekniğiyle yapılmıştır. Fakat yönlendirici görüşmecilerin, araştırmacıyı çalışmanın amacına uygun insanlara iletmesinin tercih edilmesi nedeniyle amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Bu bağlamda görüşme yapılan insanlar, kamu görevlisi, dernek yöneticisi veya esnaflardan oluşmaktadır; görüşmecilerin belirlenmesinde yaş, cinsiyet, eğitim durumu veya medeni duruma dair bir ayırım/aralık belirlenmemiştir. Bu kapsamda görüşmeler, görüşmecilerin kendilerini rahat hissettikleri/uygun gördükleri yerlerde ve zamanlarda, bilgileri ve izinleri dahilinde alınan ses kayıtları ile gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerde görüşmecilerden istenen, kısaca Kuştepe'nin yaşam pratikleri minvalinde yoksulluk ve yoksullukla mücadeleye dair anlatılarını paylaşımları olmuştur. Bu paylaşımların transkripsiyonları literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda kategorize edilmiştir. Görüşmecilerin aktarımları kimliklerini deşifre edecek herhangi boşluğa mahal vermeden kodlamalarla yazılmıştır.

Mahalleli genel itibarıyla, esnek, düzensiz ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Bu çalışma koşulları kendilerine ulaşılmasını neredeyse imkânsız hâle getirmektedir. Buna karşın, mahallede yine esnek fakat düzenli koşullarda çalışan veya hiç çalışmayan katılımcılardan veri toplanması da bir o kadar imkân dahilindedir. Hedef görüşmecilerin kanaat önderlerinden seçilmesindeki en önemli etken minimum zamanda maksimum veriyi toplamak adına daha kolay ulaşılabilir olmalarıdır. Yaklaşık altı aylık bir süreci kapsayan araştırma başlamadan önce mahalleye dair gözlemler ve Kuştepe araştırmasından elde edilen bilgiler doğrultusunda mahallelinin çalışma koşullarının görüşme için elverişli ortamın sağlanmasında güçlük çekileceğine dair inanç da yine kanaat önderlerine yönlenilmesini sağlamıştır. Ek olarak, bu kişilerin ulaşılabilirliğindeki kolaylık onlarla kurulacak güven ilişkilerini de kolaylaştırmıştır. Fakat, her ne

kadar kanaat önderleriyle yapılan görüşmelerde yeterli/doyurucu veriye ulaşılsa da totalde mahallenin yoksullukla ilişkisini anlamada araştırmancının doyuma ulaştığını söylemek mümkün olamamaktadır. Zaman ve uygun koşulların yaratılmaması, araştırmancının sınırlılığı olarak bir kenarda tutulmakta ve bu çalışma konuyla ilgili katılımcıların çeşitlendirildiği bir çalışmanın öncülü olarak değerlendirilmek üzere alanyazına sunulmaktadır.

Bulgular

Araştırmada, Kuştepe Mahallesi örneği üzerinden bir yoksulluk sosyolojisi tartışması yapmaya çalışılırken, mahallede yaşayan görüşmecilerden elde edilen bulgular kullanılmıştır. Bulguların paylaşımı doğrultusunda tartışmayı yürütmeden önce, konuya yaklaşımı özetleyen şu alıntıyı iletmek önemlidir: “Yoksulluğun ekonomik alana ait bir sorun olarak değerlendirilmesinin ve ahlaki ve sosyal bir sorun olarak görülen sefaletle karşın ve sei devletin veya toplumun göreve çağırılmasının ardındaki saiklerden biri, yoksulların ve sefillerin devlet üzerinde hak sahibi olmalarına imkan vermeksizin onlarla ilgilenmek olmuştur.” (Donzelot, 1988: 403-4; akt. Yılmaz, 2012: 100). Kuştepe çeşitli açılardan yoksulluğun görünür olduğu bir mahalle olarak görüşmecilerin ifade ettiği üzere ahlaki ve sosyal sorun teşkil eden insanların yaşadığı bir bölgedir. Yılmaz’ın Donzelot iletilisi kapsamında, çalışma boyunca görüşmecilerin sorun olarak yansıttığı mahalleliye bakışın aslında devletle kurdukları ilişki temelinde bir değerlendirme yapılması söz konusudur.

Birinin yoksulluğunun diğerinin zenginliği haline geldiği dünyada yoksulluk tanımlaması yapmanın zorlaştığını belirten Coser (1965)’in söylemini göz ardı ederek bir yoksulluk çalışması yapmak işlevsel sonuçlara ulaşılmamasının önünü kesecektir. Mutlak, görelî veya insani yoksulluk tanımlarından ziyade bu çalışma yoksulluk kültürü yaklaşımıyla yola çıkmıştır. Araştırmancının bulgularında kuramı destekleyen ve desteklemeyen noktaların varlığı kurama eleştirel yaklaşmayı gerektirmişti. Lewis’in yoksulluk kültürü kuramı, bu kültürün yoksullara birtakım davranış kalıpları sunduğunu söylemektedir. Söz konusu davranış kalıpları, yoksullar arasında örgütlü bir davranışın olmaması, düşük ücretler veya dar gelir yüzünden mülk edinememe ve para biriktiremememe, düşük eğitim seviyesi, siyasi katılımı düşüklük, ulusal refah kurumlarında istihdam edilmeme, gayrimeşru işlerde çalışma, devlete ve kurumlarına güvenememe, dini bağlılık geliştirmeme şeklinde sıralanabilir (Lewis, 1965; akt. Aksan, 2012: 15).

Kuştepe'ye Yerleşim Süreçlerinin Arka Planındaki Yoksulluk Anlatıları: Metropoliten Alanın Cazibesi

Araştırma kapsamında görüşme yapılan mahalle sakinlerinin mahallenin yoksulluk durumuna ilişkin görüşlerini etkileyebilecek unsurlardan biri mahalleye yerleşim süreçleridir. Bu konuda dikkat çeken iki görüşmecinin anlattıkları paylaşmak önemlidir. Görüşmecilerden biri gelir elde etme sürecini devam ettirebilmek, hayatını idame ettirebilmek adına mecburi bir şekilde iş yerini daha önce yaşadığı yere göre daha yoksul bir mahalle olarak belirlemiş; yerleşimini de işine göre yeniden düzenlemiştir. Sekiz yıldır Kuştepe'de yaşadığını ifade eden görüşmecinin Kuştepe'de yaşamaya başlamasının sebebi yoksullukla mücadele stratejisi olarak yorumlanabilir: "...daha önce Mecidiyeköy meydana esnafılık yapıyordum, burda esnafılık yapmaya başladığım zaman burayı tanımaya başladım... Orda biraz daha böyle *elit* müşteriye hitap ediyordum, işler ters gidince buraya geldim." (G2, 30.12.2016).

Diğer bir görüşmecinin göç tarihi, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kentleşmeye evrilen konjonktürün devamı niteliğindeki kente göç sürecinin bir yansımasıdır. Büyük kentlerin çekiciliğinin yanı sıra görüşmecinin yoksulluk olarak gördüğü engelini aşabileceği bir kent hayatı da göç sürecinin arka planında değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Bu göç hikayesinde fiziksel engeline dair tedavi sürecinde maddi durumunun yetersizliğine vurgu yapması dikkat çekicidir. Yoksullukla mücadele stratejisi olarak kente göç etmesinin arkasında bir de fiziksel engelinin kırsal alandaki görünürlüğünü kentsel alanda görünmez kılması söz konusudur.

"Maddi durumum iyi olmadığından dolayı tedavi edilemiyorum, ayağım sakat... Gözüm dışarı da ya, kaçmaya çalışıyorum Erzurum'dan. Erzurum'da da total total diyorlar, benim artık bu şuurum, şeyim bozuluyor tabii. O kelime yüzünden zaten be terk ettim Erzurum'u. Geldim buraya baktım kimse peşimden burada özürümü söylemiyor. Dedim burası iyi." (G1, 30.12.2016).

Anlatılardan görülebileceği üzere Kuştepe görüşmecilerin gözünde, yoksullukla mücadele için sığınabilecek bir mekân olarak kodlanmıştır.

Kuştepeliler'in Kuştepe Tarifi: "Yozlaşmamış? Pis? Geleceğin Etiler'i?"

En azı 6 yıldır Kuştepe'de yaşayan görüşmecilerin mahalle tariflerini aktarmak yoksulluk tartışmasının yürütülebilmesindeki başlıkları belirlemesi açısından önemli görülmektedir. Kuştepe tariflerini iki bakışla özetlemek

mümkündür. Bu bakışlardan biri görüşmecilerin anlatılarında eski/yeni Kuştepe tartışması yapımlarıyla sunulan alıntılardır.

“Kuştepe çok güzel bir yer aslında. Güzel İstanbulumuzun göbeğinde, güzel bir Şişli'nin bir bölgesi. Ama sağdan soldan göçlerden biraz huzursuzluklar oldu, artı bir de imar bakımından gecekondu semti olduğu için yaşam biraz zorlaştı yani... Şöyle (dışarıdan birini göstererek) fakiri de geldi, zengini de geldi burada göç aldılar. Ekseri de gayrimeşru iş yapanlar burayı mekan tuttular.” (G1, 20.12.2016)

“Kuştepe güzel bir yer bence, Anadolu'nun kasabası gibi... Yozlaşmamış, daha kendini kaybetmemiş, daha benliğini yitirmemiş, insanların beraber sevindiği, beraber üzüldüğü, cenazelerin kalabalık olduğu, taziyelerin, düğünlerin kalabalık olduğu güzel bir mahalle... Ama yavaş yavaş yozlaşıyor, kendini kaybetmeye başlıyor.” (G3, 04.02.2017).

“Kuştepe benim 15-16 yaşlarımda güzel bir yerdı. Ama şu anki yaşımda güzel değil.” (G5, 21.04.2017)

Diğer bir bakış, karşılaştırma yapmadan direkt bugünün Kuştepe'sini tarif eden görüşmecilerin bakışıdır. Bu anlatılarda ağırlıkla görülen mahallenin izleniminin pis, yaşanacak olmayan yer, memnun olunmayan yer, tavsiye edilmeyen yer gibi betimlemelerden beslenmesidir.

“Kuştepe pis bir yer. Benim oturduğum yer ama temizdir. İşte burda hapçılar var, her şey var.” (G6, 28.04.2017).

“Kuştepe çok da memnun kaldığım bir semt değil. Çünkü çevre olarak, insanları olarak korkuyoruz. Her türlü şeyler var, uyuşturucu olsun, bonzai olsun, çocuklarımız okula gidip gelirken görüyorlar bonzai için yerlerde yatan insanları. Korku var, içimiz çok rahat değil. Mesela bazen okuldan çocuklar parka gidiyormuş, kızım söyledi bana, ben çok tepkiverdim. Çünkü orada başına bir şey gelse, ben okulda diye düşünerekten içim rahat ama, başına bir şey gelse haberim olmayacak. Kaçırılsa, bir şey olsa, bilemeyeceğim.” (G7, 28.04.2017).

“Bazen soruyorlar, nerede oturuyorsun, Kuştepe. Aa! Kuştepe çok berbat bir yer, her taraf uyuşturucu... Bilmediğiniz bir sokağa bile girdiğiniz zaman, eşim bile mesela diyor ki şu sokaktan sakın geçme. Çünkü bir şeye ihtiyacınız var mı diye soruyorlarmış, uyuşturucu temin edebiliriz düşüncesiyle... hani burada yaşamak için o insanlardan uzak durmak lazım. Onun dışında çok da yaşanabilecek bir ortam değil açıkçası.” (G7, 28.04.2017).

Kuştepe ve gayrimeşruluk arasında daha ayrıntılı bilgi veren görüşmeciler de şunlardan bahsetmektedir:

“Romanlar... Seni de karıştırıyor, onu da karıştırıyor... Şimdi bunlar abi biraz daha haşin yaşıyordular, biraz daha uslandılar gibi. Bunlar ne yaptılar, dilenciliği meslek haline getirdiler. Cam siliyorsa sokakta onu meslek haline getirdiler ve çocuklarını da böyle yönlendiriyorlar, okula yollamazlar. Okula gelmeyen çoktur onlardan.” (G1, 30.12.2016).

Romanların ve onlara benzeyenlerin yaptıkları işlerin gayrimeşruluğu ve *normal* işlere benzememesi görüşmecilerce yoksullukla direkt ilişkilendirilmemektedir. Bir başka görüşmeci ise, herhangi bir grubun adını geçirmeden önceki görüşmecinin Romanlar üzerinden kurduğu gayrimeşruluk ve eğitimsizlik ilişkisini mahalle genelinde yorumlamaktadır:

“Burası değişik yani, Kuştepe çok yaşanacak bir ortam mı, genel olarak değil... Kültürel bakımdan çok geri kalmış bir yer. Ben de burda yaşıyorum. Ben mesela çocuklarımı burada okutmadım. Eğitim olarak da yaşam tarzı olarak da insanlar burda gününbirlik yaşıyor. Bugün kazandığını bugün harcıyor. Bunu harcarken de çok hesap yapmadan, daha doğrusu halkın %50-60'ı kolay para kazanıyor, kolay harcıyor. Kolay para, resmi olmayan yollardan para kazanmak.” (G2, 30.12.2016).

Mahallede yaşayanların Kuştepe tariflerinde, mahalle dışındaki insanların mahalleye bakışları da yer almaktadır. Dışarıdan mahallenin nasıl görüldüğünü anlatırken karşılıklı tepkiyi görebilmek mümkün olmaktadır:

“Sana iyi gözle bakmazlar, necisin, neyi araştırıyorsun diye. Çünkü yaptığı iş yasadışı olduğu için. Onlardan tepki görürsün başka bir şey değil... yani neyi araştırıyor acaba bunda kamera mı var? Otobüse diyor ki mesela toplu taşıma aracı, çek lan buradan burada durma sende kamera var bizi deşifre edersin, yürü. Otobüsü tekmeliyor veya şoföre hakaret ediyor. Ben buraya İETT'yi getiriyorum ama sen bi de bana sor ya. O bile gelmek istemiyor buraya. Çünkü biniyor, para atmıyor yukarı kadar çıkayım diyor, bir bakmışsın Taksim'e kadar gitmiş...” (G1, 30.12.2016).

Gayrimeşru ve şiddet içerikli davranışlara karşı bir direnç oluştuğunu belirten görüşmeci konuyu taksi örneğiyle ayrıntılandırmaktadır:

“Seninle şimdi güzel konuştuk ettik, sohbet muhabbet. Buradan çık, hemen çevirirler dedikoduya. Bu da biraz dedikoducu şeyi ama... Yani iyiler olmasa bu dünya ayakta kalamaz. Tabi kötüsü de var işte burayı böyle koyduğun zaman Kuştepe'de burada biraz daha kötüler fazla

herhalde... Bak bir taksi durağı kuramıyorum buraya, kimse gelmiyor. Bir taksi çevir Şişli'den de ki beni Kuştepe'ye götür, getirmiyor... Hele belirli bir saatten sonra hiç almazlar. İstersen hastasın işte al götür, değil mi? Buradaki giren taksi de bir girdiğine pişman bir girmediğine. Girdi mi buradan müşteri almadan kaçmaya bakıyor." (G1, 30.12.2016).

Mahalle dışından gelen insanlara bakışı şekillendiren etkenin mahallelinin yasadışı işlerinin varlığı ile ilişkilendirilmesine ek olarak, mahalleden olmayanlara tepkiyi ise şu sözlerle açıklamak mümkündür:

"Burda tanınmadık bir simaysanız gasp durumu olabilir. Bunu suç olarak görmüyorlar. Normal bir yaşam olarak görüyorlar." (G2, 30. 12. 2016).

Bunun yanı sıra komşuluk ilişkilerine dair yorumlar da mahallenin yaşam pratiklerini değerlendirmek açısından yardımcı olmaktadır. Burada da yine şiddetin normalleştirilmesi söz konusudur:

"Komşuluk ilişkileri birbirine soğuk şu anda. (Hep böyle) değildi, değildi. Hırsıza evini ver senin bir şeyini çalmazdı. Şimdi öyle değil, arkayı dön bir baktın götürüyor." (G1, 30.12.2016).

"Herkes kendi kalibresinde olan insanla anlaşır herhalde. Komşuluk (gülümseme)... Burda çingene şey işte, onlar kavga ediyor başka kimse kavga etmiyor işte. (Diğerlerinden) onlara benzeyenler yapabilir. Yoruluncaya kadar birbirlerini dövüyorlar, ayrılınca polis geliyor." (G2, 30.12.2016).

Kuştepe'ye dair anlatımı şu aktarımla bitirmek mümkündür. Görüşmeci burada, mahallelinin yasadışı işlerini veya kendine göre normal olmayan yaşam tarzını anlatırken *terör* benzetmesi yapmaktadır. Bunlarla mücadele edebilmek için ise çeşitli devlet kurumları ve bu kurumların temsilcileri ile kurmaya uğraştıkları ilişkileri anlatmaktadır:

"Yedi tane terör besliyorum ben bu mahallede. Bir saldırı terörü. İki uyuşturucu, üç hırsızlık terörü, hırsız. Dört, trafik terörü. Beş, işgal terörü. Altı... Beni şaşırtınız... Neyse aklıma gelmedi de yedi tane terör besliyorum ben burada. Trafiğinden tut, ahlakından tut, gayrimeşru işlerine kadar hepsi var burada. Bunları önlemek için de kapıları çalıyorum. Ne yapayım artık, bakalım nereden koparırsız!" (G1, 30.12.2016).

Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Temalı Anlatılar: “Para Var Ama...”

Görüşmecilerin yoksulluk tanımları, yoksullukla mücadele stratejileri, Kuştepe'nin yoksulluğuna dair aktarımlarını şu alıntılarla göstermek mümkündür:

“Yoksulluk nedir... Bir bireyin çalışmamasıdır. Eş çalışmıyorsa yoksulsundur. Hiç kimseye burada aileden bir şey kalmıyor, bir anneden, babadan, dededen... burada eş çalışırsa durumun iyidir. İki kişi çalışırsan zenginsindir. Ama tek bir kişi, tek bir işte çok iyi bir durumun olmaz ama nedir ki gönlünce her şeyini alabilirsin. Yiyip içebilirsin, çoluk çocuğunun isteğini iyi kötü karşılayabilirsin. Ama iki kişi çalıştığında her şeye sahip olunur Kuştepe’de. Kuştepe yoksul değil.” (G5, 21.04.2016).

“Bence insanların geçinememesi. Parasal olarak, maddi olarak, manevi olarak... Manevi olarak da şöyle bir şey, çok parası olup da huzursuz olan insanlar da var, bence onlar da yoksul insanlar. Sadece maddi olarak düşünmemek lazım da biz genelde yoksulluk deyince hep aklımıza maddiyat geliyor, insanlar geçinemiyorsa yoksuldur. Bunlar maddi yoksulluklar, bir de manevi yoksulluklar var ama bu bizim mahallemizin üstündeki yoksulluklar. O burada pek yok.” (G3, 04.02.2017).

“Yoksulluk, adaletsiz bir dağılım diyelim. Gelir dağılımı. Adaletsizlik diyelim. Eşitsizlik bu işi ifade etmez. Eşitlik diyince hak etmeyene de aynı payı vermek, ama adalet deyince hak edene hakkını vermek... Çözülemeyecek hiçbir şey yok. İnanmak lazım. Adaleti sağlamak çok kolay. Sistem belli, siz sağlayamazsınız, çünkü sisteme entegre çalışıyorsunuz.” (G2, 30.12.2016).

“Var yoksulluk vardır evet. %20’si falan yoksul olabilir, vardır. Adamı işe koy ertesi gün... Almıyor Kuştepe’li’y, adam işe de almıyorlar, gidiyor iş aramaya, almıyor. Bir şey vardır adımız çıktı doksana inmiyor seksene, o gibi, taksicinin gelmeyişi gibi, İETT zor zor şoförünü gönderiyor, ben gitmem oraya demesi gibi... Burada da fakirler var tabii, fakirlerin de bir yol tutmuş o yolda gidenleri var, %20 civarında vardır.” (G1, 30.12.2016).

Yoksulluğun sebeplerinden birini ise para kazanma, çalışma tarzlarıyla ilişkilendirmektedirler:

“Meslek edinmiyorlar. Çalışan demir pas tutmaz, çalışmada gözü var ise ekmek parasını çıkarır, anladın mı ne dediğimi? Sokakta gezer, gider bir esnafın yanına çırak olarak koyarsan benim gibi, anladın mı, orada bir

sanat edinirse yoksul kalmaz. Ana baba çoluk çocuğunu yetiştiremiyor diye düşünüyorum ben de dahil olmak üzere.” (G1, 30.12.2016).

Yoksulluğa dair tartışmada aileye vurgu yapan görüşmecinin normal algısına örtüşmeyen Roman aileleri, görüşmeciye göre çocuklarına da bu kültürü yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla görüşmeci, çocukların ailelerinden alınması ve mahalleden uzaklaştırılmasını uzun vadeli bir yoksullukla mücadele stratejisi olarak değerlendirmektedir:

“Mahallenin şekli belli. Burda bence bana sorsalar, çocukları bir defa bu mahalleden çıkarıp, ayrı bir şeye tabi tutmak lazım. Yoksa bu işin önüne geçemezsin. Çocuktan başlamak lazım, aileyle olmuyor çünkü aile yok. Aile mefhumu yok. Bunlar aileyi çok önemsemiyor mesela çocuk babasına ağır argo şeyler söylüyor. Babası çocuğa karışıyor. Birbirleriyle kavga ediyor. Bizim görmediğimiz şeyler bunlar. Çocuk da aynı şeyi görüyor.” (G2, 30.12.2016).

“Kızına diyor ki kendine bir eş bul. Hangi şartlarda bulursan bul. Gerisini ben hallederim. Gerekçeleri de ee yoldan çıkıyor. Çocuklar yoldan çıkıyor. Şey yapamıyor. Belli bir şeyden sonra. Her işin başı eğitime dayanır işte... Yoksulluk bir sebep değil. Burda öyle görmüyorum ben. Anadolu da desen anlarım da burda öyle değil. Şurda dilencilik yapıyor genelde, bunların evine giren para iyi bir esnafın evine girmiyor. Bir kişi 300-400 lira. İşte bereketsiz para.” (G2, 30.12.2016).

Yoksulluğun anlatımında hane tarifleri yapan görüşmcilerden birinin yaptığı şu açıklama, yoksulluğun toplumsal cinsiyet rolleriyle özdeşleştirilmişliğini ortaya koymaktadır:

“Tarif ederim. Dul, çocuğuyla kalmış, onun bunun yardımıyla geçiniyor.” (G1, 30.12.2016).

Mutlak yoksulluk anlatısı yapan görüşmecilerin aktarımları ise şöyledir:

“Ben hiç evlere girmedim ama görüyorum dışardan burda, kümes gibi evlerde yaşıyorlar insanlar burda. İşte bir gecekondu, ufacak bir yer yanına yapıyor, çocuğunu evlendiriyor yanına koyuyor.” (G2, 30.12.2016).

“Çoğu şey yoktur, buzdolabı, yiyecek, televizyon olabilir... Evin bakımsızlığı diyelim, boyası vesaire, bunları da karşılayamamak.” (G6, 28.04.2017).

“Bana göre yoksul bir evde beyaz eşya yoktur. Beyaz eşya olmadığında, o kadın çamaşırını elde yıkıyorsa, o ev bana göre yoksuldur. Ya da bir

televizyonu yoksa. Ama geri kalanında bunlar varsa yoksul değildir. Tabii ki de yatacak yerin varsa.” (G4, 21.04.2017).

Kümes gibi ev vurgusu bir mutlak yoksulluk anlatısı olarak değerlendirilmektedir. Burada ayrıca, evlendirilen çocuğun da bu ev yaşantısının bir parçası olabilmesi dikkat çekicidir. Aile bağlarına vurgu yaparak yoksulluğun resmedilmesi söz konusudur. Son olarak bu resmin Kuştepe’de yaşayan insanların çizdikleri bir resim olduğunu, aslında yoksulluğu insanların yarattıklarını belirten şu aktarımı paylaşmak gereklidir:

“Aslında değil. Her şeye kolaydan sahip olmayı öğrendikleri için yoksul görünüyorlar ama değiller. (Evlerinde istedikleri her şey) var bence.” (G6, 28.04.2017).

“Görünüm olarak yoksul bir mahalle, içerik olarak yaşamasını bilmeyen bir mahalle. Para var ama yaşamasını bilmiyorlar.” (G2, 30.12.2016).

Kentsel Dönüşüm-Rant veya Yerinde Dönüşüm-Eğitim

Kentsel dönüşümün Kuştepe’yi kalkındıracağını düşünen görüşmeci “Tamamen çözüm kentsel dönüşümdel!” demekte ve şunları eklemektedir:

“Şu anda, az önce saydık. Sekiz tane kapı çalmışız bir tanesinden geri dönüş aldık, ki burada 142 dönüm yer imara kapalı. Bu varoşun yaşadığı, bu gayrimeşru işleri yapanların çoğunun yaşadığı alan imara kapalı. İmara açtırmak için uğraşyoruz. Açtırsak burada bir yapılaşma olur, bloklaşma olur, siteler olur... Buradaki insanlar da yer sahipleri de rant sahibi olur, kazançlı olurlar, karlı çıkarlar ama yaşam bakımından da değişir sikülasyon olur sonra bi bakarsın burada gayrimeşru iş yapan da kalamdı, (görüşme sırasında odada olan çevredeki okullardan birinin müdürünü kastederek) hocamın okuluna daha bilinçli velilerin çocukları gelir, görürsün işte burada yaşam değişir. Burası aslında geleceğin Etiler’i de, biz görür müyüz diye şey yapıyorum.” (G1, 30.12.2016).

Kentsel dönüşümün çözüm olmadığını, bunun arka planında rantal bir süreç olduğunu ve sorunun sadece yer değiştirdiğini; onun yerine kaliteli, bir eğitim sisteminin oturtulması gerektiğini iddia eden diğer görüşmecinin anlatımı ise şöyledir:

“Burda kentsel dönüşüm olursa sorun başka bir alana taşınır. Yani mesela Sulukule vardı, ne oldu. Kentsel dönüşüm oldu. Orda parası olan pastayı yedi. Fakir gariban kesim başka yerlerde yine aynı sefalet içinde. Burda da aynı şey olur. Burda insanlar yerinden olur. Atıyorum TOKİ gelse diyecek ki senin yerinin çoğu tapusuz zaten. Yüzde 90’ı belki

tapusuz şu Bira İşçi evleri hariç. Gelse diyecek ki sana bir daire veriyorum ama, şu kadar da para ödiceksin. Ödeyemez kimse. N'olacak? Bu sefalet başka bir alana taşınacak. Bence çözüm eğitimde... eğitim ama bu eğitim değil. Bir bakan, bir milli eğitim bakanı zamanında eğitim sistemi 7-8 defa değişiyorsa zor... bence kaliteli bir eğitim yeter. İnsanlara insan olduğunu öğretmek lazım. Ondan sonra çözülür.” (G2, 30.12.2016).

Ayrıca görüşmeci, yoksulluğa çözüm olamayacağını düşündüğü kentsel dönüşümün arkasındaki siyasi rantı da şu şekilde açıklamaktadır:

“Burda şu var: belediyeler arası bir çatışma. Şişli belediyesi CHP’de, büyükşehir AKP’de. Burda kentsel dönüşüme müsaade etmiyorlar kendi aralarında. Burdaki arsa çok değerli. Herkes istiyor ki kendi çevrem yesin. Burda yapamıyorlar. Mesela Şişli belediyesi burda bir imar planı çıkarsa, büyükşehir engel olur. Diyor ki burdan yukarısı için AVM (alışveriş merkezi) düşünülemez. Çünkü bu arter bu trafiği kaldırmaz diyor ama kendi bölgesi olunca veriyor.” (G2, 30.12.2016).

Kentsel dönüşüm konusuna Kuştepelilerin sıcak bakamayacağını belirten bir başka görüşmeci ise fikrini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kentsel dönüşüm belki olabilir ama burada oturan insanların izin vereceğini ben pek sanmıyorum. Neden bilmiyorum ama zannetmiyorum izin vereceklerini. Hani benim oturduğum sokaklarda zaten yenilenme yapılıyor, orada sorun olmuyor ama daha yukarlarda sıkıntı yaşanır diye düşünüyorum çünkü o insanlar buraları çok benimsemişler. Ne bileyim, nasıl söyleyeyim size, her şeyi böyle kaçak kullanmaya alışmış insanlar.” (G7, 28.04.2017).

Kentsel dönüşüm yerine önerilen yerinde kentsel dönüşüme dair düşünceleri olan bir görüşmecinin aktarımı ayrıca bir eğitim vurgusuyla da birleşmektedir:

“Kentsel dönüşüm yapalım. Çağlayan’a gönderdin ama sorunu çözmedin ki, bu çocuklar bizim, bu aileler bizim ailelerimiz... Onun için bir yerden bir yere göndermek bence çözüm değil, yerinde kentsel dönüşüm gerekiyorsa yapalım, buradaki insanlar burada kalsın ama sorunu çözelim. (Yerinde dönüşümle) çözülür ama devletin, belediyelerin, STK’ların buna el atması lazım, bireysel olmaz. Devlet 5 yaşında çocuğu alacak, eğitecek, biz STK’lar olarak alacağız spor yaptıracağız ve biz bu sorunu böyle çözeceğiz. Çocuk *Ben bu değilim, okursam, gelişirsem, kendimi eğitirsem daha güzel yaşarım* diyecek. Çocuk bakıyor, imkansızlıklar var, babada para yok. Çocuk bu stresi kendi ruhunda

yaşıyor ve bunu farklı bir şekilde dışarı yansıtıyor. Madde bağımlısı oluyor, kendini uyutmaya çalışıyor, halbuki çocuk görse ki başka bir hayat var, yüzmeye, fitnessa, futbola gitse, bakacak ve buradan kurtulacak diye düşünüyor.” (G3, 04.02.2017).

Kurumsal Yapılarla Yoksulluğun İlişkilendirilmesi: Kamusal Alanla Barışmak

Görüşmeciler, mahalledeki kurumsal yapıların mahallenin sorunlarına çözüm olmaktan uzak olduklarını karakol ve üniversite örnekleriyle anlatırken çözüm olabilecek yapıları ise hastane ve emniyet müdürlüğüne duyulan ihtiyacın açıklanmasıyla dile getirmektedirler:

“Devlet kurumları var ama hiçbiri bir işe yaramaz... Şimdi karakolu burda insanlar yanlış tanıyor, karakol evrak karakolu burdaki. Burdaki karakol asayiş değil ki. Sadece evrak. Şişli genelinde yazışmaları... Bütün yazışmaların bu karakol üzerinden yapıldığı... Ben karakolun içini biliyorum. Ne amaçla olduğunu da biliyorum. Orda onların gözü önünde o iş yapılırsa onlar müdahale etmez.” (G2, 30.12.2016).

“Üniversite burada bir rant kapısı. Mahalleliye hiçbir faydası yok... Bir esnafla çıkıp bir yemek yemezler üniversitede okuyan çocuklar, korkarlar o açıdan yani. Üniversitenin Kuştepe halkına hiçbir faydası yok, işgalinden başka bir şeyi yok. Yolunu keser, orada servis arabası kaldırır ama hiçbir faydası yok.” (G1, 30.12.2016).

“Bizde her okul var, lisemiz var, ilkokul var, ortaokul üniversitemiz var. O yönden zenginiz. Keşke hastane olsaydı. Burası daha iyi olurdu. Hiç değilse burada dışarıdan gelen olurdu. Hiç değilse buradaki hastaları da anında tedavi ettirirdik kötü yola düşmezlerdi.” (G1, 30.12.2016).

Yoksullukla mücadelede hastane üzerinden kurgulanan mekansal yapıdaki kurumsal görünümleri başka bir görüşmeci de kolluk kuvvetleri üzerinden tanımlamaktadır:

“Bizim burası yedi yıl bir karakolsuz kaldı, kaldırdılar karakolları... Yedi yıl sonra tekrar imza topladık getirdik. Karakolsuz olur mu yine de bir gözdağı yani karakol olmalı bence, hatta benim burada Emniyet Müdürlüğü olmalı veya bir birimin merkezi olmalı Özel Harekat veya Toplum Polisi Merkezi.” (G1, 30.12.2016).

Kamu kurumlarıyla mahalle yararına kurulan ilişkideki bireysel çabasını şu sözlerle aktaran bir kanaat önderinin öğretmen ve postacı örnekleri, mahallelinin sadece kamu kurumlarıyla değil bu kurumların çalışanları ile de barışık yaşamlarına duyulan ihtiyacı yansıtmaktadır:

“Belediye Başkanıyla aramızı iyi tutmaya çalışıyorum ki hizmet versin mahalleye. Milli eğitimle tutuyorum ki iyi öğretmenleri elde tutsun, burda saldırıyorlar ediyorlar, onlara zarar gelmesin. Emniyeti elimde tutuyorum ki olaylara müdahil olsun, gelsin mal can güvenliğimizi koruyacak görevini yerine getirsin. Postacıyla diyorum ki bak kardeşim çal kapısını ver eline, bize evrağı getirme buraya. Ona rica ediyorum. Rica minnet götürüyoruz bakalım. E tabi bazı postalarda çalma kapımı, defol git diyor... O da getiriyor korkudan buraya bırakıyor.” (G1, 30.12.2016).

Tartışma ve Sonuç

Çınar, Friedmann Dünya kenti çalışmasında belirlediği dünya kenti olmanın yedi özelliğini baz alarak İstanbul'un dünya kenti olup olmadığını tartıştığı metninde ele aldığı janus kavramı ile dünya kentini açıklamaktadır: “Dünya kentleri janus özelliği göstermektedir. Bir yandan zenginliğin belli kesimlerde yoğunlaşması, diğer yandan da yoksulluğun kentsel mekanlarda tüm acımasızlığıyla yükselişi gözlenmektedir. Bu iki durum kentin farklı mekanlarında gerçekleşmekte, mekan üzerindeki toplumsal sınıflar ve etnik gruplar arasında görünmeyen duvarlar yükselmektedir.” (Çınar, 1998: 15). Bu çalışma literatürün tartıştığı gibi dünya kenti aday ve metropoliten alan İstanbul'un yoksul olduğu düşünülen mahallelerinden birine odaklanmaktadır. Bir başka deyişle, görünmeyen duvarlarla çevrili bir mahallenin yoksulluğa bakışı ele alınmaktadır.

Ekonomik temelli, politik değerlendirme yapan, kentsel-kırsal alana yoğunlaşan, yoksulluk kültürünü tartışan, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilendirilen veya herhangi bir tema kapsamındaki yoksulluk çalışmaları aslında yoksullar/varsıllar vardır kabulüyle yola çıkmakta ve birtakım tariflerle beslenmektedir. Oysa, gecekonduculuk, geçici işler ve el altından ödeme ile işportacılığın bundan böyle geleneksel yoksulun ayırt edici nitelikleri haline geleceğini söyleyen Bayat'ın (2014: 35) bakış açısından yola çıkarak metropoliten alanın yoksuluna bakan bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, yoksulluğun ayırt edici özelliklerini yeniden düşünmeye sevk edicidir. Bu çalışmada yapılmaya çalışılan yoksulluğun tezahür ettiği düşünülen mekanların, oralarda yaşayan insanların gözünden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyma çabasıdır. Yılmaz'ın (2012) bahsettiği, etrafı sayılarla çevrili yoksulluğun ötesinde bir çalışmayla konu ayrıntılandırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, Erdoğan'ın (2001) bahsettiği yoksulluğun hissedilebilirliğini ortaya koyan bulgular elde etmiştir. Bu bulgular, yoksulluk ve yoksullukla mücadele ana başlıklarıyla tartışılabilir. Öncelikle yoksulluğa dair sohbetlerde açığa çıkanlar mahallenin yoksul olduğunu ve olmadığını iddia eden anlatılardır.

Kuştepe tarifleri görüşmecilerin yoksulluk algılarını ortaya çıkarmaktadır. Tariflerdeki betimlemelerin arka planında yoksullukta toplumsal cinsiyetin ve sahip olunan/olunmayan bazı eşyalar ile barınma ortamlarının yoksullukla ilişkilendirilmesi söz konusudur. Mahalle anlatılarının mahallenin varsıllık vaad eden yönüne (*Geleceğin Etiler'i*) dikkat çekmesi de yoksulluk algısına dair önemli bir veridir. Ayrıca mahalleyi anlatan verilerde dikkat çeken terörün bir analogi olarak görüşmeci tarafından kullanımında dikkat çeken, terörün gayrimeşru işlerle ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bu durum, geyrimeşru alan ve terör arasındaki ilişkiye/algıya dair bir araştırmanın varlığına ihtiyaç hissettirmektedir. Yoksulluğun olduğunu iddia eden görüşmecilerin gelirin bölüşümündeki adaletsizlik ve para kazanma şekillerindeki usulsüzlüğe vurgu yapmaları da söz konusu olmuştur.

Yoksulluk anlatılarında dikkat çeken bir diğer nokta ise, etnisite üzerinden kurgulanan aktarımlardır. Konunun yoksulluk ekseninde değil de bir grubun etiketi şeklinde yorumlanmasının yanısıra eğitim hakkından yararlanamamak gibi sonuçlar da yoksulluktan bağımsız anlatılmaktadır. Oysa Açıklan, yoksulluğun, çocuk işgücünün ortaya çıkmasında en önemli unsur olduğunu ve yoksulluğun şiddeti ile ailenin eğitim düzeyinin de çocuğun yaptığı için belirlemede en temel unsuru oluşturduğunu söylemektedir (2008: 142).

Yoksullukla mücadeleyle dair görüşlerin bireysel ve kurumsal bazı stratejiler olması dikkat çekicidir. Bireysel stratejilerde görülen yoksullukla mücadele için yaşam alanını değiştirmektir ki bu durum janus kavramında bahsi geçen mekanlar arasındaki görünmeyen duvarların üstünden atlamak gibi bir durumdur. Metropoliten alanın varsıl bölümünden yoksul bölümüne geçiş bir yoksullukla mücadele stratejisi olarak sunulmaktadır. Bu strateji sadece metropoliten alan içerisindeki hareketlilikle kullanılmamaktadır. Metropolitenin dışından, kırsaldan göç edip, yine yoksul mahalleye yerleşmek belki de nöbetleşe yoksulluğun bir gerekliliği olarak janus kavramının kapsamını da genişletmeyi önerilebilir kılmaktadır.

Kurumsal bazı yoksullukla mücadele stratejilerinde ön plana çıkan iki kurum vardır: hastane ve yetki alanı geniş bir kolluk kuvveti merkezi. Hastane talebi, metropollerdeki yoksulluk meselesi üzerine çalışan Güven (2000: 91) tarafından, sosyal güvenlik kurumlarının yetersiz, kısmi veya hiç olmadığı yerleşimlerde yoksulluğun daha yaygın olduğu aktarımıyla ele alınabilir. Mahalle, hastane dışında birçok kurumsal binaya ev sahipliği yapmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular göstermektedir ki kurumsal yapının işleme için var olan kurumlar sadece mahalleliye değil sosyo ekonomik seviye olarak mahalleliye yakın ve mahalle dışından bireylere de hizmet eder şekilde

tasarlanmalıdır. Bu inanca göre, mahallede görünmeyen duvarların erimesi ve insan sirkülasyonunun artması ile mekanın dönüşümü sağlanabilecektir. Hastanenin varlığının dönüştürücülüğüne dair sosyolojik bir çalışmaya rastlanmasa da bu araştırmadaki veriler ve mahallenin konumu itibarıyla bu fikrin desteklenebileceği araştırmamanın önemli çıktılarından biridir.

Aynı şekilde mahalledeki gayrimeşruluğa vurgu yapan görüşmecilerin bunlara karşı karakolun yetersiz kaldığını söylemeleri ve müdahale yapabilecek daha genel bir kolluk kuvveti merkezinin (görüşmede emniyet müdürlüğü şeklinde yer almaktadır) varlığının daha işlevsel olacağını söylemesi de söz konusudur. İnsanların yoksullukla mücadele için gayrimeşruluğa yönelebileceğini ve kalıcı çözümler üretilmediği sürece bunun süreklilik arz edebileceğini iddia eden görüşmeler, kontrol ve denetim mekanizmaları ile ceza sistemi içeren kurumsal yapıların önleyici bir hizmet olabileceğini söylemektedirler. Fakat veriler göz önünde bulundurulduğunda bunun yerinde çözüm olamayacağı düşünülmektedir. Şöyle ki müdahale yetkisi geniş bir kolluk kuvvetinin olması ile mahalle içinde bir kontrol mekanizmasının sağlanabileceği görüşüne katılabilirse de bu müdahalenin sadece mahalle içinde kalacağını üstünde durulmalıdır. Bir başka deyişle gayrimeşruluğun yerini alacak bir şey koyulmadığı takdirde bu önlem sadece gayrimeşrulukla ilişkili yoksulluğun mekan değiştirmesi olur.

Şu durumda kurumsal bazda alınabilecek önlemlerde ön plana çıkan bir diğer yapı olan eğitime geçiş yapılması uygundur. Yoksullukla mücadele için kurumsal bazda yapılması önerilebilecek şüphesiz çokça eylem bulunmaktadır. Fakat araştırma bulguları kapsamında değinilen eğitim sisteminin altının çizilmesi önemlidir. Yoksullukla mücadele için etkin bir eğitim sistemi kurgusu ve bu kurguda çocuklara yüklenen sorumluluk dikkat çekicidir. Bu da çocukların geleceğin yetişkinleri olduğu ve bu yüzden korunup kollanması gerektiği şeklindeki paternalist bakışı yansıtmaktadır. Çocukların var olan sistemin içinden çıkarılması ve rehabilite edilip bu sistemin dönüştürücüleri olarak tekrar etkinleştirilmelerindeki mühim nokta eğitim olarak verilmektedir. Eğitimin bireyler üzerinde dönüştürücü etkisi yadsınmamakla birlikte yoksullukla mücadelede sorumluluğun çocuklara yüklenmesi ve bunun çocukların var olan sistemi ve ailelerini reddederek yapmalarının beklenmesi bir soru işareti uyandırmaktadır.

Çalışmada ses kaydı alınmayan anahtar kişilerden birinin milyoner (görüşmeciye göre çok parası olan kişi) tarifi aslında bu araştırmamanın hem sonucu hem de konuyla ilgili daha ayrıntılı bir araştırmamanın çıkış noktası olabilecek niteliktedir. Görüşmeci, milyonlara sahip olmanın değil, sahiplenme duygusundan arınarak ve elde etme yoluna bakmazsınız milyonlar harcayabilen

insanların milyoner olduğundan bahsederken Kuştepe’de sosyal sorun olarak görülenlerin yoksulluk ve varsılıkla kurdukları ilişkiyi açıklamaktadır. Literatürde yoksulluğun eklentisi olduğu ileri sürülen birçok sosyal sorunun yaşandığı Kuştepe’de, ses kaydı alınabilen görüşmecilerin anlatılarından yola çıkarak mahalle özelinde detaylı bir yoksulluk çalışmasının gerekliliği bu araştırmanın kayda değer bir sonucudur. Son olarak, Erdoğan’a göre (2001: 12) “Türkiye kültürel tarihi açısından yoksulluk, bir yaşam standardı veya maddi ekonomik gösterge olmanın ötesinde bir hissetme yapısına işaret etmiştir daima”.

Kaynakça

- AKSAN, G. (2012), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27. S. 9-19.
- AÇIKALIN, N. (2008), “Yoksulluk ve Genç Kuşakların Toplumsal Hareketlilik olanakları: İstanbul ve Gaziantep Örnekleri”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 17, 131-154
- BAYAT, A. (2014), “Tersyüz Olmuş Şehirde Siyaset”, Ed. Soner Torlak, Önder Kulak. *Mekan Meselesi*. (s.29-54). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- BEGEL, E.E. (1996). *Kentlerin Doğuşu*. (çev. Ö. Arıkan). Cogito, (s.7-16).
- CAN, K. (2001), “Şanlıurfa’da Yoksulluk Manzaraları”, *Toplum ve Bilim*, Yaz 2001. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- COSER, L. (1965), “The Sociology of Poverty: To the Memory of Georg Simmel”. *Social Problems*, 13/2. (s. 140-8).
- ÇINAR, T. (1998), “Dünya Kenti ve Toplumsal Kutuplaşma İstanbul Bir Dünya Kenti Olmalı mı?”, *Tartışma Metinleri*, No: 12. (s. 1-25).
- ERDOĞAN, N. (2001), *Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Görünümleri*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- ERKAN, R. BAĞLI, M. (2005), “Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 22/1. (s.105-124).
- HARVEY, D. (2008), “The Right to the City”, Çev. Kırmızı, M. *New Left Review*. Cilt 53. (s.23-40).
- IŞIK, M. PINARCIOĞLU, M. (2005), *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAZGAN, G. (1999), *Kuştepe Araştırması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- ÖZGEN, N. H. (2001), “Kentte Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları”, *Toplum ve Bilim*. Yaz 2001. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- PARİN, S. (2010), “Dilencilik Yoksulluk İlişkisi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3/20. (s.23-37).
- YILMAZ, Z. 2012, *Yoksulları Ne Yapmalı? Sosyal Sorunun Yönetimi, Belirsizliğin Keşfi ve Yarınsızlık*, Ankara: Dipnot Yayınları.

1960-1990 YILLARI ARASINDA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRK GÜLDÜRÜ SİNEMASI

Murat ÜNAL*

ORCID: 0000-0002-5276-8519

Öz

Altmışlı yıllarda başlayan ve kısa sürede dünyayı saran 'gerçekçi' ve 'karşı' sinema eğilimlerinin Türk Sinemasına yansımaları on yıl kadar gecikmeli olmuştur. Türkiye'de özellikle güldürü alanında net bir eleştirel tavır ve yönetmen üslubu barındıran filmlerin ortaya çıkması 80'leri buldu. Yeşilçam öncesinde 50'lere kadar, tiyatro etkisinde bir sinemanın kendi olanaklarını keşfetmesi, 70'lere kadar ise keşfedilen sinema dilinin olgunlaşması gerekmiştir. Yetmişler ise güldürü sinemasında 'toplumsal'ın iyice belirmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönemde çekilen komedilerde toplumsal eleştiri anlamındaki kimi mesajların yanı sıra aynı zamanda 'uyum ve bütünleşme' çağrısı da vardır. İhtiyatlı bir eleştiri ile uysallık bir aradadır. Yetmişlere kadar çekilen filmler sinemasal üslup oluşturma çabasına girmezler. Toplumsal konuların komik olanın içine 'ciddi' biçimde girmesi, güldürü sinemasının yüksek sesli eleştiri yapması ve kişisel yönetmen üsluplarının oluşmaya başlaması ise ancak 80'lerden sonra söz konusu olan bir durumdur. Üstelik bu kazanımlar günümüze olumlu bir miras olarak yeterince aktarılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk güldürü sineması, Kültürel temsil, İdeolojik işlev, Toplumsal eleştiri

The Social Criticism Perspective on the Turkish Comedy Cinema between 1960-1990

Abstract

The 'realistic' and 'counter' cinematic tendencies started in sixties and fashionized all over the world in a short time have been delayed for about a decade in Turkish cinema. Especially for films those have a auteurist style and clear critical attitude in the comedy scene, it has been necessary to wait until eighties. Up to 50s, cinema under the influence of theater had to discover its own potential, and until 70s the discovered cinema language had to mature. The 70's

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklamcılık Bölümü, egeartwork@gmail.com

Makale Gönderim Tarihi:10/01/2018, Kabul Tarihi: 30/01/2018

is the time when 'the society' element began to develop in comedy cinema. In this period, comedies had some messages about social criticism as well as a call for 'harmony and integration' at the same time. Cautious criticism and submissiveness were in one. Films shot up to the age of 70s, do not try to challenge to create cinematic wording. It was only after the '80s that the social issues are seriously ingrained into the funny scenes, the comedy cinema is loudly criticized and the personal director styles began to emerge. Moreover, these achievements have not been sufficiently conveyed as a positive heritage through today.

Keywords: Turkish comedy cinema, Cultural representation, Ideological function, Social criticism

Giriş

Bir toplumun sosyo-politik biçimlenimi, sanatın o toplum içindeki örgütlenmesinin de belirleyicisidir. Bu nedenle, güldürünün ifade edilmiş biçimi de genel olarak bu kurala uyar. Güldürü her şeyden önce bir anlatıdır. Anlatı ise belli bir zaman ve mekân içinde olup biten, neden-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı olaylar dizisidir. Yaşadığımız dünya anlatsal öykülerle doludur ve dünyayı anlamamızın ve anlamlandırmamızın yolu da büyük ölçüde bu öykülerden geçer.

Bu çalışma Türk Sinemasının halen en baskın anlatsal formlarından birisi olarak öne çıkan güldürünün tarihsel gelişimine, türsel ve eleştirel perspektiften bakma çabasını içermektedir. Çalışmanın merkezinde ağırlıklı olarak 1960-1990 döneminin anlatıları vardır. Politik ve sosyo-kültürel değişim dinamiklerinin güçlü olduğu bir zaman dilimi olan 1960-1990 arası, aynı zamanda beyazperdede hayli renkli dönüşümlerin yaşandığı bir döneme de denk gelmektedir. Güldürü türü ne olursa olsun, genellikle toplumsal ya da bireysel planda yapılan bir 'çatışmayı' merkez alır. Konu bireysel planda bile işlenmiş olsa, karakterlerin 'kültürel temsil sisteminde' bir değer ifade ettikleri kesindir. Karakterin nitelikleri, onu bir dünya görüşünün temsilcisi haline getirir. Başına gelenler, kültürel temsil sistemi içindeki konumuyla alakalıdır.

Derleme ağırlıklı çalışmanın birinci bölümünde, sinemasal tür kavramı etrafında toplumsal dışavurum üzerine kavramsal bir giriş yapılmıştır. Türkiye Sineması'nda toplumsal konuların beyazperdede boy göstermeye başladığı 60'ların ve 70'lerin ele alındığı ikinci ve üçüncü bölümde, 'hegemonik bir uysallık' ile 'ihtiyatlı bir eleştiri' arasında savrulan, sınıflar arasında 'arabuluculuk' rolüne soyunan "kahramanlar" ele alınarak, bu filmlerin ideolojik işlevleri sorgulanmıştır. Sonraki bölümde ise yönetmen üslubunun ve toplumsal eleştirinin iyiden iyiye

hissedilmeye ve belirginleşmeye başladığı 80'ler ele alınmakta ve dönemin güldürü filmlerinin anlatısal özellikleri irdelenmektedir. Sonuç kısmında güldürü için klasik dönem olarak adlandırılabilir ve en fazla 90'ların başına kadar genişletilebilecek bu dönemin, günümüz güldürü sinemasının anlatısal çerçevesini halen güçlü biçimde belirlemeye devam ettiği vurgulanmaktadır.

1. Güldürü Türü, Toplumsal Dışavurum ve Eleştirisi

Her ne kadar eğlendirmeye dönük ve bir kişinin elinden çıkmış da olsalar, belirli uyaşımara dayalı popüler filmlerin toplumca kabul görmesinin altında toplumun değer sistemi yatar. Popüler filmler toplumun kültürel dışavurum ihtiyacını karşılamakta ve yönetmenlerin dışavurumu ile harmanlanmış bir biçimde perdede kendilerine bir yol bulmaktadırlar. (Özden, 2000:187) Sosyal gerçekliğin şu ya da bu şekilde inşa edilmesine zemin hazırlayan filmler, "psikolojik duruşları, dünyanın ne olduğu ve ne olması gerektiğine ilişkin ortak düşünceyi yönlendirerek toplumsal kurumları ayakta tutan daha geniş bir kültürel temsiller sisteminin parçasıdır." (Ryan&Kellner, 1997:38) Béla Balazs'a göre ise film, gerçekliğin değil, insanlaşmış doğanın görüntüsüdür. Bir arka plan öğesi olarak filmde yer alan görüntüler de kültürel örüntünün parçalarıdır. Gördüğümüz şeyler doğal değil kültürel ve kültür gözlerimize bir peçe serer. (Akt: Büker, 1996:15) Tür filmleri tıpkı geçmişin geleneksel anlatıları gibi büyük oranda bu değer sistemi ile uyumlu mesajlar üretirler ve sistemi savunurlar.

Bu anlamda popüler filmlerin mitler, masallar ve halk öyküleri gibi anlatılarla benzerliği söz konusudur. Bu anlatılar, reel-dünyayı değiştirmeyi düşleyen insanın bunu yapamadığı için daha ziyade değiştiremediği dünyanın yarattığı acıları hafifleten ama bu acıların nedenlerine ilişmeyen fantazyalar olup kalmaktadırlar. (Oskay, 1981:21) Ancak, tür filmleri kültürün ve değerler sisteminin usulca değişmekte olan yönünü de görmezden gelmezler. Hatta revizyonist tür filmleri bir çeşit uyarı niteliği taşıyabilirler. Film türleri toplumun kendisi ile yüzleşmesini sağladığı dışavurum alanlarıdır. Toplumsal değerler, düşünceler, kaygılar, yargılar, duygular, dönüşümler ve benzeri öğeler türsel alan içinde seyircinin karşısına açık ya da örtük bir biçimde çıkarlar ve bunları ifade eden filmsel anlatıların üretilmesini sağlarlar. (Özden, 2000:187) Kültür zamana bağlı olarak değiştiğinde ve gereksinimler sona erdiğinde anlatısal formüllerin ve türlerin de güç kaybettiği veya tamamen ortadan kalktığı gözlemlenebilir. Batıda altmışlı ve yetmişli yıllara bakıldığında, özgürlükten yana olan kültürel iklimin, Hippielerin, Beat kuşağının, Watergate Skandalı'nın, Vietnam Savaşı'nın yarattığı duygusal sarsıntının seyircinin sinemadan beklentilerini de önemli ölçüde değiştirdiğini görmek mümkündür. Sözü edilen değişim yüzünden döneme özgü liberal özgürlük ortamı, Hollywood stüdyo sisteminin dayandığı iki önemli

sinemasal tür olan western ve müzikal türlerinin işlevlerini kaybetmelerine yol açmıştır. Milliyetçi ve eril söyleme sahip western, bu nitelikleri dışlayan altmışların karşı-kültürel havasında söyleyecek söz bulamamıştır. Popüler filmler, yapılandırıldıkları sosyo-kültürel sistemin değişimlerine göre metaforik anlatım yollarını seçerler ve sistem içerisinde olması gerekeni savunarak, psikolojik dayanak oluştururlar. Bu nedenle bir tür, görevini yerine getiremiyorsa, başka bir deyişle, bir türe ilişkin filmlerin anlattıkları şeyler, toplumsal ilerlemenin gerisinde kalmışsa o tür ortadan kalkar. (Batur, 1998:11) Her sinemasal tür kendi seyirci imgesine sahiptir ve bu imgeyi aynı zamanda inşa eder. Başarılı yapımcı ya da yönetmenler, seyirci imgesini çok iyi tanıyan ve imgede meydana gelen değişiklikleri çok iyi şekilde takip edebilen kişilerdir.

Güldürü türü kendi içinde pek çok alt-türe ayrılır. Evrensel olduğu kadar yerel özelliklere de bağlı olması nedeniyle güldürü türünün kültürel dışavurum yönünden dikkatli gözlemlenmesi gerekir. İnsanlar aynı şeylere ağlayıp farklı şeylere gülerler. Ağlama gülmeye göre daha evrenseldir. Bu nedenle güldürü, hem yerel hem de kişisel özellikler taşımaktadır. Çoğu zamansa güldürüyü açığa çıkaran şey güncelin içinden beslenir. Bir dönemin kapanmasıyla birlikte, değer yargıları, koşullar da değiştiğinden, komik etki zamanla tümüyle ortadan kalkabilir. Dolayısıyla, kültürler arası, toplumlar ve sınıflar arası farklar seyircilerin, homojen bir kitleymişçesine toptan etkilenmesini engellemektedir. Ancak güldürü, insanla birlikte var olduğundan yine de bazı ortak temeller üzerine inşa edilebilir. Nitekim sessiz sinemanın bazı dramatik başyapıtlarının yalnızca hatır için izlenmesine karşın, sessiz güldürülerin pek çoğuna bugün bile dünyanın her yanında kahkahalarla gülünebiliyor. (Abisel, 1989:59)

Benzer şekilde Yeşilçam da seksenlere gelinceye kadar "aile" birliğini tanımlayan ve çekirdek aile mitini ideolojik bir tutkal olarak kullanan filmler üretmiştir. Seksen sonrasında tüketim kültürünün başat hale gelmesi, bireyi -depolitize ve tüketici anlamındaki bireyi- aileden daha yeni ve çekici bir kavram olarak öne çıkartmıştır. Geleneksel aile bağları çözülmüş, sınıflar ya da gelir grupları arasındaki uçurum açılmış, izleyicilerin melodramlarda ya da aile güldürülerinde anlatılan yaşamlarla olan bağları zayıflamıştır. Bir başka deyişle bunu yapımcıların 'seyirci imgesiyle' bağ kuramamaları şeklinde ifade etmek de mümkündür. Diğer yandan bu filmlerin içerdikleri pek çok evrensel değerini yanı sıra aktardıkları veya eleştirdikleri bazı konulardaki çelişkiler günümüzde de etkilerini sürdürmekte olduğundan, belli bir izleyici kitlesi söz konusu filmleri artık sinema perdesinde olmasa bile TV ekranından izlemeye devam etmektedir. Zira her kültür kendi imgesel evrenine sahiptir. Kültüre ait zihniyet kalıbı kendi imge sisteminin işleyişini de düzenler. Başat olan 'kültürel temsiller' toplumsal değer

sistemini de etkiler ve toplumsal gerçekliği kurarlar. Bu nedenle, türsel çözümleme yaklaşımı bir yandan da, filmlere ait göstergeler sistemi ile toplumun kültürel değerleri arasındaki etkileşimi araştırır. Filmler aracılığıyla kültürel yeniden-üretim inşası ve ideolojilerin işleyişi sorgulanır.

Tür filmlerinin belli bir değerler sisteminin veya ideolojinin taşıyıcısı ve yayıcısı oldukları savı aslında daha büyük bir tartışmanın; kültür, toplumsal yapı ve iktidar ilişkisi tartışmasının özel bir biçimidir. Tür filmleri de; tema, olay örgüsü, karakterleştirme, çevre (fiziksel ve toplumsal), teknik kodlar, sembolleştirmelerden örülü metinler olarak düşünüldüğünde; kültürün sembolik yanından beslenen ve ortak imge havuzunu besleyen uzlaşım sal tecrübe alanlarıdır. Modern Times (1936) filminde Şarlo'nun elinde taşıdığı kırmızı bayrak evrensel bir gösterge iken Muhsin Bey (1986) filminde sahnede inleyerek arabesk okuyan Ali Nazik'in giyim-kuşamı ve tavrı Türkiye'nin belli bir döneminin sosyo-kültürel özelliklerini vurgulayan yerel bir göstergedir. Eleştirel yaklaşım, bireysel tercihlerin; kullanma, ihtiyaç ve doyumdan kaynaklanan doğasının ardında duranın, kapitalist ideolojinin ve kitle iletişim araçlarının kurguladığı tüketim toplumunun yapısı olduğu ve 'birey' kavramının bizzat kendisinin tarihsel, kültürel ve ideolojik bir belirleme içerdiği savını öne çıkartır. Birey, başkalarıyla ilişkilerinde ne kadar gerçek olursa olsun mutlak olarak düşünüldüğünde sadece bir soyutlamadır. İçeriğini oluşturan her şey toplumsal olarak kurulmuştur; toplumu aşan bütün dürtüleri, toplumsal durumun kendini aşmasına hizmet eder. (Adorno, 1997:155) Kültür ve iletişim birbiriyle hem toplumsal yapı hem de ideoloji bağlamında sıkı biçimde ilintilidir.

Kültürün materyal veya zihinsel yeniden-üretimi iletişim yoluyla gerçekleşir ve liberaller ve radikaller arasında çok uzun yıllar egemen olan görüşe göre, kitle iletişim araçlarının baskınlığı altındaki egemen kültür uyma üretir. (Erdoğan&Alemdar, 2002:253) Eleştirel okulların yaklaşımında medya sistemi bireysel kullanımın ötesinde ve kültür üretiminin içinde ele alınarak, sosyal bakımdan örgütlenmiş kültür üreten kurumlardan biri olarak değerlendirilir. Bu tür yaklaşımların referans alanı; Adorno, Benjamin, Gramsci, Horkheimer, Marcuse, Lucacs, Foucault, Habermas, Bourdieu, Lacan ve Williams gibi yazarlardır, kültür incelemeleri alanında ise Graham Murdock, Peter Golding, Nicholas Garnham ve Stuart Hall sayılabilir. Althusser ideolojiyi, bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin imgesel bir tasarımı olarak niteler. Toplumun birbiriyle ilişki içindeki altyapı ve üstyapı kurumları biçiminde düşünen Althusser, Marx'ın "egemen ideoloji, egemen sınıfların ideolojisidir" savından hareketle, altyapısal formasyonların devamını ve esenliğini sağlayacak olan ideolojinin üstyapı kurumlarınca yeniden üretildiğini öne sürer. (Althusser, 2003: 77) İdeoloji

maddi bir varoluşa sahiptir ve hep bir aygıtta ve bu aygıtın pratik ya da pratiklerinde var olur. İdeolojinin bir başka temel niteliği ise bireylere 'özne' olarak seslenmesidir zira her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve öznelere için var olabilir. Western, bilim-kurgu, melodram, korku gibi türsel kategoriler tam da Althusser'in sözünü ettiği ideolojik aygıt işlevine uygun kurgulanmış/manipüle edilmiş 'düşler gördüren' yapılar olarak ele alınabilirler. Althusser, Marksist yaklaşımı (altyapı üstyapıyı belirler) bir çıkış noktası olarak kabul edip Freudian terminoloji ile Marksist bir bilimsel çözümleme çerçevesi kurmaya çalışır.

Kültür, iletişim ve iktidar bağlantısı, Frankfurt Okulu tarafından; kitle kültüründen, feminist kuramdan, post-modernist ve post-sömürgeci kuramlardan etkilenilerek geliştirilen 'eleştirel kuram'ın merkez araştırma nesnesidir. Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Leo Lowenthal, Herbert Marcuse ve enstitü dışından Walter Benjamin yazılarında kültürel ve sosyal olguların sistemli ve evrensel açıklanabilirliğini savundular ve kültürel üretimi de işlevi kitleleri yatıştırmak ve onları eril burjuvazinin karlarını arttırmaya devam edebilmeleri yolunda sessizleştirmek olan bir endüstri olarak görüyorlardı. Öte yandan, kitle kültürünü tecimsel olduğu için zararlı olarak görme konusunda geleneksel Marksizm'den ayrılmaktaydılar. Onlara göre, yoz bir kitle kültüründen tek kaçış yolu üretim araçlarının dönüşümü olacaktır. Bireyler bunu tek başına yapamazlar; sınıf savaşımı ve sınıfsal zafer olmalıdır ve Adorno'nun belirttiği gibi başarılı bir sanat yapıtı çelişkileri yapay bir uyum halinde çözümleyen değil, uyum fikrini çelişkileri cisimleştirecek şekilde negatif olarak dile getiren yapıttır. (Akt: Inglis, 1998:97) Zira sanat her zaman insanlığın tahakkümcü kurumların baskısına karşı protestosunun bir gücü olmuştur. Oysa kitle endüstrisinde üretilen ürünler, böyle bir özü taşımaktan çoktan vazgeçmiş görünmektedirler. Sistem, değersiz olan şeylere yönelik istekleri kendince kurallara bağlamakta ustalaşmıştır. Tüketicilerin konformizmi hep aynı tür ürünlerin üretilmesini de garantiye almaktadır.

Modern sanat toplumun var olan değer sistemlerine, burjuva ahlak düzenine bir eleştiri getirirken, belli bir endüstriyel üretim süreci sonunda üretilen popüler tür filmleri ise sözü edilen nedenlerden egemen söylemi çoğaltır, yayar ve kendi kültürel değer sisteminin tanıtımını yaparlar. Bu niteliğinden dolayı Hollywood'un bir başka adı da kaçış sinemasıdır. Popüler film türlerinin tamamı anlatıya ve öykülemeye dayanırlar. Anlatı, ben ve öteki arasındaki sınırları çizen doğal yapısıyla ideolojik bir nitelik taşır. Toplum, kendine olan inancını imgeler yoluyla çoğaltarak sürdürür. (Berger, 1993: 139) Bunun en görünür biçimlerinden birisi reklâmlar ise diğeri de tür filmleridir. Popüler filmler herhangi bir durumu yansıtmaktan çok, temsili öğeler yoluyla o durumun tasarlanan belli bir biçimini

oluşturmaya çabalarlar. Bunu yaparken ise seyirciye belli bir konumu ya da bakış açısını telkin ederler. Biçimsel görenekler, sinemasal yapaylığa ilişkin işaretleri silip süpürerek bu konumlanmanın içselleştirilmesine katkıda bulunur. (Ryan&Kellner, 1997:18) Uzayıp giden bir dizi mesajla aslında izleyiciye bir kimliğin varlığı sezdirilir. Bilim-kurgu, korku, western, romantik komedi, savaş filmleri gibi ticari gerekliliklerden doğmuş tür filmleri kendi seyirci kimliklerini inşa ederler ve bu kimlik çoğunlukla egemen zihniyetin görmek istediği insan tipidir. Modern toplum yukarıda tanımlanan türde insanı yaratmak istemiş ve bunda da oldukça başarılı olmuştur. Çünkü 'iktidar'ın kendini yeniden üretmesi bu tipten insanlara bağlı görünmektedir. Bu tipten insanların günbegün yeniden üretilmesinde en önemli işlevleri günümüzde kitle iletişim araçları –gazeteler, popüler filmler, TV programları- üstlenmektedir. (Yılmaz, 1997: 36) Romantik komedilerle çekirdek aile, baba veya koca otoritesi ve toplumsal düzen fikri aşılır. Bilim-kurgu ve korku filmleri aracılığı ile dinsel, cinsel veya politik bastırmalar gerçekleştirilir ve toplumsal ya da tanrısal düzenin varlığı ve kuralları hatırlatılır. Savaş filmlerinde ise temelde toplumsal yapının ve statükonun devamı yönünde kişinin kendini toplumsal yapı için feda etmesinin ideolojik altyapısı hazırlanır.

2. Tarihsel Perspektifte Türk Güldürü Sineması

Türk sinemasal güldürüsü, kaynağı oldukça eskiye dayalı yazılı ve sözlü bir geleneğe sahiptir. Nasreddin Hoca, Keloğlan masalları, Hacivat-Karagöz, ortaoyunu, köy seyirlik oyunları, kukla ve meddah gibi sinemasal güldürümüzü hala besleyen geleneksel kaynaklar söz konusudur. Buna ek olarak sinemamız, Batı sineması üzerinden, bir ucu antik Yunan'a, Aristo'ya, Aristofanes'e uzanan bir mirası da paylaşır.

Güldürü filmleri, insanın toplumla ilişkisi hakkında bazı şeyler 'söyler'. Güldürü filmleri ya komik karakteri kendi tarzı hakkında reforma zorlayarak ve nihayetinde onu toplumsal beklentiler yönünde uyumlandırarak toplumun değerlerini destekler ya da tam tersine komik karakterin anti-sosyal davranışını toplumsal normlardan daha değerli tutar ve destekler. (Mast, 1979: 20) Güldürü sanatsal bir direnç biçiminde açığa çıkacaksa bunu elbette uygun toplumsal bağlamda gerçekleştirir. Diğer yandan güldürü filmleri, insanları eğlendirmek amacıyla çekilmiş olsalar bile gülmenin anarşiye eğilimli doğası nedeniyle her zaman eleştirel bir yan içerirler. Güldürülerdeki temel çatışma, dürüstlükle düzenbazlık arasında kurulduğu ve saf olan sonunda galip geldiği için, gerçek yaşamda düzenin uçkâğıtçıları lehine yapılandırılmış olduğunu anlarız. Zira

hayatın içinde birbiriyle çarpışan bu iki zihniyet, figürleştirme yoluyla anlatıya taşınmış olur.

Türk Sineması 70'lere kadar denediği 'tip'e dayalı güldürülerin ardından yazılı ve sözlü Türk mizah birikiminden ve bu birikimin getirdiği özgün tema ve motiflerden yararlanarak beyazperdede toplumsal fonu da dışlamayan popüler bir "tür" oluşturmuştur. Batı'nın tiplere dayalı slapstick geleneğinde alttan alta, modernizmin aksayan yanlarının eleştirisi vardır. Buna karşılık Türk Güldürü Sineması geleneğinin ilk yıllarına baktığımızda biçimsel açıdan yine harekete dayalı ancak eleştirel tutum yönünden son derece zayıf ve derinliksiz örnekler görürüz. Batının soytarısı ile Doğu'nun dalkavuğu arasındaki 'ince' fark, sinemasal güldürü tarzlarına da yansır. Toplumsal konuların filmlerde karşılığını bulması ancak sinemacılar döneminden sonra bir ölçüde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, 1940'lara kadar olan uzunca bir süre, sinemasal anlamda niteliksiz, tiyatroya dayalı; Leblebici Horhor Ağa (1916), Bican Efendi serileri (1921-1933), Söz Bir Allah Bir (1933), Milyon Avcıları (1934), Aynaroz Kadısı (1938) gibi operetlerle yetinilmiştir. Oysa bu tarihlerdeki dünya güldürü sinemasın, örneğin Chaplin'in kalfalık ve ustalık dönemi eserleri düşünülürse Türk Sineması'ndaki uyarlamaların naifliği daha rahat görülebilir. Sinemanın Türkiye'deki başlangıç yıllarının önce işgal, ardından kurtuluş savaşı ve Cumhuriyet'in zorluklarla dolu ilk yılları nedeniyle verimsiz geçmiş olması Türk Sineması adına bir şanssızlıktır.

Ferdi Tayfur'un Muhsin Ertuğrul ile birlikte çektiği "Nasrettin Hoca Düğünde" (1941) dönemin ilk güldürü filmi olarak nitelenebilir. 1930'larda sinemaya başlayan Ferdi Tayfur asıl ününü, ünlü Marx Kardeşlerin filmlerini Ermeni şivesiyle ve Arşak Palabıyıkyan takma adıyla seslendirerek yaptı. Ayrıca Laurel-Hardy ikilisini son derece doğal ve yerel öğeler katarak seslendiren Tayfur'un, bu filmlerin o yıllarda sevilmesinde payı vardır. Muhsin Ertuğrul geçiş döneminin hemen başında, Müsahipzade Celal'in aynı adlı iki komedisinden aktarılan "Aynaroz Kadısı" (1938) ve "Bir Kavuk Devrildi" (1939) ile geçiş döneminde de uyarlamalar çekmeyi sürdürdüğü görülmektedir. Zamanında Osmanlı tarihini alaya alıyor diye yasaklanan bu güldürüler, filme çekilince tüm olumsuzluklarına rağmen konularının yerli olması nedeniyle seyircinin ilgisini çekti.

Dönemin en ünlü güldürü sanatçısı tiyatrodan sinemaya geçen İsmail Dümbüllü'dür. Naşit Özcan'ın tiyatro ve sinema sahnelerindeki kariyerinin inişe geçtiği günlerde bir başka tuluat oyuncusu olan Dümbüllü tanınmaya başladı.

Ortaoyununun son geleneksel temsilcisi sayılan Dümbüllü, 1940'lı yılların sonlarında sinemada da bir 'halk komiği' tanımlamasıyla yıldızlaşmıştı. Dümbüllü sinema aracılığıyla seyirciyle bütünleşen ve en yaygın biçimde halkla bütünleşip 'yıldızlaşan ilk güldürü sanatçısıdır'. (Özgüç, 1995: 58) 1947-1954 yılları, bir güldürü ustası olarak İsmail Dümbüllü'nün sinemadaki en parlak dönemidir. Dümbüllü dışında sinemacılar döneminin başlarına doğru bir grup oyuncu, güldürü filmlerinde rol aldı ancak hiç birisi Dümbüllü'nün ulaştığı üne ulaşamadı. Bunlar arasında Aziz Basmacı, Settar Körmükçü, Zeki Alpan, Zıt Kardeşler (Mehdi-Osman Zıt), Vahi Öz, Orhan Ercin, Toto Karaca, Kenan Büke ve Tevhit Bilge sayılabilir. Aziz Basmacı'yla Tamer Balâ'nın "Ali ile Veli", Zeki Alpan'la Osman Alyanak'ın "Memiş ile İbiş", Münir Özkul'la Vasfi Rıza Zobu'nun "Edi ile Büdü" gibi filmleri Türk sinemasında ilk kez ikili tiplerden oluşan bir "komedi çifti" yaratıyorlardı. Dünyaca ünlü "Laurel-Hardy" çiftine özenilerek yaratılan bu ikili tip anlayışı, özellikle de Osman Zıt'la Mehdi Zıt'ın Zıt Kardeşler Polis Hafiyesi adlı filmlerinde çok daha belirgindi. (Özgüç, 1995: 58) Geçiş dönemi genel anlamda sinemasal dilin açığa çıkmaya başladığı ve tiyatrunun etkisinden uzaklaşıldığı yıllardır.

3. Toplumsal Konuların Beyazperdede Boy Göstermeye Başlaması

Takip eden yıllarda sinemasal dilin keşfi, kameranın sokağa çıkması ve toplumsal yaşamın içinden resimler sunması anlamında önemlidir. Güldürünün bu naif dönemi Türk sinemasının genel melodramatik yapısına uygun biçimde, Cilalı İbo, Turist Ömer, Ömercik, Ayşecik, Küçük Hanımefendi, Horoz Nuri, Adanalı Tayfur gibi serilerle altmışlarda devam etti. 1960'lı yılların ortalarında ise toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler sonucu, güldürü yeni bir kimlikle seyirci karşısına çıktı. 60'lardan sonra Türkiye'de köyden kente göç olgusunun belirleyici bir sosyolojik olgu haline gelmesine tanık olundu. Kapitalizmin ve sanayileşmenin altmışlardan sonra hız kazanması, karayollarının gelişmesi ve taşranın kente ulaşımının kolaylaşması, köyden kente göçün yoğunlaşması, plansız ve sağlıksız kentleşme ve gecekondulaşma, kentli değerlerle uyumlanamama sorunu, hem kentlinin hem köylünün hızla değişen değer sistemi karşısında belli bir yabancılaşma yaşaması gibi değişimler, kültürel yapıda da kendisini göstermeye başladı. Bu nedenle Yeşilçam'ın masalsı yapısı içinde toplumsal değişmeye koşut olarak gerçekçi bir takım çabalar da görülmeye başladı. Bu çabalar aynı zamanda gelişmiş bir sinema dilinin ortaya çıkmaya başladığını da göstermekteydi. Yeşilçam özellikle 1960'larda kendine özgü bir anlatım dilini geliştirerek, siyah beyaz film üretiminde belli bir görsel olgunluk yakaladı.

Bu dönemdeki söz konusu gerçekçi tavrı; Ömer Lütfi Akad'ın yönettiği "Kanun Namına" (1952), "Beyaz Mendil" (1955), "Yalnızlar Rıhtımı" (1959), "Hudutların Kanunu" (1966), "Kızılmak Karakoyun" (1967), "Ana" (1967), "Vesikalı Yarım" (1968), Memduh Ün'ün yönettiği "Üç Arkadaş" (1958), Osman F. Seden'in yönettiği "Düşman Yolları Kesti" (1959), Metin Erksan'ın yönettiği "Yılanların Öcü" (1962), "Susuz Yaz" (1963), "Sevmek Zamanı" (1965), Atif Yılmaz'ın yönettiği "Erkek Ali" (1964), "Kalbe Vuran Düşman" (1964), "Balatlı Arif" (1967), Halit Refiğ'in yönettiği "Haremde Dört Kadın" (1965), Duygu Sağıroğlu'nun yönettiği "Bitmeyen Yol" (1965) gibi filmlerde gözlemlemek olanaklıdır. Atilla Dorsay'a göre "tüm bu filmler ve başkaları, bir Türk insan manzaraları panoraması oluşturdular, insanımızın beyazperdeye yansıyan en tipik özellikleriyle tasvirini yaptılar, bizden duyarlıkları, bizden hüznün ve neşeleri somutlaştırdılar, bizim estetiğimizi görselleştirdiler." (Dorsay, 1995: 214) Oysa aynı dönemde Türk güldürü sinemasına baktığımızda yalnızca eğlendirmeye dönük, salon güldürüleri, duygusal durum güldürüleri, Cıvalı İbo, Turist Ömer, Adanalı Tayfur, Küçük Hanımefendi, Ayşecik, Ömercik dizilerini görmekteyiz. Bu masalsi yapı içinde gerçekçi bir güldürü anlayışı kendisine yer bulamamıştır.

Türk güldürü filmleri popüler anlatılar olarak toplumsal hayatımızın kültürel temsiller sistemiyle yakın ilişki içindeydi. Bu filmlerin, özellikle ellilerden sonra çok partili sisteme geçmiş, altmışlarda yeni bir anayasaya kavuşmuş, yetmişlerde ekonomik bunalım ve terörle tanışmış, seksenlerde ise yırtıcı bir ekonomik düzene uyarlanmaya çalışan bir toplumun değişen kültürel yapısı içinde önemli bazı işlevleri vardır. Öncelikle kültürün 'yeniden üretimi' boyutuyla bireyi toplumsal koşullara uyarlayarak, eleştiriyor olsalar bile değişimin baskın değerlerinin ve yönünün kavranmasını sağladılar. Sokaktaki adama, 'bak dünya hızla değişiyor, peki sen ne durumdasın?' hatırlatması yaptılar. İkinci olarak ise toplumu bu değişime zorlayan zihniyete yönelik olarak; değişimin yoz, toplumu zorlayan, bireyi kıstıran yanlarına dönük bazı uyarılar getirdiler.

4. Alt-politika Biçimleri ve "Tiplere" Dayalı Güldürüler

J.C. Scott, "manşetlere çıkan protestolara, gösterilere ve isyanlara ayarlanmış bir toplumsal bilim için tabi grupların gündelik olarak verdikleri ihtiyatlı mücadele, röntgen ışınları gibi tayfın görünebilir ucunun ötesinde kalır" demektedir. (Akt: Cantek: 1998: 17) Tahakküm altında söz söyleme, 'alt politikalar' oluşturmak anlamına gelir. Bu politikalar sanat alanında; kılık değiştirmece, örtmece, anonimlik, simgesel tersine çevirme gibi çok çeşitli ve zengin bir alana yayılırlar. Altmışlardan sonraki güldürü filmlerinin içinde, bu ihtiyatlı mücadelenin, mesafeli, temkinli bir politika biçimlerini gözlemlemek

olanaklıdır. Alt politikanın en önemli araçlarından biri de genelde mizah özelde ise sinemasal güldürüdür.

Alt politika, iktidarın izin verilebilir ölçülerde oluşturduğu bir mecrada, sınırları sürekli zorlayarak bir adım ötesi için fırsat kollamaktır. (...) Hiyerarşi ve görgü kurallarınca dışlanan taklit, alay, küfür, kabalık, müstehcenlik türünden her türlü söylem biçimini içermektedir. Gülme, maksatlı (mizah) ya da değil, sevimli yüzü ve dilbazlığıyla meydanın ortasında tatlı tatlı konuşup, yasaklananı açığa çıkarıp "ifşa" edebilir ve baskıyı, haksızlığı görünür kılabılır. (Cantek, 1998: 16) 80'lerde çekilen güldürü filmleri, kamusal olarak direnişin açık bir biçimi olarak yorumlanabilirse, öncesinde çekilen pek çok filmi de açık bir meydan okuma ile bütünleşme çağrısı yapma kutuplarının arasında çeşitli noktalara dağılmış bir yelpaze içinde ele almamız gerekir. Yetmişlerin ikinci yarısından itibaren ise, toplumsal taşlamalar daha sinemasal bir form içinde, kitlesel bir seyirciyeye ulaşarak ve 'sesi daha yüksek' bir eleştiri seslendirmeye başlamıştır. Bunun elbette sosyo-kültürel ve politik bir zemini de vardır.

Osman Seden, 1963'de Öztürk Serengil'in canlandığı "Adanalı Tayfur" tipini yarattı. Aslında Serengil, bu tipin farklı çeşitlemelerini o güne değin farklı filmlerde yan karakter düzeyinde sergilemekteydi. Serengil'in Seden'in salon güldürüsü Ne Şeker Şey'in bir sahnesinde söylediği "yeşşe-ee" biçimindeki deyim dillere yerleşir ve Seden bu yan karakterden bir başrol çıkarmayı düşünür. Mücaip Ofluoğlu'nun seslendirdiği Öztürk Serengil'in konuşmasında, şapka "şepke"ye, tamam "temem"e, evet ise "bittabi"ye dönüşüyordu. Kelaj, mangıraj gibi Fransız edası verilerek uydurduğu kelimeler ise özellikle çocuk ya da genç izleyiciler arasında popülerlik kazandı. Kelliği, kareli şapkası, iki yana sarkık bıyıkları, cin gibi oluşuyla Serengil canlandığı role çok şeyler katmıştır. Yine Osman Seden'in "Berduş" adlı bir filmdeki yan karakterlerden birisi de Feridun Karakaya'nın canlandığı yoksul boyacıdır. Peltek konuşan, şapkasının üstüne Cıvalı İbo yazan oyuncu dikkatleri üstüne çeker ve halk tarafından tutulur. Bu tipler arasında Nejat Uygur'un "Cafer" serisini de anmak gerekir. Cafer Bey (1970), Cafer Bey İyi, Fakir ve Kibar (1971), Cafer'in Nargilesi (1974). Ölümsüz küçük serseri tipinin bir çeşitlemesi olan Cafer, "toplumsal arabulucu" tipine iyi bir örnektir. Tıpkı Türist Ömer ve Cıvalı İbo gibi egemen sınıf için tehdit içermeyen birisidir.

Tâbi grupların veya sınıfların toplumsal iktidara açıktan meydan okuması kolay bir iş değildir. Zira "muhalefet tanımlamaları daha çok açık çatışmalar, protestolar ve isyanlar üzerine yoğunlaşarak yapıldığından olacak, tâbi sınıfların gündelik yaşam içerisinde iktidara ve onun temsilcilerine karşı verdikleri "ihtiyatlı

mücadele” çoğunlukla göz ardı edilir. (Cantek, 1998: 17) Elliler ve altmışlarda çekilen Türk güldürü filmleri bütünüyle hegemonik bir uysallık içindedirler gibi toptancı bir yaklaşım bu anlamda büyük eksiklikler içerecektir. Türk güldürü filmlerine ideolojik bir perspektiften bakıldığında, yan anlamsal ayrıntılara değin inebilmek, toptancı olmamak bu yüzden önemlidir.

Hulki Saner, 1964 yılında Sadri Alışık'ın canlandırdığı Turist Ömer dizisinin ilk filmini çeker. Daha önce dramatik rollerde, genelde jönün yakın arkadaşı olarak görünen Alışık, böylece güldürüye geçmiş olur. Turist Ömer iyi kalpli, duyarlı bir serseridir. Adanalı Tayfur gibi fevri ve hin değildir. Görünüşte cesur aslındaysa ezik ve sahipsizdir. Güldürüye dram tadı katan bu tipin ezikliği ise sınıfsal bir düzeyde işlenmez. Toplumsal eleştirinin konusu haline getirilmez. Aynı şey Cilalı İbo, Ömercik, Ayşecik gibi karakterler için de geçerlidir. Bu karakterler, toplumun fakir ve zengin kesimleri arasında ilgi bağı kurmaktaydı.

Zira Türk Sinemasında güldürü değil komiklik daha baskın bir öğedir. Melodram filmlerinin tamamında bu komiklik öğesi yan karakterler düzeyinde kullanılmıştır. Veysel Atayman'a göre, komik tip, ayrılmaz bir karakter özelliği olarak “iyiyi” hep içerir ve bu yönüyle de, genellikle entrikaların birbirinden kopardığı insanlar arasında “arabulucuk” yapar. Gerçekten de Türk sinemasının komik tipi için kullanılacak en tanımlayıcı ifadedir bu: Arabulucu: O, biraz da dünyalar arasında arabuluculuk yapar. Çünkü Türk sineması, çok temel bir ideolojik saplantının zemininde, aynı sınıf içinde aşkın adeta olanaksızlığı ilkesine şartlanmış olduğundan (ve filmlerin önemli bir bölümü zaten aşk teması üzerine kurulduğundan) Yeşilçam'ın komiği (delisi), bir alt sınıf ile bir üst sınıf üyesinin aşklarının arasındaki yolu temizlemekte yardımcı olur. (Atayman, 1998: 55) Güldürünün bir uyum ve bütünleşme çağrısı olarak kullanımı Türk Sineması'nda 60'lar ve 70'lerin ilk yarısında güldürüye egemen olan durum komedisi ve karakter komedilerinde gözlemlenebilir.

Hemen hiçbir 'ikon kırıcılık' içermeyen bu dönemdeki diğer örnekler arasında Suphi Kaner'in Gol Kralı Cafer, Necdet Tosun'un Yosun ile Tosun, Vahi Öz'ün Horoz Nuri, Rüştü Asyalı'nın Keloğlan filmlerini sayabiliriz. Anılan güldürü 'tiplerinin' tümü, “toplumsal ilişkiler içinde kendi yerlerini bulamamış, egemen düzene karşı, alt sınıflarda biriken öfkenin ‘tehlikesiz’ sözcüleridir. Dili bozar, eğri büğrü yürür, bir zengin partisinde rezalet çıkarır, mahkemelerde dramatik konuşmalar yapar, döküntü giyinir, varlıklıların düzenine yönelik ‘kılıfına uydurulmuş bir tepkinin aracısıdırılar.” (Bayram, 1999: 11) Diğer yandan açıktan eleştiri getirmiyor olsalar da altmış sonrası filmlerde eğlencelik temel anlamsal malzemenin altında yatan çekingen eleştirel tavrı görmek de önemlidir. Zira her

metin kendi içinde diyalektik bir karşıtlık barındırır. Cilalı İbo'nun, Turist Ömer'in sınıflar arası arabulucular olarak, Adanalı Tayfur'un bir dil teröristi olarak, Şaban'ın bol küfür eden bir kamusal alan kargaşacısı olarak eğlendirmekten öte işaret ettikleri şeyler vardır. Filmlerin, temel anlamsal düzeyinden ayrı yan anlamsal ve ideolojik boyutlarının aranıp bulunması ve yorumlanması bir gerekliliktir.

Yeşilçam'ın baskın film türlerinden birisi her zaman için güldürü olageldi. Melodram, polisiye, tarihsel aksiyon gibi türler yanında salon komedileri, kasaba güldürüleri, bir dönem erotik güldürüler, diziler (Cilalı İbo, Turist Ömer, Küçük Hanımefendi, Şoför Nebahat, Sezercik, Ömercik, Ayşecik, Şaban, Hababam Sınıfı) Yeşilçam'ın yaslandığı yapımlardır. Türk güldürü sinemasının altın çağı ise yetmişlerdir. Yetmişlerde Ertem Eğilmez ya da bir başka deyişle Arzu Film ekolünün aile güldürüleri baskın güldürü türü olur. Kemal Sunal, Şener Şen, İlyas Salman, Zeki Alasya, Metin Akpınar, Münir Özkul, İhsan Yüce, Adile Naşit, Halit Akçatepe, Ayşen Gruda gibi isimlerden oluşan bir güldürü oyuncularını kuşağı yetişti.

Arzu film güldürüleri, toplumsal çelişkileri reel bir eleştiri yönüyle değil daha çok filmin olay örgüsünün akışı içinde dramatik bir araç olarak kullanırlar. Ancak bu ihtiyatlılığın nesnel nedenleri vardır. Birincisi söz konusu edilen eleştirin, bu filmlerin izleyici kitlesinin duygularına tercüman olmak zorunda olmasıdır. Öte yandan Gerald Mast'a (1979: 23) göre bu ölçülü biçimli alt-politikalar, toplumsal planda belki de alttaki saldırıları durdurmaktaydı. İkincisi, bu kitlenin sınıfsal öfkesi, aynı zamanda bazı konularda örneğin kadın-erkek rolleri konularında tutucu değerlere sahip olmalarına engel değildir. Üçüncüsü, toplumsal eleştirin açıkta yapılabileceği bir siyasal ortam yoktur. Hababam Sınıfı'nın yıllarca sansür nedeniyle filme çekilememesi buna bir örnektir. Yavuz Turgul (1997:44), "zor yıllardı o dönemler, müthiş sansür vardı. Sansür senaryoları yazardım. Sansüre verdiğim senaryoyla çekilen filmin arasında dağlar kadar fark olurdu" derken bu gerçeğin de altını çizer.

Türkiye'nin sosyal gündelik gerçeğinin tatlılıkla anlatıldığı bu filmler, biçim yönünden elbette bir üslup içermekteydi. Ancak bu üslup, belli bir yönetmene ait olmaktan çok, Kartal Tibet, Zeki Alasya, Atıf Yılmaz gibi Arzu Film çatısı altında film çeken bütün yönetmenlerin güldürülerinde gözlemlenebilen türden ortak bir üslup birliğidir. Arzu Film güldürülerinde asıl belirleyici öge hikâye ve oyunculuktur. Anlatım tarzının ideolojisi belirlemede başat öge olduğunu hatırladığımızda bu filmlerin açıkta büyük bildiriler taşımaması da daha iyi anlaşılabilir. Belli bir ihtiyatlılık payı, alt politika olarak sürdürülür. Türkiye gibi

açıktan eleştiriye tahammülü olmayan toplumlarda bu anlaşılabilir bir şeydir. Zira tahammülsüzlük yalnızca iktidarın bakışını değil, izleyicilerin değer yargılarını da kapsar.

Bu nedenle üst sınıflara yönelik öfke, bu filmlerde ihtiyatlı bir homurdanmadan öteye gitmez. Toplumsal yapıdan kaynaklandığı besbelli bazı kötülükler, örneğin Sultan filminde Kemal'in Muhtar olan babasının gecekondu sakinlerini kandırıp evlerinden etmesi örneğinde olduğu gibi, kötü kişilere bağlanır. Gecekondulaşmanın kendisi irdelenmez. Ancak, Gerald Mast'ın (1979: 23) ifade ettiği gibi, bu türden kaydırmalar yapan güldürülerin yine de "insani deneyimleri anlamlı kılmak için toplumsal iktidara bir karşı çıkış oldukları söylenebilir." İhtiyatlı eleştiri, genel olarak Türk güldürü filmlerinin özelde ise Arzu Film güldürülerinin bir niteliğidir ve büyük ölçüde geleneksel Türk seyirlik sanatlarından kalan bir mirastır.

Arzu Film, bu mirastan anlatsal olarak başarıyla faydalandı ancak mirasın temel felsefesinden uzak durdu. Yavuz Turgul Arzu Film'de beslendiği geleneksel sanatın bu yönünü, Gölge Oyunu filminde incelikli bir üslup noktasına taşıdı. Bu sanattan anlatsal anlamda en çok yararlanan filmler ise Şabanoğlu Şaban, Tosun Paşa, Şekerpare gibi filmlerdir. Yavuz Turgul (1997: 44) bu konuda: "Gelenekselden yola çıkıp halk sinemasına ulaşıyorduk. Münir Özkul çok bağlıydı geleneksele. Karagöz-Hacivat, Kavuklu-Pişekâr, meddah geleneklerini hayli 'ham' bir biçimde ele alıyorduk" ifadelerini kullanır. Arzu Film güldürülerinin senaryo ve oyunculuğa dayalı oluşu, popüler halk güldürüsünün temel dayanak noktasıdır. Sinemanın ışık, kamera, kurgu gibi diğer önemli öğelerin nispeten geri planda kaldığı söylenebilir.

5. Kişisel Yönetmen Üslubunun ve Toplumsal Eleştirinin Belirginleşmesi

80'lerde toplumsal taşlamalara ve güldürü sinemasında yönetmen ağırlığının hissedilmeye başlanmasına tanık olunmaktadır. Zeki Ökten, Ali Özgentürk, Şerif Gören, Atif Yılmaz, Sinan Çetin, Nesli Çölgeçen, Başar Sabuncu, Yavuz Turgul gibi yönetmenler belli bir toplumsal eleştirel yönelim ve sinemasal üslup içeren düzeyli güldürüler çektiler. Dolayısıyla güldürü sinemasının asıl toplumsal eleştiri boyutu seksen sonrasında belirginleşti. Önemli kırılma noktalarından birisi Yeşilçam'ın semantik ve masalsı yapısı yerine 70'lerde kendini belli eden toplumcu-gerçekçi yönelimdir. 60'ların salon güldürülerinin, durum güldürülerinin yerini, 70'lerin ikinci yarısından, özellikle de 80'lerden sonra, toplumsal taşlamalar aldı. Komedi türündeki filmlerde artık ekonomik yapıdaki, kültürel değişme sürecindeki, siyasal hayattaki önemli

sorunlara göndermeler yapıldığı görülmektedir. Anlatılan öykü eleştirel bir bakışla anlatılmaktadır. Basitlikler, abartmalar, fiziksel aksiyona dayanan güldürme çabaları yerine, yaşanan realiteyi anlamının ve bu sayede realiteye eleştirel bir bakışla bakabilmenin getirdiği gülümseme amaçlanmaya başlanmıştır. (Oskay, 1996: 106)

İdeolojik anlamda Thomas Schatz'ın "bütünleşme çağrısı yapan" kategorisine koyduğu romantik komedi veya duygusal komedi gibi türler, toplumda yükselen kadın bağımsızlaşmasının diyalektik karşıtıdır. Diğer yandan güldürü asıl anlamını, yergi, kara mizah, toplumsal güldürü metinlerinde bulur. (Schatz, 1981: 183) Bu tür filmler belli bir farkındalıkla, "saldırgan" bir üslup içerirler ve kime saldıracıklarını her zaman büyük bir sağduyuyla doğru tespit ederler. Şarlo'nun ünlü tekmesinin sürekli iri kıyım ve görgüsüz bir adama atılmasıyla, Dr. Strangelove'ın keskin eleştirisinin nükleer silahlanmaya ve militarizme yönelmesi arasında temelde fark yoktur. Güldürü sineması; genellikle hareket komiğinden karakter komiğine ve durum güldürüsüne, oradan da toplumsal eleştiriyeye, kara mizaha doğru gelişen bir çizgi izledi. Sinemanın başlagıcından 80'lere doğru olan yolculuğunda Türk sinemasal güldürüsü bu temel çizgiye uygun biçimde evrildi. 90'lardan sonra çekilen filmlerin genellikle ideolojik ve dramaturjik bir gerileme içinde olmalarının nedenlerini ve sonuçlarını ayrı bir çalışmada kapsamlı olarak ele almak sinema sosyolojisi için yararlı olacaktır.

Türkiye'de 70'lerde ve 80'lerde yaşanan değişim ve bunalım, bu filmlerin temel motiflerini ve içerdikleri eleştirel bakışı beslemekteydi. 80 sonrası güldürü filmlerinin ortak noktası, genellikle seçilen kahramanların büyük kentlin yoksul insanlarını temsil etmesidir. Onların dramı, dram türündeki filmlerden çok, trajikomik bir çizgide gelişen toplumsal güldürü filmlerinin konusu olmuştur. (Maktav, 2001:103) Ertem Eğilmez'in "Namuslu" (1984), Atif Yılmaz'ın "Talihli Amele", Ali Özgentürk'ün "Bekçi" (1986), Atif Yılmaz'ın "Değirmen" (1986), Sinan Çetin'in "Çiçek Abbas" (1982), Nesli Çölgeçen'in "Züğürt Ağa" (1985), "Selamsız Bandosu" (1987), Yavuz Turgul'un "Muhsin Bey" (1986), Zeki Ökten'in "Faize Hücum" (1982), "Yoksul" (1986), "Düttürü Dünya" (1988), Orhan Aksoy'un "Kıracı" (1988), Kartal Tibet'in "Deli Deli Kulakları Küpeli" (1986), "Öğretmen" (1988), Başar Sabuncu'nun "Çıplak Vatandaş" (1985), "Zengin Mutfağı" (1988) gibi filmleri güldürü türüne yaşanan dönemin açıktan eleştirisini getirdiler.

Diğer yandan bu filmlerde Arzu Film döneminin anonim karakteri de kaybolmaya ve kişisel yönetmen üslupları öne çıkmaya başladı. Bu tarz filmler özellikle seksen sonrası geçilen yeni ekonomik düzenin parçaladığı, savurduğu

küçük insanların yaşamlarını anlattılar. Güldürünün biçim içerik yönünden 'olgunlaşması', kendini yurt içinde ve dışında çeşitli festivallerde ödüller kazanılması biçiminde de belli etmeye başladı. Bu olumlu çizgi, Türk Sineması'nın içine düştüğü ekonomik darboğazın gittikçe kötüleşmesi sonucunda istikrarlı olamadı. Zira artık Türk Sineması'nda film üretimi neredeyse yılda beş on filme kadar indi. Doksanlardan sonra günümüze değin, seyirci ile bağ kurmada sinemanın elindeki en büyük araç yine güldürü türüdür. Bu dönemde çekilen Kahpe Bizans, Her şey Çok Güzel Olacak, Vizontele, Propaganda, Komser Şekspir, Güle Güle, O Şimdi Asker, İnşaat, Çamur, G.O.R.A gibi filmler "türsel hazza" dayalı seyirci ilgisini gişe anlamında kurabilmiş filmlerdir. Diğer yandan bu filmlerde 80'lerin filmlerindeki nispeten 'görevci gülmece' tavrını bulmak gitgide zorlaşmıştır. Günümüzde ise güldürünün daha çok ticari bir kulvara yönelmesiyle eleştirel yönünün zayıflaması genel bir eğilim olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç

Türk güldürü sinemasının genel özelliklerine bakıldığında ortaoyunu ve meddah gibi geleneksel Türk Tiyatrosu'ndan, Keloğlan masallarından, Nasreddin Hoca'dan yoğun biçimde etkilenmeler görülür. Türk seyirlik oyunlarındaki zenne, hafifmeşrep kadınlar, tiryakiler, kabadayılar, iyiler, kötüler, vs. güldürü sinemasındaki tiplerdir aynı zamanda. Şener Şen-İlyas Salman ve benzerleri Hacivat-Karagöz tiplerinin başarılı birer transferi gibidir. Ya da Muhsin Bey'de Şener Şen-Uğur Yücel ikilisi bize Kavuklu ile Pişekâr'ı anımsatırlar. Hatta Muhsin'in yardımcısı da her işi birbirine karıştırıp bozan Beberuhi tipidir. Diğer yandan sözlü kültür yerine yazılı kültür dönemine girildiği, folk kültürünün yerini kitle kültürünün aldığı, sinemanın, televizyonun, batı tipi tiyatronun baskın sanatsal öğeler olarak öne çıktığı ve 'gelenekselin çözüldüğü' bir toplumsal yapıda geleneksel seyirlik sanatlar da toplumsal işlevlerini kaybetmiş ve unutulmaya yüz tutmuşlardır.

Güldürü türü de diğer türler gibi sosyo-kültürel bir bağlamın içinden doğar, onu yansıtır veya aynı zamanda inşa eder. Bizlere üretildikleri dönemin sosyo-kültürel koşulları hakkında açıktan ya da örtük olarak bilgi verirler. Köklü toplumsal süreçleri, tarihteki çığır açıcı dönemleri ve yaşamdaki derin çelişkileri, trajik kadar komik de dile getirebilir. Aykırı bir düşünce gibi gelir insana ama o sık sık duyduğumuz, gülme, ciddi bir iştir sözü çok doğrudur. Güldürülerdeki temel çatışma, dürüstlükle düzenbazlık arasında kurulduğu ve saf olan sonunda galip geldiği için, gerçek yaşamda düzenin üçkâğıtçılar lehine yapılandırılmış olduğunu anlarız.

Türk güldürü filmlerinde temanın açığa çıkmasını ve anlatının örülmesini sağlayan çeşitli göstergeler kullanılır. Çiçek Abbas (1982) filminde Muavin Abbas'ın lastikleri ve motoru sökülmüş minibüsü, toplumsal alandaki eli kolu bağlılığa işaret eder. Şakir'in yaptığı kötülük, alt sınıfların refaha kavuşmasını önleyen, üst sınıflardan gelen kötülüğü anlatır. Aşk Filmlerinin Unutulmaz Yönetmeni (1990) filminde Nihat'ın kaplumbağası, Osmanlı'dan bu yana çok az değişen toplumsal zihniyetimizi, Muhsin Bey (1986) filminde Muhsin Kanadıkırık'ın konuştuğu çiçeklerse yoz değişim karşısında kaybolmaya mahkûm toplumsal değerlerimizi temsil eder. Aynı filmde Ali Nazik'in pavyonda şarkı söylemesine ilişkin dramaturji ve buna dair mizansen (görüntülenme biçimi) 'savrulmuş küçük insan' mecazı olarak iş görür. Tosun Paşa (1976) filminde evin uşağı, toplumsal yaşamda sürekli azarlanan küçük insanın bir gösterenidir. Filmin bütününe yoz politik çekişmelere işaret eder.

Türk güldürü filmlerinin kültürel temsil alanını hem sorgulayan hem de pek çok yönden pekiştiren bir tutumu vardır denilebilir. Yetmişlerde çekilen en hafif görünen güldürülerde bile bu sorgulayıcı yan dikkatli bir okumada görülebileceği gibi, en eleştirel filmlerde de yine dikkatli bir okumayla pekiştirici yan gözlemlenebilir. Örneğin, Tosun Paşa geleneksel Türk tiyatrosuna yaslanan ve burlesk görünümü altında politik eleştiriler barındırırken, Sultan filmi gecekondu gibi ciddi toplumsal bir konuda eleştiri getirirken aynı zamanda cinsiyet rolleri konusunda muhafazakâr bir finale noktalanır. Genel olarak yetmişler ve seksenlerde çekilen güldürü filmleri, ağırlıkla izleyici olarak hedeflediği alt ve orta sınıfa ait değerleri savunur bir görüntüdedir.

Türk Güldürü Sineması'nın temalarına baktığımızda, bunların toplumsal konu ve sorunları adeta ayna gibi yansıttıklarını görmekteyiz. Filmlerin, bu sorunlara yönelik eleştiri getirmekten çok işaret etmeleri söz konusudur. Yine de, bir filmde diğerine azalıp çoğalsa da, belli bir toplumsal eleştiri aslında tümünde vardır. Bu filmler ele aldıkları tema ve bunun söyleniş biçimiyle öncelikle hala modern döneme geçiş sancıları yaşayan bir toplumun panoramasını sunarlar.

Bu tür güldürülerin hiçbir toplumsal uyarı mesajı taşımadıklarını, hiçbir eleştiri barındırmadıklarını, kültürel bir farkındalık yaratmadıklarını söylemek yanlış olacaktır. Sadece, bunu çok bize özgü, eleştiri geleneğinin yerleşmediği bir topluma uyacak biçimde, kimseyi kırmadan ve kendisi de kırılmadan yapmanın bir yolunu bulmuşlar, Nasreddin Hoca geleneğine uygun biçimde "bu da geçer ya hu!" diyerek, inceden inceye bir farkındalık yaratmışlardır. Gülmek çelişkiyi, doğal olmayı, yolunda gitmeyi, yoldan çıkanı aklın bir anda fark etmesidir. Gülmenin kendisi başlı başına bir farkındalıktır.

Türkiye'nin 1960'lardan bu yana devam eden sosyo-kültürel ve ekonomik alandaki kapitalistleşme çabası, toplumun alt katmanlarıyla egemenlerin bir mücadele ve müzakeresi biçiminde süregitmektedir. Toplum bugün de bir eşitsizler kampıdır. Ancak egemen sınıf da alt sınıflar da, arada geçen sürede temel niteliklerini korusalar bile, niceliksel anlamda farklı ölçüklere ulaşmışlardır. Gerçek yaşamda çelişki ve çatışmalar eksik olmadığına göre bunların acılarını hafifletecek ya da haksızlıkları görünür kılacak gülüş de her zaman var olacaktır. Gerçeğin estetik özümsemesi, trajik ile komiğin ne olduğunu açıklığa kavuşturmayı, trajik çatışmaların ve komik durumların, gülünç ve dramatik karakterlerin özünü araştırmayı gerekli kılar.

Kaynakça

- ABİSEL, N.; 1995, *Popüler Sinema ve Türler*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ATAYMAN, V.; 1998, "Batı ve Yeşilçam Geleneğinde Düzen Söylemi", *25. Kare Dergisi*, 22. Sayı, Ankara: Yıldız Yayıncılık.
- ADORNO, T.W.; 1997, *Minima Moralia*, İstanbul: Metis Yayınları.
- ALTHUSSER, L.; 2003, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- BATUR, Y.; 1998, *Bilimkurgu Sinemasında Şiddet ve İdeoloji*, Ankara: Kitle Yayınları.
- BAYRAM, N.; 1999, "Varlıklı ve Egemen Olmayan Bir Aylak: Turist Ömer", *İletişim Dergisi*, sayı: 99/2. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını.
- BERGER, J.; 1993, *Görme Biçimleri*, İstanbul: Metis Yayınları.
- BÜKER, S.; 1996, *Film Dili*, İstanbul: Kavram Yayınları.
- CANTEK, L.; 1999, "Bastırılanın Kahkaha Olarak Geri Dönüşü", *İletişim Dergisi*, sayı: 99/1. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını.
- DORSAY, A.; 1996, "Türk Sineması 1995: Yarı Karamsar, Yarı İyimser Bir Bakış Denemesi", *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Der: Süleymá Murat Dinçer, Ankara: Doruk Yayınları.
- ERDOĞAN, İ.&ALEMDAR, K.; 2002, *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınları.
- INGLIS, F.; 1998, "Frankfurt Okulu", *Kitle İletişim Kuramları-Okuma Parçaları*, Der: Erol Mutlu, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- MAKTAV, H.; 2001, "Türk Sinemasında Yoksulluk ve Yoksul Kahramanlar", *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı: 89, İstanbul: Birikim Yayınları.
- MAST, G.; 1979, *The Comic Mind*. Chicago: The University Of Chigago Press.
- OSKAY, Ü.; 1996, "Sinemanın Yüzüncü Yılında Türk Sinemasında Entelektüellik Tartışması", *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Der: Süleymá Murat Dinçer, Ankara: Doruk Yayınları.
- OSKAY, Ü.; 1981, *Çağdaş Fantazya*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÖZDEN, Z.; 2000, *Film Eleştirisi*, İstanbul: Afa Yayıncılık.

- ÖZGÜÇ, A.; 1995, "Türk Sineması'nda Güldürü Filmleri", *Güldiken Mizah Kültürü Dergisi*, sayı:8, İstanbul: İris Yayıncılık.
- RYAN, M.&KELLNER, D.; 1997, *Politik Kamera*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SCHATZ, T.; 1981, *Hollywood Genres: Formulas, Filmmaking and the Studio System*, Philadelphia: Temple University Pres.
- TURGUL, Y.; 1997, "Röportaj", *Popüler Sinema Dergisi Eřkiya zel Sayısı*, İstanbul: 1 Numara Yayıncılık.
- YILMAZ, E.; 1997, *Amerikan Sineması'nda Savaş ve Vietnam Filmleri*, İstanbul: Leya Yayıncılık.

NEOLİBERALİZMDE BORÇ VE ÖZNEMLİK

Mustafa DEMİRTAŞ*

ORCID: 0000-0001-6384-6626

Öz

Borca girmeden hayatta kalmanın neredeyse imkânsız olduğu bir çağda yaşıyoruz. Borç alarak hayatta kalınıyor ve öznellikler borç temelinde şekilleniyor. Borçlar karşısındaki sorumlulukların ağırlığı altında yaşamlar sürdürülüyor. Bu çalışmada, borcun bizi nasıl kontrol ettiği, borç yoluyla davranışlarımızın nasıl denetim altına alındığı üzerinde durulacaktır. Ayrıca, borç ve neoliberalizm ilişkisi üzerine odaklanılarak kişinin kendini insan sermayesine dönüştürmek için gerçekleştirmek zorunda olduğu “kendi üzerine çalışma” sürecinde borcun önemine dikkat çekilecektir. Neoliberalizmin öznelliklerin üretimi ve borca dayalı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Neoliberalizmde borç ve öznellik ilişkisi rekabet ve girişim tarafından yönetilen toplumsal ilişkilerin yapılanışının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Girişim, Suçluluk, Borç, Öznellik, Yoksulluk

Debt and Subjectivity in Neoliberalism

Abstract

We are living in an age that it is nearly impossible to live without getting into debt. People survive by taking debts and subjectivities are formed in the face of debt. Lives are maintained under the massiveness of the responsibilities against the debts. In this paper, it is elaborated how the debts control us, how our actions are controlled through debt. Also, by focusing on the relationship between debt and neoliberalism, the importance of debt in the process of “labor on self” of which individuals must realize in order to transform themselves to human capital, will be emphasized. It will be tried to show that neoliberalism depends on the production of subjectivities and debt. In neoliberalism, the relationship between debt and subjectivity constitute a crucial part of the social relations that governed by competition and entrepreneurship.

Keywords: Neoliberalism, Enterprise, Guilt, Debt, Subjectivity, Poverty

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, mustafademirtas35@gmail.com
Makale Gönderim Tarihi: 14/04/2018, Kabul Tarihi: 25/04/2018

Giriş

Borçla ilgili tartışmaların tarihi uzun yıllara yayılmaktadır. Kavramın çok esnek olması sebebiyle borcun tanımı tam olarak yapılamasa da, en azından devletlerin ve imparatorlukların tarihinde insanların büyük bir kısmının borçlu yaşamak durumunda kaldığı bilinmektedir. Binlerce yıldır az sayıdaki zenginle çok sayıdaki yoksul arasındaki ilişki çoğunlukla alacaklı ile borçlu arasındaki ilişki şeklinde gerçekleşmektedir. Bu ilişki, toplumsal formasyonun kökenini borçta gören Friedrich Nietzsche'nin düşüncesine atfen "alım, satım, iflas ve alışverişin temel formlarının" da göstergesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, borcun öznenin ve onun ahlakının yaratılmasında nasıl bir etkiye sahip olduğu tartışılacaktır. Borcun salt bir ekonomik mesele olmadığı, insanların davranışlarını şekillendirdiği ahlaki değerlerin kökenini temsil ettiği ileri sürülecektir. Borç, insan davranışlarını yöneterek öznellikler üzerinde yıkıcı bir güce haizdir. Alacaklısı karşısında suçluluk, huzursuzluk ve sorumluluk duygusunun yükünü taşıyan bireysel öznenin üretilmesini sağlar. Devletler, piyasalar ve ana akım medya güçleri tarafından gerçekleştirilen ekonomik ve söylemsel şiddetle öznelerin bu duyguları içselleştirmesine katkı sağlanır. Borçlandırılmış insan kendisini dayanışmadan yoksun hissederek borcunu ödemek zorunda bırakılır. Kendisi de giderek hiçbir dayanışma formlarına güvenmemeye başlar; kendisini mahcup ve suçlu hisseder. Böylece borç yoluyla borçlandırılmış insanın üretimi gerçekleşir. Bu üretimin, rekabet ve girişimin toplumsal ilişkilerin temelini oluşturduğu neoliberalizmde nasıl ortaya çıktığı bu çalışmanın merkezi sorunudur. Bu sorunun geliştirilmesinde borç, rekabet ve girişim kavramlarına başvurulacaktır. Bu kavramların neoliberalizmde *homo economicus*'u üretmek için kullanılan birer iktidar aygıtı olduğu gerçeği üzerinde durulacaktır.

Ahlaki Kavramların Kökeninin Temsili

Aslına bakılırsa, borç denilen şeyin izleri ilkel ekonomiye kadar sürülebilir. Örneğin, Nietzsche ilkel ekonominin borçlular ve alacaklılar yarattığını, yani ticari bir hesaplaşmayla açığa çıktığını ileri sürmüştür. Bu bakımdan, ilk kez kapsamlı bir borç teorisi geliştiren Gilles Deleuze ve Félix Guattari, modern etnolojinin büyük kitabının, Marcel Mauss'un *Armağan Üzerine Deneme*'si değil, Nietzsche'nin *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*'si olduğunu söylerler. Onlara göre, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* ilkel ekonomiyi değiş-tokuş ilişkisiyle düşünmek yerine borçlu-alacaklı ilişkisi temelinde yorumlamak bakımından eşsiz bir girişimdir (Deleuze ve Guattari, 2012: 254). Kitabın borçlu-alacaklı arasındaki sözleşmenin ele alındığı, "Suç, Kara Vicdan ve Benzerleri" başlıklı ikinci bölümü, özellikle önemlidir. Nietzsche bu bölümde, insanlık tarihinin upuzun akışı

boyunca açığa çıkan cezalandırma düşüncesini ele alır. Cezalandırmanın, suç işlemiş kişinin eylemlerinden sorumlu olmasından, böylece de yalnızca suçluların cezalandırılması gerektiği düşüncesinden değil, tersine, ana babaların zarar ziyan karşısında duydukları öfkeyi zarar verene yönelterek çocuklarını cezalandırmalarıyla ortaya çıktığını öne sürer. Nietzsche'ye göre bu öfke, "her zarar ziyanın bir bedeli vardır, suçluya acı verse bile kesinlikle bu bedel ödenmelidir düşüncesiyle denetim altına alınmıştır." Nietzsche, şimdiye dek kökü kazınamayan bu düşüncenin gücünü nereden aldığını sorar ve bunun yanıtını borçlu ile alacaklı arasındaki sözleşme ilişkisinden hareketle verir (Nietzsche, 2011: 79). Peki, nedir borçlu ile alacaklı arasındaki bu sözleşme ilişkisi? Nietzsche'ye göre bu sözleşme ilişkisi, toplumsal formasyonun ilk örneğidir. Elbette bu, toplumsal formasyonun ilk aşamalarında değiş-tokuşun var olmadığı anlamına gelmez, sadece değiş-tokuşun bir dengesizlik mantığına göre işlediği, yani bir borç sistemine, bir sözleşmeye göre örgütlendiğini gösterir. Borcunu ödeyeceğine dair verdiği sözün güvenilir olduğunu göstermek, borcunu ödemenin bir ödev, bir yükümlülük olduğunu vicdanına buyurmak için, borçlu alacaklıyla bir sözleşme yapar; borcunu ödemediğinde, sahip olduğu başka bir şeyi onu yerine ödeyeceğine söz verir. Örneğin, üzerinde gücü olduğu bir şeyi (bedenini ya da karısını, özgürlüğünü, hatta yaşamını bile) alacaklısına verebilir. Böyle bir durum her şeyden önce alacaklının borçlunun bedenine her türlü alçakça şeyi, işkenceyi yapabileceği anlamına gelir. Bu, bir ödetme biçimidir ve mantığı, zarar ziyanın (paranın, toprağın, mülkiyetin) doğrudan ödetilmesi değil, alacaklıya, alacağı olarak bir gönül rahatlığı sağlanmasıdır: "Gücünü güçsüz üzerine özgürce boşaltabilmenin 'yaptığından zevk almak için kötü bir şey yapmanın' şehvet dolu sevincinin, yakıp yıkmaya hazzının verdiği bir gönül rahatlığı: Bu haz, alacaklının toplumsal konumu düştükçe, büyümeye başlar" (Nietzsche, 2011: 80-81). Bu bakımdan ödetme, güçlünün güçsüz üzerindeki hazzını doyurmakta ve ceza olarak, alacaklının borçluya sahip olma, borçluya buyurabilme hakkını tesis etmektedir. Aynı anda, ödetme ilişkisi bir suçluluk duygusu da uyandırmaktadır: "[S]uçluluk duygusu, kişisel yükümlülük duygusu kaynağını alıcı ile satıcı, borçlu ile alacaklı arasındaki en eski ve en kökten kişisel ilişkiden alır." Bir başka kişiyle ilkin burada karşılaşılır; ilkin burada kişi bir başkasına göre ölçer kendini" (Nietzsche, 2011: 86). Borç, alacaklı karşısında kendini suçlu hisseden özneyi (borçluyu) üretir.

Bu bakımdan, borcun cezanın, suçun, vicdanın ödevin vb. kökenini temsil ettiği belirtilebilir. Bu ahlaki yükümlülükler borç sözleşmesinden doğar. Diğer bir ifadeyle, insan ahlaki borç gerçeğinden kaynaklanır. David Graeber'in söylediği gibi:

'İnsan tabii borcunu ödemek zorundadır.'

Bunun bu kadar güçlü olmasının sebebi, aslında ekonomik bir ifade olmaması, ahlaki bir ifade olmasıdır. Her şeyin ötesinde, ahlak denilen şey, insanın borcunu ödemesinden ibaret değil midir? İnsanlara hakkı olan şeyi vermek. Kişinin sorumluluklarını kabul etmesi. Kişinin diğerlerine karşı yükümlülüğünü yerine getirmesi, tıpkı başkalarından size karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini beklediğiniz gibi. Bir insanın sorumluluklarından kaçmasının, sözünü tutmamaktan veya borcunu ödemeyi reddetmekten daha açık bir örneği olabilir mi? (Graeber, 2015: 10).

Ahlaki yükümlülüklerin borca indirgenmesiyle borç, borçlu öznenin yaratılmasında, özneliğinin biçimlendirilmesinde ve denetiminde belirleyici bir unsur haline gelir. Öznelliklerin üretimi ve denetimi için bir aygıt olarak işler. Maurizio Lazzarato'nun da belirttiği gibi "alacaklı-borçlu ilişkisi ayrılmaz biçimde hem bir ekonomi hem de bir 'etik'tir, çünkü borçlunun kendine teminat olabilmesi için, onu hem sorumluluğa hem de suçluluğa teşvik edecek bir hafıza, vicdan ve ahlak ile donatacak bir özneliğin inşasının etik-politik sürecini gerektirir" (2014: 46). Borç ekonomisi öznenin kendini işlemesi ile sağlamlaşır; yani etik, ekonomiyle birlikte etkin olur. Borç, sorumlulukların kabul edilmesini, kişinin diğerlerine karşı yükümlülüğünü yerine getirmesini sağlar. Böylece, borcuna sadık olacak, sözünü tutacak bir insan imal edilmesi, onun için bir bellek oluşturulması, borcunu unutmayı engelleyecek bir vicdanla ve bilinçle donatılması sağlanır. Keza bir cemaat ya da toplumda borç, borcunu ödeyememekten kaynaklı bir huzursuzluk ve suçluluk duygusuna yol açan bir bellek üretimine dayalı olarak varlığını sürdürür.

Sonsuz Borç

Bu bellek üretimi neoliberalizmde bir birey, toplumsal grup ya da nüfusun tamamı üzerinden gerçekleşir. Hükümetler, piyasalar ve medya kuruluşları tarafından kriz ortamında üretilen ekonomik ve siyasal söylemler, borç belleğinin inşa edilmesine, suçluluk duygusu ve sorumluluğun içselleştirilmesine katkı sağlar.¹ Yönetenler borçlular üzerinde bir hafıza oluşturmayı, bir suçluluk duygusu yerleştirmeyi ya da vicdan azabı uyandırmayı amaçlarlar. Bu bakımdan, temellüklerin ve hacizlerin yıkıcı gücü onların ayrıcalıklı araçları arasında yer alır;

¹ Suçluluk ve sorumluluk duygusunun toplum ölçeğinde nasıl işlediğine dair Lazzarato'nun verdiği şu örneğe dikkat çekilebilir: "Alman basınının, Yunan asalaklarına ve aylaklarına karşı yürüttüğü kampanya, borç ekonomisinin doğurduğu suçluluk şiddetine delalet eder. Medya kuruluşları, politikacılar, iktisatçılar, iş borçtan söz etmeye geldiğinde, tek bir mesaj ilettiler: 'Hatalısınız', 'suçlusunuz'. Kasvetli bir gökyüzü altında Avrupa'nın ve insanlığın hayrı için çalışmaktan Alman Protestanlarının imanı gevrerken, Yunanlılar pırıl pırıl güneş altında bronzlanıyor" (2014: 29).

zira “yalnızca acıtan şey hafızaya yerleşir, yalnızca yaralayan şey bilinçte iz bırakır ve kaydolar” (Nietzsche’den akt. Lazzarato, 2014a: 35). Kısacası borç, bir hafıza oluşturarak borçluya suçluluk ve korku aşılır.

Günümüzde çoğu insan ancak borçlanarak ayakta kalabiliyor. Borçlu olmak toplumsal hayatın kaçınılmaz bir koşulu haline gelmiş durumda. Borca girmeden yaşamak kolay değil. Örneğin, öğrenciler kredi alıyor, çalışanlar ev ve araba için uzun vadeli krediler çekiyor ya da kredi kartlarıyla hiç bitmeyen bir borcun altına giriyorlar. Borçlar, toplumsal gereksinimleri karşılamanın önemli bir aracı haline geldikçe, borç ödeme düzeni de topluma giderek daha fazla yayılıyor. Borç tam da bu yolla, denetimi sağlayan bir iktidar aygıtına dönüşüyor. Çünkü kapitalist sistemin güç kaynağı olan bankacılık sistemi² karşısında, borçlandırılan birey de borcunu ödemek için eylemlerini ve davranışlarını sınırlandırıyor; borcunu ödemeye uygun bir yaşam tarzı benimsemek zorunda kalıyor. Borç, bireyi suçluluk ve sorumluluk duygusu içinde yalnız bırakarak onun iktidar ilişkilerini daha fazla içselleştirmesine neden oluyor.

Neoliberalizmde yaşamını devam ettirmek için borçlanan ve bu borcu ödemeye çalışan bireyin olasılıkları ya da seçim imkânları çok azdır. Çünkü borçlu, borcunu ödemek için eylemlerini, davranışlarını borcun tanımladığı çerçevenin sınırlarında tutmak zorundadır. Bu bakımdan, borç yoluyla sadece maddi zenginliklere değil, daha önemlisi tercihlere ve mümkün olana el konulmaktadır. Bireylere borçlarını ödemeye uygun bir yaşam tarzı benimsetilir. Bireyler borçla yaşamaya alıştırılır, borç tarafından kontrol edilir; borç onlara birtakım tercihler dayatır. Örneğin, kişi üniversiteyi borçlu bitirdiğinde, kendisini geliştirmeye zaman ayırmak yerine, bulduğu ilk ücretli işe girmek zorunda kalır. İşini kaybetmemek için, yapmak isteyebileceği diğer şeylerden vazgeçer. Ya da uzun vadeli kredi alarak bir daire edindiğinde, kendini geri ödeme süresinin on ya da yirmi yıla yayıldığı bir borçluluk durumu içinde bulur. Kişi kendi hayatına kendisi karar veriyormuş gibi görünür, oysa aslında hayatı kendi denetiminden tamamen çıkmıştır. Dolayısıyla borç, zaman ve süre meselesiyle yakından ilişkilidir: “Emekçi, hayatta kalma stratejilerini kullanabilmek için tüm yaşama zamanından feragat etmek zorunda kalmıştır. Ücretliler için yaşama zamanını

---

² Deleuze ve Guattari’nin belirttikleri üzere, çağdaş toplumda “belirli bir anlamda bütün sistemi ve arzu yatırımını elinde tutan şey bankadır.” Hatta onlara göre Marx’a dönmek için bankacılık sistemine odaklanılması gerekmektedir: “Keynes’in katkılarından bir tanesi, arzuyu para sorununa yeniden davet etmektir; Marksist analizin gereksinimlerine sunulması gereken şey de işte budur. Marksist ekonomistlerin, bankacılık uygulamalarına, finansal işlemlere ve kredi parasının özgül dolaşımına yeterli önem vermezken, üretim tarzına ve Kapital’in birinci bölümünde bulunabilecek genel eşdeğer olarak para teorisine dair düşüncelerde sıklıkla zaman kaybetmesi işte bu yüzden talihsizliktir” (2012: 306).

satmak hayatta kalmanın tek yolu olarak kontrolün ve borcun gündelik hayattaki saçılımını hazırlamaktadır” (Çalıcı, 2015: 132). Bu doğrultuda borç yalnızca yaşanan anı değil, gelecek olan zamanı da ipotek altına alır. Lazzarato'nun belirttiği gibi, “borç, şimdi ile gelecek arasına bir köprü kurar: Gelecek üzerinde bir önalım hakkını görür ve uygular. Her öğrencinin borcu, gelecekteki davranışlarını, ücretlerini ve gelirlerini ipotek altına alır” (2014: 56). Borçlandırılan birey hayatta kalmak için bütün yaşam zamanını satmak zorunda kalır.

Neoliberalizmde sömürü de artık büyük ölçüde borç temelinde gerçekleşmektedir. Negri ve Hardt'ın deyişiyle, nüfuzun yüzde 99'unun yüzde 1'e tabi olduğu (iş borcu, para borcu vb.) genel bir borç durumu söz konusudur. Borç, sömürüyü sürdürmenin ve kontrol etmenin bir silahı olarak devrededir; böylece sömürüye bağlı yeni bir yoksul figürü doğar. Bu yeni yoksullar, yalnızca işsizler ya da yarı zamanlı işlerde çalışanlardan oluşmaz, düzenli çalışan ücretlileri ve orta sınıfların yoksullaşan kesimini de kapsar. Onların yoksullukları temel olarak borç zincirlerine dayanır (Negri ve Hardt, 2013: 21). Borç, güçlü bir denetim aygıtı olarak nüfuzun büyük bir çoğunluğunu etkiler; “bir kimsenin eylemleri üzerindeki bir eylem olarak iktidar da, öznenin kapasitelerini keşfederek borçlu öznenin sınırlarını belirler” (Çalıcı, 2015: 194). Neoliberalizmde borcun iktidarı oldukça etkili bir kontrol ve kapma mekanizmasını temsil eder (Lazzarato, 2014b: 1042). Bu nedenle, neoliberalizm insanları borçtan kurtaramaz, aksine borca daha fazla zincirler. Hatta öyle bir noktaya gelinir ki kişinin artık borç almasının bile mümkün olmadığı, fakat sonsuz bir borç ödemeye sürüklendiği bir süreç ortaya çıkar. Lazzarato'nun vurguladığı gibi, “kapitalizm altında, borç sonsuz bir süreci açığa çıkarır ve bu sürece dayanır” (2014b: 1042). Sonsuz borç, tüketim eyleminin sonsuz tekrarından beslenir ve paranın dolaşımı sayesinde sınırsız bir kapsama ulaşır. Dolayısıyla kapitalizmin borcu ödenemez, kapatılamaz ve sonsuzdur; bu çağda yaşayan insan da “artık kapatılıp-kuşatılmış insan değil, borçlanmış insandır” (Deleuze, 2006: 202). Neoliberal sistem, geri ödemesi hiç bitmeyecek bir borçla yaşayan bir insan ve toplum üretir. Borç, hayattaki yoksulluğu daha da arttırarak, bireyselliği ve kolektifliği bütün güçlerinden ve imkânlarından mahrum bırakır. Neoliberal *homo economicus*'u üretmek için en uygun araçlardan birisi olarak etkinliğini sürdürür.

Öznelliğin Yeniden Üretimi

Neoliberalizm, her şeyden önce Wendy Brown'un yerinde ifadesiyle, "kendine özgü bir akıl tarzı, özne üretme tarzı, bir 'davranış yönetimi' ve değerlendirme sistemidir" (2018: 22).³ Neoliberal akıl her insanı yaşamın her alanında kendi kendine yatırım yapan öznelere dönüştürür. Neoliberalizmde öznellik borca dayalıdır; öznelliği doğuran, ehlileştiren ve biçimlendiren borçtur. Borca dayalı öznelliğin yeniden üretiminin merkezinde ise "rekabet" ve "girişim" yer alır. Neoliberalizm, rekabet ve girişimi teşvik eder; bunların yön verdiği bir birey anlayışını öznelliğimizin kurucu bir parçası haline getirir. Jason Read'in öne sürdüğü gibi, "neoliberalizm, insanların yönetildiği ve kendilerini yönettiği bir tutum veya zihniyet olarak yeni bir 'yönetimsellik' kipi tesis eder. Bu yönetimselliğin işleme koşulları artık haklar ve yasalar değil, çıkar, yatırım ve rekabettir" (2014: 86). Bu hususta Foucault'yu hatırlamakta fayda var. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* kitabında neoliberal tahayyülün, rekabet dinamiğine dayalı bir toplum ve girişimci bireyler yaratmak istediğini öne sürer. Klasik liberalizmin mübadeleye dayalı işleyişinin yerine, neoliberalizm rekabetçi bir işleyişi getirir. Dolayısıyla klasik liberalizmden neoliberalizme geçişte değişen şey, vurgunun mübadeleden rekabete kaymasıdır. Mübadeleden rekabete geçişin derin etkileri olmuştur: "mübadele doğal sayılırken, rekabet yirminci yüzyılın neoliberaleri tarafından piyasaların tekel oluşturma eğilimi ve devletin müdahalelerine karşı korunması gereken bir yapay ilişki olarak görülür. Rekabet devletin piyasaya değil, piyasanın koşullarına daimi müdahalesini gerekli kılar" (Read, 2014: 85). Foucault'nun deyişiyle, "neoliberalerin tahayyül ettiği piyasa üzerine kurulu toplumda düzenleyici esası oluşturan, ürünlerin mübadelesi değil, rekabet mekanizmalarıdır" (2015: 128). Bu mekanizmalarla, ticaretle sınırlı kalmayıp toplumun her alanına yayılan girişimci öznellikler yaratılır. Yani elde edilmek istenen, salt ticaret etkisine değil, rekabet dinamiğine de tabi kılınan bir toplumdur. Şirketler toplumdur. Yaratılmak istenen *homo economicus* ise bir şirket, rekabet ve girişim insanıdır.⁴ Foucault'nun neoliberalizme ilişkin görüşlerine katılan Brown da şunu ifade eder:

³ Brown neoliberalizmi şu şekilde düşünür: "Neoliberalizmi, hâkimiyet kazandıkça ekonomik değerler, pratikler, ölçüm sistemlerinden oluşan belli bir formülasyonu insan hayatının tüm boyutlarını kapsayacak şekilde genişleten bir yönetim rasyonalitesi şekline bürünen bir normatif akıl düzeni olarak tasavvur ediyorum" (2018: 36).

⁴ Todd May'in belirttiği gibi, "*Homo economicus* hem kaynakları hem de çevreyi en iyi şekilde kullanarak refah seviyesini en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Kısaca, o, her bakımdan bir kapitalisttir; hayatın tasarımları onun için, belirli girdiler talep eden ve birtakım faydalar sağlama ihtimaline sahip teşebbüslerdir" (2014: 99). O, ödül ve maliyet hesabı üzerinden eylemde bulunur.

“Neoliberal rasyonalite insanı insan sermayesi biçiminde yeniden inşa ederken, çıkar maksimizasyonu peşinde koşan daha önceki homo economicus yorumunun yerini, hem şirket üyesi hem kendi başına şirket olan, her iki durumda da firmalara özgü yönetim pratikleriyle idare edilmesi uygun düşen bir özne formülasyonu almaktadır” (2018: 42).

Foucault'ya göre, piyasadan, mübadele eşitliği yerine, daima rekabet ve eşitsizliği anlamalıyız. Burada özne, tüccar değil girişimcidir. Bu nedenle piyasa, girişimcilerin ve onların farklılaşan ve eşitlikçi olmayan mantığının piyasasıdır (Lazzarato, 2006: 3). Her yerde piyasa aktörü olarak farz edilen⁵, rekabet ve girişimin yönlendirdiği bu özne anlayışının, yaşamlarımızın ve öznelliğimizin içkin bir parçası haline gelşi üzerinde ciddiyletme durulması gerekiyor.

Neoliberalizm bir yandan “rekabetin toplumsal ilişkilerinin” temelini oluşturur; diğer yandan bu ilişkileri teşvik eder. Örneğin, uzun süreli iş sözleşmelerinden geçici ve yarı zamanlı işgücüne geçiş, şirketler için etkili bir ekonomik strateji olmakla kalmaz aynı zamanda rekabetten beslenen (ödüllendirme ve teşvik sistemi-yeteneğe göre ücret vs.) etkili bir özneleştirme stratejisidir. Bu özneleştirme stratejisi, bireylerin kendilerini dayanışma ve kolektif örgütlenmeden fayda sağlayacak kişiler olarak değil de “tek kişilik şirketler” olarak görmeye teşvik eder. Bireyler, yeni bir bilgisayar yazılımını öğrenmek için ders almaktan güzel giyinmeye ya da dişlerini beyazlatmaya kadar her eylemi insan sermayesine yatırım olarak gören kişilere dönüşürler. Lazzarato'nun işaret ettiği gibi, “neoliberal yönetimin toplumsal alana müdahalesi, toplumsal alanın girişimin bir işlevi haline getirilmesi vasıtasıyla gerçekleşir. Bu müdahale, çeşitliliği, farklılaşmayı ve rekabeti teşvik etmek ve tüm bireyleri ‘insan sermayesine’ dönüşmek, kendi kendisinin girişimcisi haline gelmek üzere kışkırtmak ve sınırlandırmak adına yapılır” (2018: 9). Bu bakımdan neoliberalizm basitçe bireyin benimsemeyi ya da benimsememeyi tercih edeceği bir sistem olarak görülmemelidir; kendisinin de rekabete kilitlenmiş çıkarıcı özneler üreten stratejiler, taktikler ve politikalar tarafından üretildiğinin belirtilmesi gerekiyor (Read, 2014: 88). Bu sisteminin temel değeri rekabettir; ekonomik öznelerin insan sermayesi biçiminde tesis edilmesidir.

Peki, neoliberalizmde rekabete kilitlenmiş çıkarıcı özneler girişimi nasıl teşvik ederler? Girişimci süreçle ilgili olarak şu söylenebilir: Günümüzde genellikle bir annenin çocuğu ile ilişkisi dahi girişimci bir ilişkidir. Bedenini ve

⁵ “Asıl mesele, neoliberal rasyonalitenin piyasa modelini tüm saha ve faaliyetlere –paranın mevzu olmadığı bölgelere dahi– dağıtıp, insanları en ince ayrıntısına kadar piyasa aktörleri biçiminde, her zaman her yerde sadece *homo economicus* olarak yapılandırıyor olmasıdır” (Brown, 2018: 37).

vaktini bir uzmanlık-makinesi üretmek adına yatırım haline dönüştürmüştür; karşılaştığı soru da, bunun en etkili şekilde nasıl yapılabileceğidir. Kaç saat ev ödevi, kaç saat film izleme, kaç saat sportif aktivite? Annenin kendisi de çocuğu da ekonomik varlıklardır: Annenin zamanı ve parası sermayesidir; çocuğu da yatırımımızdır (May, 2014: 100). Bununla birlikte, tüketimin/alışverişin kendisi de bizim yatırımımızdır. Bireyler giydikleri giysilerden satın aldıkları yeni arabalara kadar her edimlerinin birer yatırım olduğunu içselleştiren öznelere dönüşmektedirler. Kendi kendilerine yatırım yaparak diğer sermaye varlıkları karşısında sürekli değerlerini arttırma çabasına girerler. Bu doğrultuda bireyler, büyük ölçüde tüketerek kendilerini üretirler; onları topluma bağlayan ve piyasada üstün konuma taşıyan şey, birer tüketici olarak etkinlikleri, tüketim çevresinde düzenlenmiş yaşamlarıdır. Dolayısıyla Todd May'in söylediği gibi, “şimdi kim olduğumuz bir üretim meselesi değil, bir tüketim meselesi” (2014: 97) haline gelir. Ne ürettiğimizden ziyade ne tüketiyor oluşumuz gerçeğiyle tanımlanırız. Sözde artan bireyselliğimizi maddesel bağımlılıklarımız, kurumsal imgelere ve logolara bağlılığımız, kamusal alanın terki; bunların tümünü birbirlerine bağlayan, tarihsel varlığımızın giderek üretici konumundan tüketiciye kaymış olmasıdır (May, 2014: 97). Günümüzde her şehrin pek çok bölgesinin giderek birbirine benzediği ve kamusal alana en yakın şeyin bir alışveriş merkezi olmaya başladığı gerçeğiyle karşı karşıyayız.

Bundan böyle öncelikli olarak tüketiyor oluşumuz gerçeğiyle tanımlanmaktayız. Tüketim yoluyla “kişi kendini modern, özgür, özenli bir kadın ya da düşünceli, akli başında, şefkatli ev kadını olarak; ileriye bakan, kendine güvenli bir kodaman; rahat, sevimli bir dost; gözü dışarıda, fiziksel olarak sağlıklı, maço bir erkek olarak ya da bütün bunların bir karışımı olarak nasıl ifade edilebileceğini öğrenir” (Bauman, 1999: 114). Kişi ısmarlama kimlikler edinme arayışına girer ve bu arayışı sonuçlandırmak için önünde pek çok seçeneğe sahiptir. Ayrıca, üretim ve tüketim işlemlerinin mecrası olan piyasanın sunduğu bu kimliklerin avantajı sosyal onaylarıyla birlikte satın alınmalarıdır ve böylelikle olumlama arayışının sıkıntıları da kalmamıştır. Kimlik kartları ve hayat tarzı simgeleri yetkin insanlar tarafından sunulur ve çok sayıda bireyin deneyerek ya da ‘dikkatini vererek’ onayladığı bilgilerle desteklenir. Bu yüzden sosyal onayın müzakere edilmesine gerek kalmaz; onay pazarlanan ürünün yapısında adeta ta baştan beri vardır (Bauman, 1999: 115). Bauman’ın dikkat çektiği üzere:

“Etiketin, markanın ve alışveriş yerinin müşterileri için yapabileceği şey işte budur: Kafa karıştırıcı ölçüde dolambaçlı, bubi tuzaklı mutluluk yolunda onlara rehberlik etmek. Kişinin doğru yolda olduğunu, hâlâ yarışta bulunduğunu ve umut beslemeye devam edebileceğini (yetkili olarak!)”

onaylayan, herkesçe tanınan ve saygı duyulan bir sertifikayla ortaya çıkarılan bir mutluluktur bu” (2017: 21).

Böylece, kişisel özerklik ve kendi kendini tanımlama gibi bireysel gereksinimlerin hepsi piyasanın sunduğu ürünlere sahip olma ve onları tüketme gereksinimine dönüşür. Tüketimle bütün tekil yaşam dünyaları farklılığın altını oyan tek tipli bir girdabın içine hapsedilmektedir.

Tüketim görüntümüzü, toplumsal konumumuzu, patronlara hitap gücümüzü en yüksek seviyeye taşımak için önemli bir araçtır. Tüketim girişimci ve rekabetçi sistemin içinde gerçekleştirilir. Tükettiğimiz sırada tüketim yapmaktaki amacımız kim olduğumuzu belirler. “Kim olduğumuz, iyi görünmeyi, patronumuzu etkilemeyi ya da akran grubumuzla uyum sağlamayı isteyip istemediğimizle alakalıdır” (May, 2014: 103). Yani, kimliğimiz maddi refahı korumaya dayalı ilişkilerimize bağlıdır.

Sonuç: Ekonomik Öznelere Karşı Yeni Öznellikler

Neoliberalizm, bireyi ve toplumu “borç”, “rekabet” ve “girişim” mekanizmaları içerisinde yeniden üretmektedir. Bu mekanizmaların öngördüğü birey modeli, öznelliklerin kurucu bir unsuru haline getirilmektedir. Kapitalist sistemin beslediği kaynak kendini tam da burada belli eder, onun gücü “ekonomiyi (ve iletişimi, tüketimi, refah devletini vb.) çok çeşitli yollarla öznellik üretimiyle eklemlenme kapasitesinde yatar” (Lazzarato, 2015: 239). Ekonomi ve öznellik el ele gider. Böylece kendini insan sermayesine dönüştürmek ve kendi kendinin girişimcisi haline gelmek için uğraşan ekonomik özneler ortaya çıkar. Lazzarato'nun işaret ettiği gibi, “kapitalizmin gücü, arzunun işleyişini bir ‘olanaklar ekonomisi’ olarak yeni bir öznel figürü kışkırtmak ve teşvik etmek üzere kendi işleyişiyle bütünleştirme becerisinde yatar” (2015: 56). Neoliberal rasyonalite, fiziksel ve zihinsel bakımdan kişinin kendiyile ilgilenmesini, şirket, rekabet ve girişim insanı olarak kendi üzerine çalışmasını, bir varoluş estetiği oluşturmasını salık verir. Bir varoluş estetiği oluşturmak ya da varoluş tarzları icat etmek Nietzsche'den Foucault'ya izlerini sürebileceğimiz, ahlaksal kodlardan ayrı isteğe bağlı kurallar uyarınca açığa çıkan bir süreç olarak özneleşmeye işaret ediyordu. Kişinin kendi adına düşünmesi, kendi kendini yönetme kapasitesini gerçekleştirmeye cesaret etmesiydi. Kısacası hem bilgiden kaçabilecek hem de iktidara direnebilecek alternatif bir öznelliğin yaratılmasıydı. Şimdilerde yaratılmaya çalışılan öznellik ise, yönetilen, borç sorumluluğu altında ezilen ve sadece kendi çıkarını düşünen bir yoksullaşmaya mahkûm edilen bir öznellik. Neoliberalizm, bir öznellik yoksullaşmasıyla rekabete kilitlenmiş çıkarıcı özneler üreten stratejiler ve taktiklerle güçleniyor. Yani, bir yandan neoliberalizm kendine bağımlı özneler üretiyor, diğer yandan da bu özneler neoliberalizmin yeniden

üretimini sağlıyor. Burada karşılıklı bir etkileşim görülüyor. Bu bakımdan, Lazzarato'nun da vurguladığı gibi, "... her şeyden öte, iktidarın kendilikle ilişkiye, kendiliğe özen göstermeye, 'etiğe' nasıl yatırım yaptığı üzerine düşünülmezse günümüz kapitalizmini anlamak imkânsızdır" (2015: 266). Bireyler üretim ve tüketim malları üstünde çalıştıkları gibi kendileri üzerinde de çalışıyorlar; çoğu insan pek çok farklı yoldan kendini insan sermayesine dönüştürerek bu sisteme daha fazla bağlanıyor. İnsanlar yaşamlarının geri kalanını girişim ve rekabet uğruna kurban etmeye hazır tüketicilere, "başka alternatif yok" sloganını kabullenen öznelliklere dönüştürülmeye çalışılıyor. Bu nedenle, neoliberalizmin öznellik üzerinden okunması gerekir; onun öznelliğe yaptığı yatırımı sekteye uğratacak varoluşsal ve politik farklılaşmalar yaratılmak zorundadır. Neoliberalizmin öznellikler üzerinde kurduğu toplumsal tabi kılmayı parçalayacak etik farklılaşmalar icat edilmelidir. May'in belirttiği üzere, "kendimizi, birbirine umutla bağlı dayanışmacı varlıklar olarak değil de risk problemlerini idare eden bireysel girişimciler olarak gördüğümüz sürece, bizi çevreleyen ve bölen baskılara başarıyla karşı koyamayız" (2014: 105). Başka bir dünyanın, yaratıcı ve olumlu bir özgürlüğün mümkün olduğu unutulmamalıdır. Borç, denetim, rekabet ve girişimin öznellikler üzerindeki tahrip edici gücüne karşın, ortak bir yaşamın sürekliliğini sağlayacak yeni öznelliklerin, yeni yaşam biçimlerinin yaratılması için çaba gösterilmelidir.

Kaynakça

- BAUMAN, Z., 1999, *Sosyolojik Düşünmek*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- BAUMAN, Z., 2017, *Yaşam Sanatı*. Çev. Akın Sarı. İstanbul: Ayrıntı.
- BROWN, W., 2018, *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. Çev. Barış Engin Aksoy. İstanbul: Metis.
- DELEUZE, G., 2006, *Müzakereler*. Çev. İnci Uysal. İstanbul: Norgunk.
- DELEUZE, G., GUATTARI, F., 2012, *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni I*. Çev. Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp. Ankara: Bilim ve Sosyalizm.
- FOUCAULT, M., 2015, *Biyopolitikanın Doğuşu*. Çev. Alican Tayla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- GRAEBER, D., 2015, *Borç: İlk 5,000 Yıl*. Çev. Muammer Pehlivan. İstanbul: Everest.
- READ, J., 2014, "Homo Economicus'un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi", Çev. Şeyda Öztürk. *Cogito*. Sayı: 70-71, 82-95.
- LAZZARATO, M., 2006, "Biopolitics/Bioeconomics: a politics of multiplicity", (Erişim Tarihi: 20.03.2018), <https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/Lazzaratoeng.pdf>.
- LAZZARATO, M., 2014, *Borçlandırılmış İnsanın İmali: Neoliberal Durum Üzerine Deneme*, Çev. Murat Erşen. İstanbul: Açılım Kitap.
- LAZZARATO, M., 2014a, *Borçla Yönetmek*. Çev. Şule Çiltaş. İstanbul: Otonom.

- LAZZARATO, M., 2014b, "Debt, Neoliberalism and Crisis: Interview with Maurizio Lazzarato on the Indebted Condition", *Sage*. Vol: 48 (5), 1039-1047.
- LAZZARATO, M., 2015, *Göstergeler ve Makineler*. Çev. Ferda Nur Demirci. İstanbul: Otonom.
- LAZZARATO, M., 2018, "Neoliberalizm İş Başında: Eşitsizlik, Güvensizlik ve Toplumsalın Yeniden Kurulumu. Politik-Ekonomik Alanın İncelenmesi İçin Temel Öğeler", Çev. Sibel Yardımcı. *E-Skop*. Sayı: 4, (Erişim Tarihi: 02.03.2018), <http://www.e-skop.com/skopdergi/neoliberalizm-is-basinda-esitsizlik-guvensizlik-ve-toplumsalın-yeniden-kurulumu-politik-ekonomik-alanın-incelenmesi-icin-temel-ogeler/1301>.
- MAY, T., 2014, "Yeni Girişimciler: Foucault ve Tüketim Toplumu", Çev. Maya Mandalıncı. *Cogito*. Sayı: 70-71, 96-105.
- NEGRI, A., HARDT, M., 2013, *Duyuru*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- NIETZSCHE, F., 2011. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*. Çev. Ahmet İnam. Ankara: Say.
- ÇALCI, S., 2015. "Varoluş Borcundan Sermayeye: Borcun Soykütüğü İçin Bir Deneme". *Praksis*. Sayı: 38, 179-200.

POPÜLİST SİYASETİ BESLEYEN CEMAATLEŞME VE “ÖTEKİLER”

İhsan ÇETİN*

ORCID: 0000-0003-1060-8979

Mehmet ÖZCAN**

ORCID: 0000-0001-7350-7855

Öz

Bu çalışma son yıllarda çeşitli ülkelerin siyasetinde yükselişe geçen popülizmin ana dayanaklarından biri olarak ötekinin varlığı ve/veya inşası olduğundan hareket etmektedir. Popülist söylem kimlik, soy, inanç, gelenek gibi öğeler açısından çoğunluktan ayrılan azınlıklar, göçmenler veya düşman olarak tanımlanan uluslar açısından inşa edilen *ötekiler* üzerinden politik bir güç kazanmaktadır. Bunu aynı zamanda cemaatleştirici bir söylemle desteklemektedir. Burada tartışılması gereken esas meselelerden bir tanesi olarak, liberal demokrasinin sunduğu özgürlükler karşısında milliyetçi, cemaatleştirici ve içe kapanmacı bir siyaseti izleyen bu söylemin savunucularına kimi yerde iktidarın, kimi yerde ise muhalefetin başlıca öznesi olma özelliğini nasıl kazandırdığı sorunsalı olduğu ileri sürülebilir. Bu sorunsal kapsamında ise bu makale, ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkeler bağlamında göçmen ve mülteci karşıtlığının popülist söyleme can suyu olmasını ve bu sürecin toplumsal dinamiklerini irdelemektedir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası göçlerin artması, neo-liberal politikalar ve yapısal uyum programlarının yarattığı küresel eşitsizlik, işgücünün değişen niteliği gibi yapısal etmenler bu sorgulama bağlamında üzerinde durulacak başlıca meseleleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cemaatleşme, Popülizm, Aşırı sağ, Ötekilik, Uluslararası göç, Büyük gerileme

Communalization and the Others as Feeding Populist Politics

Abstract

This work is based on the existence and/or construction of the others as one of the main pillars of populism which has risen in the politics of various countries in recent years. Populist rhetoric gains its political power over minorities, immigrants in terms of items such as identity, religion, belief, tradition, or as others defined as enemies for a nation. It is also supported by communal

---

* Doç. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, icetin@nku.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr. Gazi Üniversitesi Polatlı Meslek YKO, ozcmehmet@gazi.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi: 22/12/2017, Kabul Tarihi:12/04/2018

discourse. One of the main issues to be discussed here is about despite liberal democracy, how populism has gained the majority of votes and became the power or at least became one of the opposite parties in some countries. In this sense, this paper examines the social dynamics of this process that is how anti-immigrants and refugees do provide populist rhetoric with strength in the context of some countries such as the United States, Britain, and France. Structural factors, such as international migration and increasing global migration, global inequality created by neo-liberal policies and structural adjustment programs, and the changing nature of labor market, constitute the main issues to be addressed in this context of inquiry. Lastly, the paper will mention about the sound of masculinity pervaded in populist discourse and will try to seek how is it used in the context of “the others”.

Keywords: Communalization, Populism, Radical right, International migration, The great regression

Giriş

Çoğunluğunu Suriyelilerin oluşturduğu mültecilerin Yunan adaları üzerinden Balkanlar ve oradan Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen kitlesel yürüyüşlerinin ve gemiler dolusu insanın Libya’dan İtalya kıyılarına ulaşma gayretlerinin düzensiz göçe ilişkin bir dönüm noktasını oluşturduğu ifade edilebilir. Yaklaşık bir milyon insanın 2015 yılı içerisinde Avrupa’ya ulaşmış olması başta bu kıta olmak üzere, dünya kamuoyunun dikkatini yerinden edilmiş insanlar, göçmenler ve mülteciler meselesine çekmiştir. “Göçmen sorunu” ve “mülteci krizi” gibi başlıklar altında gündem olan düzensiz göç olgusu popülist siyasetin yükselişi, aşırı sağ partilerin güçlenmesi, çokkültürlülük ve entegrasyondaki sıkıntılar, yabancı karşıtlığı, islamofobyanın yaygınlaşması, radikalleşme, sınır güvenliği gibi diğer konulardaki tartışmaları da alevlendirmiştir.

Akademik alanda üzerinde çalışılan ana konulardan bazılarını oluşturan bu gibi başlıkların, esasında “biz ve ötekilik” tartışmasında temellendiği ifade edilebilir. Özellikle göç alan ülkelerde hızla artan yabancı karşıtlığı, küreselleşmenin yanı sıra, modern toplumlarda Tönniesçi manada cemaatsel düşünüşün yeniden dirilişi mi söz konusu sorusunu sorduruyor. Bu soru şöyle de düşünülebilir; yoksa modernleşen toplumlar aslında hiçbir zaman cemaatsel düşünüş biçiminden kopmamış mıydı? Bu tartışmayı farklı sorularla çeşitlendirmek pekâlâ mümkün. Ancak ortada açık bir sorsal alan bulunduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bu da Ulrich Beck’in işaret ettiği üzere, küreselleşme ve

uluslararası göçlerle kozmopolitleşen dünyanın buna uygun bir kozmopolit bir düşünüş yetisini henüz geliştirememiş olması.

“Bugünkü büyük sorun, bizim hâlihazırda neredeyse kozmopolit olan *acı durumumuz* ile kozmopolit bir *farkındalığa*, kafa yapısına ya da tavra sahip olmayışımız arasındaki yaman çelişki” (Bauman, 2017: 36).

Etnisite üzerine yaptığı kuramsal çalışmalarla bilinen antropolog Clifford Geertz’in aşağıdaki sözleri kozmopolit düşünüşün kazanımının aynı zamanda sanıldığı gibi kolay elde edilemeyeceğini gösterir: “Kendimizi başkası olarak görmek gözümüzü açabilir. Başkalarının bizimle aynı doğayı paylaştığını görmek en basit terbiyedir. Fakat kendimizi başkalarının arasında, insan yaşamının yerel olarak aldığı biçimlerin yerel bir örneği, olgular arasında bir olgu, dünyalar arasında bir dünya olarak görmenin verdiği kazanım en zordur” (Geertz, 2007, 27). Bu cümlelerde ifade edilen insanın kendini doğanın bir parçası, insanlık ailesinin sıradan bir üyesi olarak görmesi, Anadolu Diyojen’in iki bin yıl önce kendini addettiği “dünya vatandaşı” merhalesine ulaşmak her şeyden önce biz ve öteki ayrımıyla hesaplaşmayı gerektirir. Biz ve öteki sorunsalı varoluşun temel bir belirleyicisidir. Benin oluşum süreci kaçınılmaz olarak ötekinin dolaylı ve dolaysız etkilerine açıktır ve bundan kaçması olanaksızdır. Onun için “başkaları cehennem ” olur (Sartre, 1965). Ben varoluşun her anında politik ve kültürel olarak ötekinin muhatabıdır. Bu muhatablık farklı biçimlerde sonuçlar ortaya koyar. Ben ve öteki arasındaki etkileşim birbini yoketme, dönüştürme ve benzeme gibi durumları üretebilir. Bu bağlamda öteki varoluş düzleminde biz için bir kader olarak tarih adeta tarih sahnesinde konumlanmıştır (Tura, 2003).

Ötekilik: Yabancılar, Göçmenler, Ötekiler

Ötekilik kimi yerde “onlar”, “yabancılar” “dışardakiler” gibi farklı terimlerle de ifade edilir ve temelde “biz” anlayışının karşısında duran, konumlandırılan bir kimliğe işaret eder. Dolayısıyla bu kavramı iyi anlamak için her şeyden önce “biz” mefhumunun esasına, nasıl oluştuğuna bakmak gerekir. Bauman insanların “biz” ve “onlar” olarak bölünmesinin –yan yana ve uzlaşmaz oluşları- türün tarihi boyunca insanın dünyada-oluş tarzının ayrılmaz bir özelliği olduğunu ifade eder (2017: 37). Bu anlamda “biz” mefhumun en ilksel biçimi aile-hane kurumunun ortaya çıktığı tarih öncesi dönemlere kadar götürülebilir. Bir başka ifadeyle, belirli bir ebeveynin ve bu ebeveynin sahip olduğu çocuklar ile torunların biz mefhumunun ortaya çıktığı en eski form olduğundan bahsedilebilir. Çoğalan nüfusla birlikte gelişen akrabalık kurumu bu mefhumun daha çok sayıdaki bireyi içine alır şekilde klan, kabile, aşiret, sülale gibi kan bağına dayalı grupları tanımlar hale gelmiştir. Aidiyet gelişen uygarlıkla birlikte kan bağına da aşır, ortak mekân, inanç, lider gibi etkenler etrafında toplanmış geniş nüfusların sosyal bağlarla

birbirine bağlandığı büyük bir “biz”i ortaya çıkarmıştır. Sosyo –psikolojik düzeyde benin ve kişiliğin inşası sürecinde Lacan’ın “ayna evresi” metaforu çerçevesinde yaptığı değerlendirmelerde de öteki temel kurucu bir unsur olarak yerini alır (Tura, 2003).

Bu mefhumun herhalde en kritik aşaması, bir dönüm noktasını oluşturan gelişme 17. yüzyılda güçlenen milliyetçilik ile daha sonra bunun bir sonucu olan ulus-devletlerin ortaya çıkması olmuştur. Ulus-devletle birlikte “biz” mefumu tarihte hiç bu kadar büyük bir kitleyi içine alır bir kapsamda tanımlanmamıştır. Ulus-devletler, kendilerinden önce var olmuş imparatorluklardan farklı olarak yurttaşlık kurumunu geliştirmiş ve bu kurum üzerinden hak ve ödevlerle yurttaşları şekillendirirken, bunların kimi zaman zorla, kimi zaman ikna yoluyla milli kimliğe aidiyet duymasını tesis etme yoluna gitmişlerdir. Ulus devletlerin alameti farikalarından biri olan hudutlar bu aidiyetin toprak parçası üzerinde somutlaşmasını sağlayan başlıca araçlar olmuştur. Birer hayali cemaat (Anderson, 2004) olan uluslar böylece modern dönemin en kapsayıcı ve yaygın “biz” mefumu olmayı sağlamışlardır. Ulus kavramı modern politik söylemde ‘biz’in tahayyülü olarak görülebilir. Bu bağlamda her türlü kimlik inşası kendisine bir öteki icat ederek kendisini üretir demek yanlış olmaz.

Ve nihayetinde her “biz”in aynı anda “onlar”ı da yarattığını yeniden hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla “biz”in tarihini anlatırken aynı zamanda “onlar”ın da tarihini anlatmış oluruz. Ulus devletlerin hakim siyasal tasarımlar haline geldiği yirminci yüzyılda dünya bundan böyle milli kimlikler altında daha net “biz” ve “onlar” ayrımının yaşandığı bir yer haline gelmiştir. Bu arada toplumsal yapıyı gözetmeksizin çizilen ülke hudutları ortak kimliğe sahip toplulukları ayırmış, ülkelerine tabiiyetleriyle biz ve onlar haline gelmişlerdir. Bunun yanında ve bundan daha önemlisi, kurulan ulus devletlerin neredeyse tümünde hakim kimliği oluşturan çoğunluktan dinsel, mezhepsel veya etnik kimlikleri itibarıyla ayrılan toplulukların varlığı olmuştur. Kimilerinin azınlık gruplar olarak tanındığı, kimilerinin de tanınmadığı bu topluluklar ülke içindeki *ötekileri* oluşturmuşlardır.

Ülke içinde ötekilik topluluklar için taşıması zor bir kimlik olmuştur. Kimi ülkeler için asimile edilmeleri gereken, kimileri için edilemeyecek düzeyde aykırı ve kimi zaman da “içerideki düşmanlar” olarak tanımlanmışlardır. Milli hezeyanların yaşandığı kimi talihsiz olaylarda hedef tahtasına konulan, günah keçileri olarak işaret edilen genelde bu topluluklar olmuştur.

Milli kimliği taşıyan çoğunluğun dışında konumlandırılmış insanlara karşı tahammülsüz olan ortalama insanlar üzerine yaptıkları çalışmalarda Frankfurt Okulu araştırmacıları bu insanları otoriter kişilikler olarak tanımlamışlardır (Jay, 2006). Zygmunt Bauman bu gibi insanların dünyayı keskin ve uzlaşmaz zıtlara

göre algılamaya ve kendilerinden farklı olan ya da görünen herkese derin bir kin beslemeye özellikle yatkın olduklarını ifade eder. Bu tür bir yönelim ırkçı tutumlarda ve eylemlerde –ya da daha genel olarak “yabancı” olan her şeye düşmanlık anlamına gelen zenofobide kendini gösterir. Bu arada, önyargıları fazla olan insanlar normalde inatla ve tutkuyla tektiplilikten yanadır. Katı davranış kurallarından herhangi bir sapmaya pek tahammül edemezler ve bundan dolayı insanları hizaya sokan güçlü bir iktidardan yanadırlar. Bauman hoşgörüsüzlüğün kökeni ve kaynağının bilinmeyene karşı duyulan korkuda aranması gerektiğini, bunun ise en belirgin temsilcilerinin “yabancılar” ya da “ötekiler” olduğunu ifade eder (1999: 58-59). Bireylerin başkalarını “öteki” olarak konumlandırması zamansallığa, yani kendilerinin ve atalarının belirli bir tarih boyunca o topraklarda yaşayagelmiş oldukları kabulüne dayanır. Kendileri oranın sahibi, ötekiler ise sonradan oraya gelmişlerdir. “Burası atalarımın toprağıdır, burası benim yurdumdur” gibi cümleler başkalarına öteki olduklarını hatırlatmak için kurulur.

Ötekilik yalnızca ulus devletler içinde kalmış yerel toplulukları işaret etmez. Bunun yanında uluslararası göçler sonucunda diğer ulusal kimliklere mensup göçmenleri de kapsar. Bugün ötekilik daha çok bu gibi grupları kasteder şekilde kullanılmaktadır. Tarih boyunca göçler insanlığın en temel eylemlerinden biri olmuşsa da, bunun hacim ve yaygınlık bakımından arttığı zaman dilimi, paradoksal bir şekilde sınır kontrollerinin devreye girdiği ulus devletlerin kurulması sonrası dönemlere denk düşmüştür. Uluslararası göç olarak tarif edilen bu gibi kitlesel yer değiştirmeler Kanada, ABD, Avusturalya gibi devletlerde ulusal kimliklere şeklini verirken, diğer ülkelerde göçmen toplulukları oluşturmuşlardır. Uluslararası göçü yaratan birçok faktörden bahsedilebilir. Bunların başında, devletlerarası yaşanan savaşlar ile ülke içindeki karışıklar ve ekonomik sebepler gelmektedir. İlk gruptakiler uluslararası mevzuat ve literatürde *mülteci*, ikinci gruptakiler ise *göçmen* olarak sınıflandırılmaktadır. Bunları ortak kılan hususlardan biri olarak, her iki grup da göç ettikleri ülkelerde kalıcı olma eğilimi taşır. (UNHCR, 2011)

Denebilir ki, ulus devletleri ulus inşası bağlamında en çok zorlayan konuların başında da bu gibi ulusal kimliğin dışında konumlandırılan ve kalıcı hale gelen grupların sosyal, ekonomik ve en önemlisi kültürel entegrasyonları olmuştur. Bu durum özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Doğu ve Güney Avrupa ile Kuzey Afrika’dan işçi göçü almış sanayileşmiş Batı Avrupa devletlerinin son yirmi yıldır en önemli meselelerinden biri olmuştur. Başta bu duruma geçici olarak bakan ve buna göre politikalar geliştiren bu devletler, daha sonra bu düşüncelerinin pratiğe tekabül etmediğini, tek gelen erkeklerin zamanla eşlerini ve çocuklarını, daha sonra da akrabalarını buldukları ülkeye taşıdıklarını görmüşlerdir. Zincirleme göç şeklinde gerçekleşen göçmen işçilerin Avrupa

ülkelerine yerleşmesi, Batı Avrupa ülkelerinde çokkültürlülük politikalarına geçiş ve vatandaşlığın entegrasyonla birlikte verilmesini biraz daha kolaylaştıran düzenlemeler yapılmasına yol açmıştır (Doytcheva, 2013).

Popülist Siyaseti Ortaya Çıkaran Sosyal Dinamikler

Büyük umutlarla girilen ve milenyum çağı olarak da isimlendirilen yirmi birinci yüzyıl siyasal alanda şaşırtıcı gelişmelerle başladı ve devam ediyor. İlkini ve en büyüğünün 11 Eylül’le gerçekleştiği kentlerde yaşanan terör saldırıları, terörle küresel mücadele politikaları, küresel ekonomik krizler, toplumsal ayaklanmalar ve rejim değişiklikleri, iç savaşlar, istikrarsız yönetimler, artan uluslararası göç, göçmen ve mülteci krizi, Avrupa’da aşırı sağ partilerin yükselişi ve bununla ilişkilendirilen milliyetçilik ve popülist siyasetin güçlenmesi gibi olgular “tarihin sonu”na henüz gelinmediğinin işaretleri olarak sayılabilir. Bunlar arasında popülist söylemlerin dünya siyasetinde hakim hale geliyor olduğu endişesinin liberal demokrasiye inanmış özellikle gelişmiş Batılı ülkelerde en kaygı uyandıran meselelerin başında geldiği ifade edilebilir. Bu mesele günümüz sosyal bilimcilerinin de üzerinde tartıştığı ana konulardan birini oluşturmaktadır. Bazılarınca yaşanan bu durum “büyük gerileme”ye (Geiselberger, 2017) tekabül ederken, bazılarınca da “popülizm çağı” (Müller, 2017: 14) olarak tanımlanır. *Popülizm Nedir* adlı kitabında Jan-Werner Müller popülist söylemin toplumu kutuplaştırıcı bir dile sahip olduğunu ve kendi tarafındaki seçmeni meşru görürken, karşısındakileri ise gayri-meşru olarak konumlandığını ifade eder. Yaptığı bu ayrımın ise yanlışlanması güç bir ahlaki iddia olduğunu belirtir. Popülist söylemin belki de en kritik yanı ise kimlik siyasetini en asli siyaset tarzı haline getirmesidir. Böylece siyaset yaptıkları toplumlarda açık bir “biz” ve “onlar” ayrımını yaratırlar (Müller, 2017: 14-19).

Uluslar düzeyinde yapılan bu “biz” ve “onlar” ayrımının popülist söylemin en net özelliği olduğu ifade edilebilir. Burada “biz” olarak konumlandırılan birey ve gruplar genelde vatandaşlığa sahip olanları tanımlarken, “onlar” ise genelde göçmen grupları işaret eder. Bu manada, popülist söylemle siyaset yapan tüm partileri birleştiren ana unsurun “göçmen karşıtlığı” olduğu iddia edilebilir. Brexit kararının çıkmasında etkili olan çevrelerin, başta UKIP olmak üzere, temel argümanları Avrupa Birliği üyeliğinin Birleşik Krallığa kitlesel göçmen akınına sebep olacağı şeklindeydi. Bunda özellikle Türkiye’nin muhtemel üyeliğinin özellikle dillendirilen sebepler arasında sayıldığı ifade edilmelidir. Yine Fransa, Almanya, Hollanda gibi diğer AB üyesi ülkelerdeki aşırı sağ partilerin temel argümanlarının göçmen ve mülteci akınlarına karşı geliştirdikleri fikirler olduğu görülmektedir. Zeynep Atikkan’ın (2014) *Avrupa Benim* kitabında işaret ettiği üzere, Avrupa’da aşırı sağ birleştiren nedenler ABD’de Tea Party’nin yükselişini

tetikleyen gerekçelere benziyor: üstü kapalı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı. Müller (2017) 1970'lerin ortalarından beri ve özellikle de son yıllarda popülist aktörler karşısında Avrupa'nın neden savunmasız kaldığı sorusunu üç etkenle açıklar: Refah devletinin küçültülmesi, göç ve son yıllarda her şeyden fazla etkili olarak, Avrupa ekonomik krizi.

Avrupa'da aşırı sağ partileri besleyen, Avrupa dışındaki ülkelerde de bu söylemi benimsemiş liderleri iktidara taşıyan popülist söyleme ivme kazandıran ve günümüz siyaset tartışmalarının en önemli konularından biri haline getiren sebepler nelerdir? Bunlar şu şekilde açıklanabilir:

1- Küreselleşmenin Ters Tepmesi ve Neo-liberalizm

En temelinde ekonomik bir boyuta sahip olan ve bu manada malların ve sermayenin serbest dolaşımını savunan küreselleşme gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilere sahip toplumların ayırımının açık olduğu dönemlerde, genelde sanayileşmiş ve güçlü finansal kurumlara sahip olmuş Batılı ülkelerin lehine işler halde gerçekleşmiştir. Yüksek katma değerli mallar üreten ve bu malların rahatlıkla satılabildiği geniş pazarlara sahip Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri küreselleşmenin lokomotifi olmuşlardır. Küresel ticaretin sağladığı bu gibi yararlar, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Batılı ülkelerin güçlü sosyal politikalar geliştirmelerine ve bunun neticesi olarak toplumlarında tabana yayılan bir refahı tesis etmelerine imkân tanımıştır. Ancak tek taraflı işleyen bu süreç ekonomide yaşanan yapısal değişimler sonucunda bir dönem az gelişmiş olan ülkelerin de ekonomilerini güçlendirmeye başlamaları neticesinde çift taraflı işlemeye başlamıştır.

"Küreselleşme ekonomide rekabetin koşullarını yeniden belirlerken, Avrupa'nın imalat sanayii Asya'nın ucuz işçiliğiyle rekabette zorlandı.... Bu süreçte Avrupa'nın sosyal adalete dayalı kalkınma modeli de sorgulanıyordu. Neoliberal dönüşüm, eşitlikçi Avrupa toplumlarında gelir dağılımını çarpıttı ve Avrupa'yı Avrupa yapan geniş orta sınıfın gücünü ve güvenini derinden sarstı" (Atikkan, 2014: 17).

Ivan Krastev (2017) Batı'nın küreselleşmeyle yaşadığı deneyimi Jose Saramago'nun romanında anlattığı ölümün ortadan kalktığı hikâyesiyle açıklar. Ona göre Batı'nın küreselleşme deneyimi, Saramago'nun ölümsüzlükle hayali flörtüne benziyor. Birdenbire kâbusa dönen bir rüya. Sadece birkaç yıl önce, Batı'daki birçok kişi, dünyanın açılmasının tüm sorunlarımıza çare olacağı fikrindeydi. Bu heyecan bitti. Bunun yerine, sınırların insanlara, sermayeye, ürünlere ve fikirlere açılmasını öngören 1989 sonrası ilerlemeci liberal düzene

karşı, demokrasinin liberalizme isyanı şeklinde yükselen dünya çapında bir ayaklanma görüyoruz (2017: 88).

Küresel ekonominin mal ve sermayenin yanı sıra bilginin ve tüm engellemelere rağmen işgücü ve uluslararası göç hareketlerini hızlandırması, sınırları aşındırması gibi gelişmeler Batı dünyası üzerinde bir dizi huzursuzluklar ve dengesizlikler yaratmıştır. Küreselleşmenin Batı aleyhine ters tepmesi olarak ifade edilebilecek bu süreç, Batı dünyasında küreselleşmeye dönük bir tepkiyi, buna karşın ulus devletin yeniden ihyası lehinde yeni bir düşünceyi yaygınlaştırmıştır. Klasik ulus devlet mefhumuna karşı yükselen bu teveccüh aynı zamanda II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan ve 1980'lere kadar devam eden güçlü refah devletin sağladığı olanakların yeniden getirilmesine dair geçmişe dönük bir özlem duygusunu barındırdığı ifade edilebilir. Bu değerlendirmelerin yanında küreselleşme olgusu dünya ölçeğinde bir ekonomik, kültürel ve politik bir merkezin dünya ölçeğinde yaygınlık kazanması olurken bu merkezin dışında yaygın ve kalabalık bir mutsuz öteki topluluğu ve topluluklarının varoluşu anlamına geldiği söylenebilir.

Küreselleşmenin Batı toplumları üzerinde yarattığı bu olumsuz gelişmeler, yalnızca sermayenin ucuz emeğin bulunduğu az gelişmiş ekonomilere kayması, rekabet gücünün zayıflaması gibi etmenlerle açıklanamaz. Bu süreçle birlikte işleyen ve ABD'de Ronald Reagan'ın ve İngiltere'de Margaret Thatcher'ın başını çektiği ve daha sonra tüm Avrupa ülkelerine yayılan neo-liberal politikaların yarattığı yapısal değişimlerin de büyük bir payı vardır. Sermaye lehine ekonomik faaliyetlerde yapısal değişimleri ifade eden neo-liberal politikalar neticesinde sanayileşmiş toplumlarda köklü sosyal değişimler yaşanmıştır. Bunlar özetle, devlete ait işletmelerin ve kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi, böylece ekonomik faaliyetlerin neredeyse tümünün piyasanın inisiyatifine devredilmesi, işçi sınıfının küçülmesi ve dağılması, sendikal faaliyetlerin güç kaybetmesi, günlük hayatın finansallaşması, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin artması, orta sınıfların erimesi, yoksulluğun derinleşmesi ve en genel manada refah devlet anlayışının ciddi manada gerilemesi şeklinde sıralanabilir. Sayılan tüm dönüşümler devletlerin kamu hizmetlerinde yaptıkları harcamaları azaltmak suretiyle ekonomik göstergelerde belirli bir istikrarı yakalamalarını kolaylaştırmıştır. Öte yandan, neo-liberalizm büyük şirketlerin büyüyerek küresel alanda faaliyet gösterebilme gücüne erişmelerini sağlarken, güvencesiz yarı zamanlı işlere yöneltilen, işsizlikle mücadele eden ve çoğunluğu oluşturan orta ve alt sınıflar bu sürecin olumsuz etkilenen tarafları olmuşlardır. Gelişen teknolojilerle birlikte artan otomasyon üretim için daha az insan gücüne ihtiyaç duyan bir üretim sürecini ortaya çıkarırken, büyüyen hizmet sektörü daha kalifiye elemanların istihdamına olanak tanıyan bir işgücü piyasasını yaratmıştır. Bu

durum kaçınılmaz şekilde geleneksel sanayi sektörünün gerilemesi, bu sektörde çalışan işçilerin işsiz kalması, ABD’de pas kuşağı olarak adlandırılan metruk sanayi bölgelerinin oluşması gibi sonuçlara yol açmıştır. Paul Mason’ın gözlemleri üzerinden aşağıda aktardığı bu dramatik değişim neoliberalizmin işçi sınıfı ve işgücü piyasasını nasıl etkilediğini iyi şekilde özetler.

“Neoliberalizm, gelişini intikam güden hareketlerle haber verdi: Thatcher da Reagan da, 1980-81’de, işçi sınıfını dağıtmak ve sendikaları etkisiz hale getirmek için geleneksel sanayilerin yıkımını başlatacak pro-konjktürel ekonomi politikaları uygulamaya başladı. Sendikaların zayıflamasıyla fabrikalardaki işleri birden güvencesizleştirdi. Neoliberalizm için bu, milyonlarca insanın hayatına zorla yeni bir anlatı sokma mücadelesiydi. Koca bir işçi nesli, piyasa mantığı yerel mantık ya da sınıf aidiyetinden daha önemliymiş gibi davranmaya zorlanıyordu – buna gerçekten inanmasalar da. Maaşlar düştü. Dayanışma tükendi. Toplumdaki dışlanmış insan tiplerini –hırsız, üçkâğıtçı, kira tahsildarı, grev kırıcı- Thatcherizmin halk kahramanlarına dönüştürdü. Hepsini küçük şirketler kurdular: temizlik şirketleri, güvenlik şirketleri, solaryum salonları, fabrika işçilerine CV yazmayı öğreten şirketler. Bu şirketlerin etrafında organize suç ağları oluştu – böylece, eskiden toplumsal düzenin olduğu sıra-evli sokaklarda, uyuşturucu satıcıları, seks işçileri ve tefeciler kol gezmeye başladı” (Mason, 2017: 113-114).

Neo-liberal politikalar her şeyden önce kamu kurumlarının özelleştirilmesi yoluyla devletin ekonomik alandan çekilmesine karşın, piyasayı tümüyle büyük şirketlerin emrine veren uygulamaları içerir. Bunları da az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar üzerinden gerçekleştirir. Bu ülkelere verdikleri borçlar karşılığında da söz konusu uluslararası kuruluşlar o ülkelerde kendi ekonomi politikalarını dayatırlar. Bu politikaların elbette ki büyük şirketlerin lehine olacak şekilde düzenlendiğini söylemeye ihtiyaç yoktur. Bunlardan en tanınmış olanı IMF’in 1980’lerin ortalarından itibaren uygulamaya koyduğu *Yapısal Uyum Programları* olmuştur. Yapısal uyum programları kapsamında yerel küçük çiftçilere verilen sübvansiyonların kesilmesi, kamu harcamalarının kısılanması, sağlık ve eğitimde zorunlu masraf tahmili, gıda yardımlarının kesilmesi, kamu sektörünün küçültülmesi gibi reformlar devreye sokulmuştur. Bu uygulamalar en fazla Afrika ve Latin Amerika’daki kırsal bölgelerde yaşayan insanları vurmuştur. Kırsal alanda hayvancılık ve çiftçilikle geçimlerini sağlayan milyonlarca köylü geçim sıkıntısı yaşamaya başlamış ve bunun sonucunda kırdan kentlere büyük göçler yaşanmıştır. Kinşasa, Lahor, Meksiko gibi şehirler milyonlarca yeni yoksullarla dolup taşmıştır (bkz. Davis, 2006). Kentin yeni yoksulları olan bu insanlar barınma ihtiyaçlarını gecekondu bölgeleri inşa ederek sağlamaya çalışmış, bu ise kentleri daha yaşanmaz hale getirmiştir. Yoksul ülkelerin yoksul kentli insanları için geçim

derdi amansız bir muharebeye dönüşmüştür. Afrika ülkelerinde adları, bulaştıkları yolsuzluklarla mündemiç hale gelmiş kifayetsiz yönetimlerin yanı sıra, patlak veren etnik savaşlar neticesinde milyonlarca Afrikalıyı mülteci konuma düşürürken, yine milyonlarcasını Avrupa ülkelerine göç etmeye zorlamıştır. Latin Amerika'da ise suç bölgeleri halini almış kentlerde uyuşturucu ticareti ve şiddetin yaygınlığı gibi sebepler insanları kuzeye, ABD ve Kanada gibi ülkelere yöneltmiştir.

Bu yanıyla değerlendirildiğinde, bugün Avrupa ve ABD'nin başlıca gündem konusu haline gelmiş göçmen meselesinin bu ülkelerin çıkarlarına hizmet etmiş neo-liberal küreselleşmenin bir geri tepmesi olduğu ileri sürülebilir. Bu mesele sözü edilen bu politikaların yarattığı küresel adaletsizliğin kaçınılmaz bir sonucu olduğu varsayılabilir. Meselenin aslı, gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda işleyen neo-liberal politikaların az gelişmiş ülkelerde yarattığı tahribatın kaçınılmaz bir sonucu olarak ülkelere doğru gerçekleşen insan akınını durdurmak için daha fazla önlem almaya başlamaları ve bunu dünya gündemine daha yüksek bir sesle dillendirmeye başlamalarıdır. Kalkınma aşkına köylülerin kent varoşlarının yeni yoksulları haline getirilmiş insanların ekmeğe arayışları için yine ekmeğin bol olduğu bölgelere -hayatları pahasına da olsa- gerçekleştirdikleri zorlu yolculuklardan sonra hayatta kalanların[†] refah içindeki toplumlara karışma süreci, pastanın kırıntılarını toplama gayesiyle yapılmış bir *zorunlu göçtür* aslında bunun adı.

2- Artan Uluslararası Göç ve Yabancı Karşıtlığı

Gelişen ulaşım teknolojileri ve imkanlarının bir sonucu olarak uluslararası göçün son otuz yılda hızla artması küreselleşmenin diğer bir boyutunu oluşturur. İnsanın yer değiştirme kabiliyeti bugün tarihte hiç görülmemiş bir düzeye ulaşmış durumda ve bunda büyüyen hava yolu sektörünün oldukça büyük bir payı var. Günümüzde günde ortalama 100.000 civarında uçak seferi[‡] ve bu seferlerle günde ortalama 9 milyon insan taşınmaktadır[§]. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verilerine göre uluslararası turist ulaşimleri kesintisiz büyümeye devam etmektedir. 1950'de 20 milyondan 1980'de 277 milyona, 1990'da 435 milyona, 2000'de 675 milyona ve 2015'te 940 milyona ulaşmıştır (Mahbubani, 2015: 90). Bu seyahatlerin önemli bir kısmını iş ve turistik amaçla yapılan seyahatler oluştursa da, bunların aynı zamanda kalıcı göçlere ön ayak

---

[†]2015 yılında Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken Akdeniz'de ölenlerin sayısı 2015'te 3.784 iken, 2016'da bu rakam 5.098'e yükselmiştir (<https://missingmigrants.iom.int/mediterranean>, Erş. Tar: 10.03.2017).

[‡] <http://www.garfors.com/2014/06/100000-flights-day.html>, Erişim tarihi: 10.03.2017

[§] <http://data.worldbank.org/indicator/IS.AIR.PSGR>, Erişim tarihi: 10.03.2017

olduğu tahmin edilebilir. Bunun yanı sıra dünyada her yıl milyonlar düzeyinde emek göçü gerçekleşmektedir.

Uluslararası göçün diğer önemli bir boyutunu ise düzensiz göç oluşturur. Her yıl yüz binlerce insan kaçak yollardan vatandaşı oldukları ülkeleri terk edip, başka ülkelere göç etmektedir. Düzensiz göçün ana motivasyonlarından ilkinin hiç kuşkusuz ekonomik sebepler oluşturmaktadır. Düzensiz göç istatistiklerine bakıldığında bunların genelde Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri gibi az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ekonomileri gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada ve Avusturalya gibi ekonomileri güçlü ülkelere yapılmaktadır (Castles ve Miller, 2008).

Yoksul ülkelere zengin ülkelere doğru yapılan insan göçünü yaratan etmenlerden en önemlisinin küresel eşitsizlik olduğu ileri sürülebilir. Bu durum yukarıda tartışılan yapısal uyum programları başta olmak üzere, küresel ekonominin yarattığı sonuçlardan biri olduğu kuşku götürmez. Tarımsal alanların büyük sermaye sahipleri tarafından kabzedilmesi, ormanların yok olması, çiftçilerin büyük şirketlerle rekabet etme güçlerini yitirmesi gibi etmenler kırsal bölgelerde geleneksel geçim yollarını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Hindistan'da her yıl yaklaşık on bin çiftçi tefecilerden aldığı krediyi ödeyemediği için intihar etmektedir (www.dw.com.tr, Erş. Tar. 10.10.2017). Kırsal bölgelerde yaşanan bu trajedinin sonucunda kentlere yapılan yoğun göçlerle de kentsel yoksulluğun artması ekonomileri zayıf ülkelerin göç vermesiyle sonuçlanmaktadır.

Bunun yanında yine küreselleşmeyle birlikte toplumlar başka toplumların durumundan haberdar hale gelmektedirler. Bir başka ifadeyle, refah düzeyi düşük toplumlar, refah düzeyi yüksek toplumların yaşam kalitesinin benzerini arzulamaktadırlar. Ivan Krastev'in ifadesiyle, insanlar artık yaşamlarını komşularıyla değil, dünyanın en zenginleriyle kıyaslıyorlar. Bu birbirine bağlı dünyada, yeni devrim, göç –yirminci yüzyıldaki gibi halkların devrimi değil bu, yirmi birinci yüzyıla özgü, temelinde kaçış yatan, birey ve ailelerin gerçekleştirdiği ve gelecek hayallerinin ideologlar tarafından değil, Google Haritalar'dan bakılan sınır ötesi hayatın fotoğrafları tarafından şekillendirilen bir hareket... Gitgide büyüyen bir kitle için, değişim fikri yönetimi altında oldukları hükümeti değiştirmek değil, yaşadıkları ülkeden ayrılmak anlamına geliyor (2017: 97).

Kitle iletişim araçlarındaki gelişmeleri en iyi cep telefonu kullanımındaki artış sembolize edebilir. "1990'da sadece 11 milyon insanın cep telefonu aboneliği varken, bu rakam 2000'de 500 milyona ulaştı. Bugün dünyadaki cep telefonu abonesinin sayısı 2011'deki 1.32 milyarlık sabit bağlantı sayısı ile 5.6 milyarı geçti. Çin ve Hindistan'daki cep telefonu kullanımının hikayesi özellikle

çarpıcıdır. Dünya bankasına göre 1990'da Hindistan'da hiç abone yoktu. 2010'da ise 752 milyon abone vardı. 1990'da Çin'de 18.000 cep telefonu abonesi vardı. 2010 itibariyle 859 milyon abonesi vardı. Afrika'da da benzer bir cep telefonu artışı görüldü. 1990'da 21.620'den 2010'da sadece 279 milyon abonesi olan ABD'yi geçerek 539 milyona ulaştı" (Mahbubani, 2015: 85).

Uluslararası göçü arttıran diğer bir etkenin küresel anlamda yükselen orta sınıf olduğu iddia edilebilir. OECD verilerine göre küresel orta sınıfın bölgesel payları ve sayısı 2009 yılı rakamları ile 2020 ve 2030 yılları öngörülerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	2009		2020		2030	
Kuzey Amerika	338	%18	333	%10	322	%7
Avrupa	664	%36	703	%22	680	%14
Orta ve Güney Amerika	181	%10	251	%8	313	%6
Asya Pasifik	525	%28	1740	%54	3228	%66
Sahra-altı Afrika	32	%2	57	%2	107	%2
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	105	%6	165	%5	234	%5
Dünya	1845	%100	3249	%100	4884	%100

Tablo 1: Küresel Orta Sınıf Bölgesel Payı ve Sayısı (milyon) Kaynak: Homi Kharas, "The Emerging Middle Class in Developing Countries". Ön Rapor No: 285'e istinaden. <https://www.oecd.org/dev/44457738.pdf>, Erş. Tar. 4.11.2017.

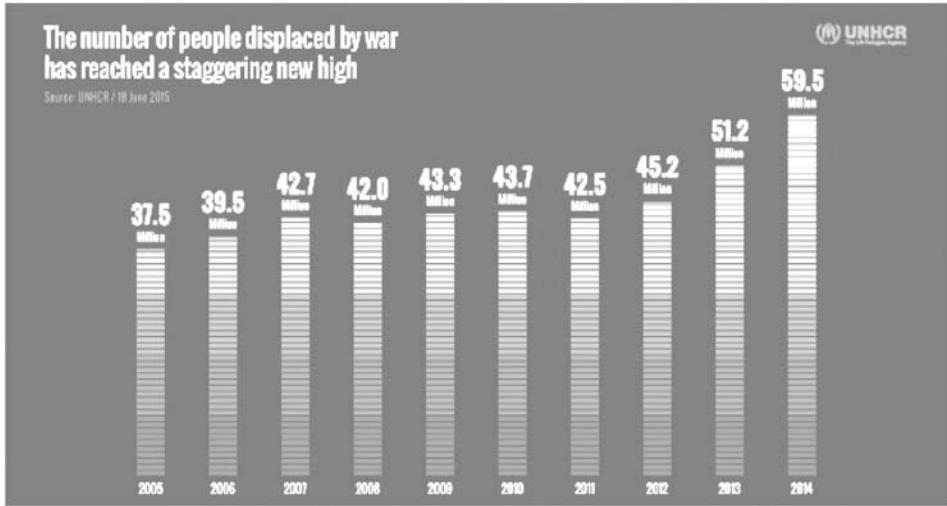
Veriler zamanın özellikle yükselen ekonomilere sahip Asya ülkeleri lehine işlediğini, buna karşın Avrupa ve Kuzey Amerika gibi gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde orta sınıfın küçüleceği yönünde ilerlediğini göstermektedir. Öngörülen bu rakamların gerçeklik bulması halinde dünya ekonomisi ve küresel toplumun yapısında büyük değişimlerin yaşanacağı rahatlıkla tahmin edilebilir.

Bugün neredeyse tüm dünya modern bir orta sınıfın yaşam standardının neye benzediğini bilir ve neredeyse tüm dünya ona ulaşmak ister. Alt gelir grubuna mensup bireylere kıyasla orta sınıfların hareket kabiliyetinin daha yüksek olduğu ayrıca iddia edilebilir. Bu bağlamda Asya, Afrika ve Ortadoğu gibi bölgelerden bu kabiliyete sahip bireylerin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göç eğilimlerinin artmakta olduğu ifade edilebilir. Bugün Batı dünyasında sınır

duvarlarının yeniden yükseldiği, daha korunaklı sınırların tahkim edilmesinin nedenlerinden biri olarak orta sınıfların küresel çapta büyümesi sonucu gösterilebilir.

Kısacası, bugün dünya nüfusunun önemli bir kısmının başka bir ülkeye gitme planı veya hayali kurduğu ama buna karşın sınırların daha sıkı korunduğu, piyasa ve internetle birlikte daha bağlantılı, ancak daha az bütünleşmiş bir dünyada yaşıyoruz. Krastev’in (2017) işaret ettiği üzere, küreselleşme bağ kurarken, bağları koparıyor.

Düzensiz göçü yaratan diğer bir sebep ise iç savaşlar, siyasi çalkantılara bağlı olarak ortaya çıkan istikrarsız yönetimler ve güvenlik endişesidir. Bu durumun özellikle son on yılda düzensiz göçü besleyen en önemli faktör olduğu savunulabilir. Birleşmiş Milletler verilerine göre 2016 yılı itibariyle dünya genelinde 65,6 milyon yerinden edilmiş insan bulunmaktadır. Bunların 22,5 milyonu mülteci, 2.8 milyonu ise sığınmacı statüsünde yer almaktadır. Yine yaklaşık 10 milyon insan vatansız veya vatansız kalma riski taşımaktadır (UNHCR, 2016). Yine aşağıdaki tabloda görüleceği üzere yerinden edilmiş nüfus on yıl içinde neredeyse ikiye katlanmıştır. En dramatik artış 2012 yılından itibaren görülmüştür. Bunda kuşkusuz Suriye’de halen devam etmekte olan iç savaşın büyük bir payı vardır.

Tablo 2: 2005-2014 Arası Dünyada Yerinden Edilmiş Nüfus. Kaynak: <http://www.unhcr.org/news/latest/2015/6/558193896/worldwide-displacement-hits-all-time-high-war-persecution-increase.html>, Erişim Tar: 15.10.2017.

Krastev'in işaret ettiği üzere, bugün dünya, kimsenin vatandaşı olmak istemediği başarısız devletlerle dolu (2017: 96). Yaşadığımız yüzyılın siyasi kargaşalarının ve istikrarsız yönetimlerinin kırılma noktası olarak 2003 yılı Irak'ın işgali sayılabilir. Bu olay sonrasında küresel terörle mücadele kapsamında Afganistan müdahalesi ve ardından 2010 yılında Arap ülkelerinde yaşanan ayaklanmalar Ortadoğu'yu hızla mülteci üreten bir coğrafyaya çevirmiştir. Bunun yanı sıra Sahra-altı ülkelerin bazılarında yaşanan siyasi kavgalar ve terör saldırıları Afrika'yı da bu statüye yerleştirmiştir. BM rakamlarına göre dünya genelinde mültecilerin yarısından fazlası (%55) üç ülkeden gelmiştir. Suriye 5,5 milyon, Afganistan 2,5 milyon ve Güney Sudan 1,4 milyon (UNHCR, 2016). Bugünlerde ise bu rakamlara Myanmar'daki ordu şiddeti ve radikal Budist çetelerinin etnik temizlik hareketinden kaçıp komşu Bangladeş'e sığınan ve sayıları Ekim 2017 itibariyle 500 bini geçmiş Rohingya Müslümanlar eklenmiş durumda.

Mülteci krizi en çok komşu ülkeleri etkilemiş durumda. BM istatistiklerine göre 2016 yılı itibariyle mülteci nüfusunun en fazla olduğu ülkelerin başında 2,9 milyonla Türkiye gelmektedir. İkinci sırada, 1,4 milyonla Pakistan, 1 milyonla Lübnan üçüncü sırada, 979.400'le İran dördüncü, 940.800'le Uganda beşinci, 791.600'le Etiyopya altıncı, 685.200'le Ürdün yedinci ve 669.600'le de Almanya sekizinci sırada yer almaktadır (UNHCR, 2016). Rakamlardan da anlaşılacağı üzere bugün dünya mülteci nüfusunun yarısından fazlasını Asya ve Afrika'daki ekonomileri nispeten zayıf denebilecek ülkeler barındırmaktadır. Oysa "mülteci krizi" dendiğinde daha çok 2015'te kitlesel bir boyut kazanan ve bir yıllık sürede yaklaşık bir milyon insanın iltica ettiği Avrupa kıtasında yaşananlar kastedilmektedir.

Mülteci krizini Avrupa toplumları için kaygı uyandıracak bir boyuta taşıyan etkenlerden biri olarak gemiler dolusu insanın Avrupa kıyılarına ulaşması ve kitlesel halde Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleştirdikleri kitlesel yürüyüşlerinin fotoğraf ve videolarının büyük bir payı olduğu söylenebilir. Bu resim Avrupalı insanlarda dünyanın tüm mülteci ve göçmenlerinin Avrupa'ya aktığı ve ülkelerinin bu insanlar tarafından işgal edilmekte olduğu düşüncesini uyandırmış olabilir.

Bu düşünceyi pekiştiren diğer bir hususun Avrupa ülkelerinde daha önce misafir işçi olarak gitmiş veya sömürge döneminden kalma göçmen ailelerin ikinci ve üçüncü kuşaklarının kamusal alanda görünürlüklerinin artmış olması sayılabilir. Bu durum özellikle Müslüman gruplar için daha söz konusu bir durumdur (Göle,2012). Yeni gelenlerle birlikte daha önce Avrupa'da bulunan göçmenlerin sözü edilen kamusal alanlarda görünürlüklerinin artmış olmasının

Avrupa toplumlarında yabancı karşıtlığını arttırdığı ifade edilebilir. 1960'lardan itibaren fabrikalarda çalışan işçi göçmenlerin sonraki kuşakları kamusal alanda görünürlüklerinin artması, sosyal, kültürel ve siyasal hak taleplerinde bulunmaya başlamalarının daralan pastayla birlikte Avrupa toplumlarında göçmen karşıtı bir tavrın gelişmesine katkıda bulunduğu savunulabilir.

Bu gerekçeler anti-semitizmin ortaya çıkarıcı sebeplerle benzerlik taşır. Bauman'a göre on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında modern anti semitizmin doğuşu ve yaygın kabul görüşünün, hızla sanayileşen bir toplumdaki yüksek değişim hızıyla Yahudilerin özgürleşmesinin çakışmasına bağlanabilir – o dönemde Yahudiler kendi gettolarından ya da kapalı cemaatlerinden çıkarak Yahudi olmayan şehir nüfusuna karışmaya ve sıradan iş alanlarına girmeye başlamışlardı. Fabrikaların ve ticari mal üreten şirketlerin rekabeti yüzünden, alıştıkları varoluşlarını kaybetmek üzere olan zanaatkar ve esnaf kesimi, daha önce sokaklarında görünmeyen yabancıların gelişini, dünyayı sarsan karışıklığın inandırıcı açıklaması olarak büyük bir şevkle kabul ettiler (1999: 60).

Yahudi karşıtlığı ile göçmen karşıtlığını karşılaştıran Slavoj Zizek'e göre anti-semitik bir perspektiften Yahudiler perde arkasında piyasayı, toplumu düzenleyen görünmez ötekiler iken, göçmenler apaçık ortada olan ötekileri temsil eder. Bu tablo siyasi ve sosyal tarihte ötekinin mutlak kötülük kaynağına dönüştürülmesine ilişkin tipik bir durumdur.

"Bir soyutlama iktidarı olan kapitalizmde sosyal ilişkiler soyutlamalar tarafından ele geçirilmiştir. Bu soyutlamanın vücut bulmuş hali (anti-Semitik algıya göre) "Yahudi"dir, gizlice her şeyi ayarlayan görünmez efendi. Yahudiler toplumumuza tamamen entegre olmuş durumdadır, aldatıcı bir biçimde bizden biri gibi görünürler, bu yüzden görevimiz ve derdimiz onları açıkça tanımlayabilmektedir. Müslüman göçmenlerse bugünün Yahudileri değildir: Görünmez değil son derece görünürdürler, topluma entegre olmamışlardır, gizlice her şeyi ayarladıklarını iddia eden de yoktur" (Zizek, 2017: 212).

Bu anlamda yabancı karşıtlığı duygusu ve düşüncesini besleyen öncelikli alanın ekonomik olduğu ifade edilebilir. Marksist bir yaklaşımla, ekonomik pastanın pay edilmesi üzerine yaşanan kavgaya, sofraya sonradan dahil olmaları sebebiyle asli unsur sayılmayan yabancıların da eklenmesine duyulan tepkinin yabancı karşıtlığının ana motivasyonunu oluşturduğu iddia edilebilir. Bu kapsamda öne çıkan gerekçeler çoğunlukla, bu insanların işsizliği arttırdıkları, emek ücretlerini düşürdükleri, devletin sağladığı sosyal yardımları sömürdükleri şeklindedir. Bu ve bunun dışında benzer gerekçelerle, bozulan ekonomik göstergeler için ülkede bulunan göçmenler öncelikli hedefe konan grupları oluştururlar.

Yabancı karşıtlığının kimi turistik şehirlerde turistlere de yöneldiği görülmekte. Barcelona, Venedik, Paris, Lizbon gibi şehirlerde kent merkezinde bulunan semtlerin turistler için konaklama yerlerine dönüştürülmesi sonucunda kiralara artması, gıda, ulaşım ve diğer malların pahalalanması, bazı turistlerin sorumsuz davranışları gibi etmenler yerel halk arasında tepkilerin artmasına yol açmış durumda. Bu gibi şehirlerde kimi zaman turist karşıtı protestoların yapıldığı görülmektedir.

3- Kültürel ve Muhafazakar Tepki

Ulusal sınırları silikleştiren ve bu anlamda ulus devlet olgusunu en fazla aşındıran olgulardan biri olan küresel ekonominin ulusçu bir tepkiyi yarattığı ifade edilebilir. Bu tepkinin özellikle gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde ortaya çıktığı ve eskiye dönüşü arzulayan muhafazakar bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Donald Trump'ın "Amerika'yı Yeniden Büyük Yap", Brexit oylamasında UKIP'in başını çektiği propagandada "Ülkemizi Geri İstiyoruz", Almanya'daki AfD'nin "Ülkeni Geri Al" şeklindeki sloganlarda vurgulanan eskiye dönmeye yönelik yapılan vurgular sözü edilen ulusalcı tepkiyi açık şekilde ortaya koymaktadır. Popülist söylemin işte bu yeni ekonomik düzenin yarattığı mağdurları mobilize ederek güç devşirdiği, beslendiği ana kaynaklardan birinin kitlelerin taşıdığı kolektif öfke olduğu ifade edilebilir. Bunun için önerdikleri reçetenin ise Müslümanların "asr-ı saadet" idealine benzer şekilde, eski "güzel" günlere dönmeden geçtiğini iddia etmektedirler. Bu reçete bu bakımdan muhafazakar olduğu kadar, gerici bir nitelik taşıdığı açık şekilde görülebilir.

Yeni otoriter popülist liderlerin ortak noktası, hepsi de yabancı yatırımcıların, küresel anlaşmaların, uluslararası finansın, işçi hareketlerinin ve sermayenin esiri olmuş ulusal ekonomilerini tam olarak kontrol edemeyeceklerinin farkında. Bunun yerine ülkelerinin kültürel arınma yoluyla küresel anlamda siyasi güce dönüşeceğini vaat ediyorlar (Appadurai, 2017: 21). Sözü edilen bu kültürel arınma en temelde kimlik politikalarının politik alanı domine ettiği bir durumu işaret eder. Bu durum kimi zaman ırkçılığa varan bir hal alabilmektedir. Castles ve Miller (2008) yaşanan bu durumun nedenleri olarak, Batı düşüncesine içkin olan iyimser ilerleme düşüncesini tartışmalı hale getiren köklü ekonomik ve sosyal değişimlerde yattığını ileri sürer. Onlara göre, 1970'lerin başından itibaren toplumun önemli bir kesimi yaşanan sosyal ve ekonomik değişimleri toplumsal koşullarına ve kimliklerine doğrudan bir tehdit olarak deneyimlemiştir. Bu değişimlerle eş zamanlı olarak yeni etnik azınlıkların ortaya çıkışının tehdidin özneleri olarak bu grupların işaret edilmesine yol açmıştır. Bu insanlar tehlikeli değişimlerin nedenleri olarak görülmüşlerdir.

Kimlikler ve kültürel aidiyet etrafında yapılan bu tartışmalar ekonomik kaynaklı sosyal problemlerin kültürel alandan kaynaklı olduğu düşüncesiyle ikame eder. İtalyan siyaset bilimci Piero Ignazi'nin ifade ettiği şekliyle, kaynakların dağıtımındaki çatışmanın yerini değerlerin paylaşımı almaktadır (Atikkan, 2014: 18). Bu durum kuşkusuz zayıflayan emek hareketi ve işçi sınıfı kültürüyle yakından bağlantılı bir durumdur. İşçi sınıfı partilerin ve sendikaların düşüşü, yerel iletişim ağlarındaki erozyon gittikçe daha tehlikeli olan ırkçılığa toplumsal bir alan hazırladı (Wievorka, 1995; Vasta ve Castles, 1996, akt Castles & Miller, 2008: 49).

Çoğalan ve kamusal alanda görünür hale gelen yabancılarla yaşamının içselleştirilmesinin zor olduğu, çoğunluğu oluşturan kitle için kültürel kimliğin korunması, ekonomik çıkarlar için olduğu kadar önemli bir husus haline geldiği ifade edilebilir.

Yabancı karşıtlığı yalnızca ileri sanayi toplumlarda görülen bir durum değildir. Bu durum göç alan neredeyse tüm toplumlarda görülebilmektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaşanan ve ülkedeki yabancıları hedef alan saldırılar bu argümanı destekler bir niteliktedir. Ülkede yaklaşık 5 milyon göçmenin bulunduğu ve bunların çoğunun Zimbabve, Mozambik ve Malavi'den gelenlerin oluşturduğu göçmenler zaman zaman saldırıların hedefi olmaktadır. Göçmen karşıtlığı ayrıca Rusya'da ve Doğu Avrupa ülkelerinde de görülen bir durum. Bu noktada, Doğu Avrupa ülkelerinde popülist ve göçmen karşıtı partilerin yükselişi meselesini Krastev demografik değişimler üzerinden açıklar.

"Son çeyrek yüzyıl içinde, her on Bulgar'dan biri yaşamak ve çalışmak için yurtdışına gitti. Ve gidenlerin çoğu, tahmin edilebileceği gibi, genç insanlar. BM tahminlerine göre, Bulgaristan'ın nüfus, 2050'ye kadar %27,9 azalacak. Bulgaristan, Litvanya ve Romanya gibi küçük ülkelerde (son on yılda Litvanya nüfusunun %12,2'sini, Romanya ise %7'sini kaybetti) "etnik yok olma" paniği hissedilebiliyor. Onlara göre, göçmenlerin bu ülkelere gelmesi, kendilerinin tarih sahnesinden silinmesi anlamına geliyor ve yaşlanan Avrupa'nın göçmenlere ihtiyacı olduğu yolundaki yaygın iddia, bu varoluşsal melankoliyi daha da güçlendiriyor" (Krastev, 2017: 95).

4- Demografik Değişimler ve Kitlelerin Yönetilemezliği

Küresel demografik değişimler göçmen sorunu, mülteci krizi, yabancı karşıtlığının artması ve popülist siyasetin yükselişi gibi konularda göz ardı edilemeyecek bir faktörü oluşturur. 8 milyara yaklaşan dünya nüfusunun bu etkilerini anlayabilmek için nüfus artışının son yüz yılda izlediği seyre bakmak gerekir. 200 yıl önce dünya nüfusunun 1 milyar civarında olduğu gezegende, bu

rakam 20. yüzyılın başında 1,5 milyar, 21. yüzyılın başında ise 6,1 milyar artarak 7,6 milyara ulaşmıştır (www.ourworldindata.org, Erş. Tar. 19,11,2017).

Artan nüfus hiç kuşkusuz kaynakların azalması, gıda, giyim ve konut gibi ihtiyaçların çoğalması üzerinde doğrudan bir etkide bulunur. Buna özellikle küresel çapta büyüyen orta sınıfların artan tüketim eğilimleri hesaba katıldığında toplumlar üzerinde ne gibi sosyal ve ekonomik değişimler yarattığı daha iyi anlaşılabilir. OECD verilerine göre günümüzdeki ve gelecekte öngörülen orta sınıfların tüketim payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	2009		2020		2030	
Kuzey Amerika	5602	%26	5863	%17	5837	%10
Avrupa	8138	%38	10301	%29	11337	%20
Orta ve Güney Amerika	1534	%7	2315	%7	3117	%6
Asya Pasifik	4952	%23	14798	%42	32596	%59
Sahra-altı Afrika	256	%1	448	%1	827	%1
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	1796	%4	1321	%4	1966	%4
Dünya	21278	%100	35045	%100	55680	%100

Tablo 3: Küresel Orta Sınıfın Bölgesel Tüketim Payı ve Sayısı (milyon) Kaynak: Homi Kharas, "The Emerging Middle Class in Developing Countries". Ön Rapor No: 285'e istinaden. <https://www.oecd.org/dev/44457738.pdf>, Erş. Tar. 4.11.2017.

Rakamlar orta sınıfların büyümesi verilerine paralel bir şekilde, tüketim imkanlarının Kuzey Amerika ve Avrupa'da azalacağı, buna karşın Asya Pasifik'te hızla artacağını göstermektedir. Bu durum bir başka şekilde ifade edilecek olursa, sanayi devriminden bu yana Batılı toplumların dünya kaynaklarına ve tüketim imkanları konusunda sahip oldukları avantajları kaybetmektedirler. Bu kaynakların başta Çin olmak üzere, Hindistan, Malezya ve Endonezya gibi kalabalık ve belirli ülkelere transferine karşılık, küresel eşitsizliğin devam edecek olması uluslararası göçün gelecekte de devam edeceği öngörüsünün yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum aynı zamanda ekonomik pastadan pay kapma kavgasının daha da şiddetleneyeceğinin habercisi olarak da yorumlanabilir. Sözgelimi, küresel tüketim hacminin bu şekilde devam etmesi halinde dünya nüfusunun beslenmesi için ikinci bir dünyaya ihtiyaç duyulacağı şeklinde haberler çeşitli zamanlarda gündemde yer alır. Batılı gelişmiş ekonomilere sahip

toplumlarda son yıllarda göçmen karşıtlığı üzerine inşa edilen popülist siyasetin beslendiği hususlardan birinin sözü edilen kaynaklardaki daralma, artan rekabet ve ekonomik dengelerin Avrupa ve Kuzey Amerika aleyhine işlediği bilgisine dayandığı iddia edilebilir.

Dünya nüfusunun artışının yarattığı diğer bir sonuç politik alana ilişkindir. Çoğalan ülke nüfuslarının yönetilebilirliklerinin zorluğuyla alakalıdır. Basit bir çıkarımla, küçük nüfusların büyük nüfuslara göre yönetim ve idaresi çok daha kolay olduğu ifade edilebilir. Bu durum özellikle nüfusları göçler sonucunda hızla artan ve büyük nüfusları barındıran ülkeler için söz konusu bir sorundur. İhtiyaçları artan ve çeşitlenen kitlelerin yönetiminde mevcut siyaset kurumlarının yetersiz kaldığı Venezuela, Brezilya, Türkiye, Mısır, Kenya gibi demokrasiyle yönetilen ülkelerde yaşanan iç karışıklıklar veya patlak veren yönetim krizlerinden anlaşılabilir.

Buna bir de yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının bir sonucu olarak kitlelerin az ya da çok politize oldukları, hükümetlerin politikalarından az ya da çok haberdar oldukları ileri sürülebilir. Bir de bunlara çoğalan ve çeşitlenen sosyal hareketler eklendiğinde, sözü edilen bu gibi gelişmelerin bugün toplumlari yönetmenin eskiye nazaran daha zor olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir.

6- Terör ve Güvenlik Kaygısı

Popülist siyaset sözü edilen ve karmaşık bir hal alan kitlelerin yönetimi için eskiye dönüşü işaret eden, herkesin kendi hanesini doyurmaya odaklandığı, değerlerini muhafaza ettiği, haneden olmayanların dışarıda tutulmasını salık verdiği, biz ve ötekiler ayırımına dayalı mentalitenin diriltildiği basit ve pratik söylemlerin eşlik ettiği çözümler önerdiği ifade edilebilir. Tüm bunlar yeni bir politik tasavvur yerine, ulus devletin yeniden ihyasına dayandırılır. Bu siyaset aynı anda ötekiler/yabancılar üzerinden korkuların pompalanması yoluyla işletilir. Bu korku, yabancıların uyum sağlayamadıkları, kendi değerlerini geldikleri yerlerde yeniden üreterek ev sahibi konumundaki çoğunluğun değerlerini aşındırdıkları, göçmenlerin bulaşıcı hastalık getirdikleri veya Truva atına gizlenen Yunanlara benzetilmesi gibi çeşitli şekillerde üretilebilmektedir.

"1989 sonrası ilk yıllarda, serbest seçimlerin yayılması, birçok azınlık grubunun (etnik, dinsel, cinsel) kamusal hayata katılabilmesi anlamına geliyordu. Bugün, seçimler, çoğunluğun gücünü artırıyor. Tehdit altındaki çoğunluklar, Avrupa siyasetindeki en büyük güç haline geldiler. Yabancıların ülkelerini ele geçireceğinden ve hayat tarzlarını tehlikeye atacağından korkuyorlar ve bu gelişmenin kozmopolit zihniyetli elitler ile kabile zihniyetli göçmenler arasındaki bir komplo sonucunda ortaya çıktığına ikna olmuş durumdadılar. Bu çoğunlukların

popülizmi, yüz yıl önce olabileceği gibi romantik bir milliyetçiliğin ürünü değil. Daha ziyade, gerek Avrupa ve ABD'nin dünyadaki rolünün önemsizleşeceğini, büyük insan kitlelerinin Avrupa ve ABD'ye göç etmesinin beklendiğini haber veren demografik tahminlerle, gerekse de teknolojik devrimin getirdiği değişimlerle körükleniyor. Demografi, Avrupalıları kültürlerinin yok olduğu bir dünya tasavvur etmeye iterken, teknolojik devrim onlara, şu anda sahip oldukları işlerin geçerliliğini yitireceğinin işaretlerini veriyor. Batı'daki kamuoyunun devrimcilikten gericiliğe dönmesi, Avrupa'daki sağ popülist partilerin yükselişini ve ABD'de Donald Trump'ın zaferini açıklıyor” (Krastev, 2017: 89).

Bunun devamında Ivan Krastev (2017) popülist siyasetin anlaşılması çabasını sosyolojik analizlerin yanı sıra psikolojik tahlillere doğru yönlendirir. Bunu Karen Stenner'in “normatif tehdit” kavramına verdiği referansla yapar.

“Tehdit altındaki çoğunlukların popülizmi, tarihin bizi pek de hazırlamadığı bir popülizm. Sosyologlardansa, psikologların yardımı bu konuda daha çok işimize yarayabilir. Karen Stenner *The Authoritarian Dynamic* (Otoriter Dinamik) adlı çalışmasında, otoriter yönetim isteğinin sabit bir psikolojik özellik olmadığını gösteriyor. Daha ziyade, kendilerini gitgide daha çok tehdit altında hisseden bireylerin tahammülsüz hale gelmesine yol açan bir psikolojik eğilim. Stenner buna “normatif tehdit” adını verir. Kişi bu durumda içinde yaşadığı ahlaki düzenin bütünlüğünün tehlike altında olduğunu ve algıladığı “biz”in çözülmeye başladığını hissediyor. Yabancılara ve tehdit olarak gördüğü herhangi birine karşı düşmanlığını tetikleyen, şu anki somut durumundan ziyade, ahlaki düzenin çökeceğinden duyduğu korku oluyor. Stenner'in “normatif tehdit” kavramı, 2015 mülteci krizinin Avrupa siyasetini nasıl değiştirdiğini ve neden Orta Avrupa toplumlarının mültecilere karşı –ülkelerinde pek de mülteci olmamasına rağmen– en düşmanca tavırları sergilediğini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir” (Krastev, 2017: 94).

Yabancılara karşı duyulan korkunun hiç kuşkusuz somut temelleri de bulunmaktadır. 11 Eylül New York, 2004 Madrid, 2005 Londra ve ardından çeşitli tarihlerde Batı'da gerçekleştirilen terör saldırıları Batılı toplumların göçmenlere ve özellikle Müslüman olanlara yönelik belirli bir korkunun duyulmasına sebep olmuştur. Yapılan bu saldırıların bu toplumlarda yaşayan Müslüman topluluklara genelleştirilmesinin haksız bir itham olacağı çeşitli çevrelerce ifade edilmesine karşın, kitleler arasında İslam'a karşı belirli bir mesafenin konulmasının önü alınamamıştır. Atikkan'ın (2014) ifadesiyle kültürel aidiyet, “öteki” yaratmakta acı bir geçmişe sahip Avrupa'da göçmenleri, özellikle de Müslümanları işaret etmiştir. İslam karşıtlığına varan bu tavrı Nilüfer Göle yaptığı son çalışmada (2015) özellikle Müslümanların kamusal alanda görünürlüklerinin artmasına dayandırır.

Göçmen ailelerin ikinci ve üçüncü kuşaklarının ekonomide, eğitimde, sokakta, kısacası toplumsal yaşamın farklı alanlarına kimlikleriyle katılmalarının artmış olması Avrupalı toplumlarda Müslümanların yaşadıkları mekanları ellerinden almakta olduğu şeklinde bir düşüncüyü yükseltmiştir.

Özelde Müslümanlar üzerinden geliştirilen, ama genelde tüm yabancıları bundan sorumlu tutan güvenlikçi söylem popülist siyasetin ana malzemelerinden biri haline gelmiştir. Avrupa'da aşırı sağ partiler, ABD'de Trump göçmenlerin ülkelerini tehlikeli bir yer haline getirmekle suçlamaktadır. Yabancı/göçmen karşıtlığının bu manada popülist liderlere önemli bir malzeme sağladığı ifade edilebilir. Bugün batı toplumlarında dünyanın birçok bölgesinde ortaya çıkan kültürel ve politik krizlerin kaynağında öteki dolayımıyla gerçeklik kazanmıştır. Avrupa tarihsel olarak ürettiği oryantalist söyleme rağmen göç olgusu üzerinden ötekiyi kapısında bulmuştur. Yine küreselleşme ötekinin her an heryerde görünürlük kazandığı bir zemini sunmuştur. Kimliklerin öteki kurgusu ötekinin dönüşü ile bir tür yapıbozuma maruz kalmıştır. Bu çerçevede küreselleşme, göç ve öteki temaları dünyanın önümüzdeki süreçte daha farklı değişim süreçlerine de açık olduğunu anlamına gelir.

7- Merkez Siyasetin Gerilemesi

Küreselleşme, uluslararası göç, değişen üretim süreçleri, demografik değişimler, neoliberal politikalar, derinleşen eşitsizlik, kitle iletişim araçlarıyla çeşitlenen ve artan sosyal hareketler, gösteriler gibi etkenlere bağlı olarak hükümetlerin toplumları idare etmede sıklıkla zorluklar, kimi zaman krizlerle karşılaşmaları sonucunu ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Farklı kesimlerden görüşleri bünyesinde taşıdığı varsayılan, bu sebeple de merkez niteliği atfedilen partilerin sıralanan bu radikal değişimlere uyumlu siyaset üretmedikleri, izledikleri siyaset anlayışının kitlelerde onlara karşı bir güvensizliği ortaya çıkardığı ifade edilebilir. İspanya'da Podemos, Yunanistan'da Syriza, Avrupa genelinde aşırı sağ partilerin yükseliş trendine girmiş olması gibi örneklerden hareketle hem sağ hem sol da merkezin dışında konumlanmış partilerin yükselişinin sözü edilen bu başarısızlığın bir sonucu olduğu söylenebilir.

"Merkez sağ ve sol partiler Avrupa'da yaşanan köklü değişimi okuyamadılar. Okuduysalar da yeni siyasi hamleler yapamadılar. Merkez sağ ve sol partiler yalpaladılar; yalpaladıkça bu partilerin programları benzeşti. Politik söylemleri birbirine karıştı. Zamanla halkın merkez partilere olan güveni sarsıldı. Merkez sağdaki partiler oy kaybettikçe aşırı sağın savunduğu temaları sahiplendiler" (Atikkan, 2014: 20)

Merkez siyasetin başarısızlığı karşısında açık bir “biz ve onlar” söylemi dillendiren popülist liderlerin iktidara gelmesi veya iktidar için en güçlü adaylardan biri haline gelmeleri liberal demokrasiye dair kuşkuların daha yüksek ve çeşitlenerek dillendirilmesini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Krastev, Ken Jowitt’in cümlelerini hatırlatır. “Ken Jowitt’e göre soğuk savaş sonrası dönemde liberal demokrasi alternatifsiz yegane sistem olarak sahneye çıkmış olsa da, ona göre bu sistem eski etnik, dinsel ve kabile benzeri kimliklerin geri dönüşünü ortaya çıkaracaktı” (2017: 90). Bir diğer analizde işçi sınıfı partilerin ve sendikaların düşüşünün, yerel iletişim ağlarındaki erozyonun daha tehlikeli olan ırkçılığa toplumsal bir alan hazırladığı ifade edilmektedir (Wieviorka, 1995; Vasta ve Castles, 1996; akt. Castles, 2008: 49).

Sonuç

Antropoloji ve arkeoloji gibi beşeri bilimlerin bize öğrettiği ortak bir husus varsa o da o da diğer varlıklar arasında insanın doğada toplu halde yaşayarak varlığını sürdürebilen bir tür olduğudur. MÖ. 3. yüzyılda yaşamış Grek filozof Aristoteles’in insanı “politik bir hayvan” olarak tanımlamış olması, en temelde onun toplu halde yaşaması ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olan siyaset kurumunu geliştirmiş olmasına işaret eder. Toplu halde yaşama insan grupları için aynı zamanda “biz ve onlar” ayrımıyla birlikte gelişmiştir. Başta felsefe olmak üzere, sosyal bilimlerde hakkında büyük bir külliyyatın var olduğundan bahsedilebilecek bu ayrım, toplumlara dayanışma duygusu, aidiyet bilinci ve nihayetinde bir kimlik kazandıran temel bir husus olmuştur. Her kimlik, aynı zamanda diğer kimliklerin karşısında veya yanında gelişmiştir. Yabancıyı, bilinmeyen ve çoğu zaman potansiyel düşmanı temsil eden “öteki” bu manada dayanışmayı besleyen ana unsurlardan biri olmuştur. Topluluklar kendilerinden olmayanlar karşısında dayanışmaya dayalı bir sosyal yapı kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yapıyı cemaatsel (gemeinschaft) olarak niteleyen Alman düşünür Ferdinand Tönnies, bunun sanayi devrimi ve kapitalizmin ortaya çıkışıyla çözüldüğünü ve Avrupa toplumlarında bireyselleşme temelinde (modern) toplumun (gesellschaft) ortaya çıktığını ifade eder. Bunu mekanik ve organik dayanışma şeklinde kavramsallaştıran Emile Durkheim ilkinde kolektif bilinç çok güçlü iken, ikincisinde bireysel bilincin geliştiğini vurgular. Kırdan kentlere doğru yapılan göçlerin beslediği bu yeni sosyal yapı aynı zamanda farklılığın toplumsal anlamda bir arada bulunabildiği, dolayısıyla “biz ve onlar” ayrımının silikleşmeye başladığı bir merhaleye işaret eder. Bu da modern toplumun önemli bir özelliği olan kozmopolit düşünüş ve sosyal yapısının Batı toplumlarında yaygınlaşması manasına gelmektedir.

Yine bu dönemlerde Avrupa’da gelişen milliyetçilik ve bunun bir ürünü olan ulus devletleşme “biz ve onlar” ayrımının çok büyük kitleler çapında yeniden inşa edilmesi sürecini ifade eder. Uluslar devasa birer “biz” mefhumuna sahip yapılar olarak ortaya çıkar. Merkezîyetçi ve homojenleştirici politikaların egemen olduğu bu süreç, 1960’lardan itibaren çoğulcuğu ve farklılıkları savunan çokkültürlülük politikaları, 1980’lerde belirgin hale gelen küreselleşmeye devam eden ve nihayetinde 1989’da soğuk savaşın bitimiyle de liberal demokrasinin gelişmesiyle devam eden bir süreç izlemiştir. İnsanlığın medeniyet inşası çabasında iyimser bir ruh halini yükselten bu gibi gelişmeler çok geçmeden büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Yaşanan bu gelişmeye ilişkin birçok sebep sıralanabilir. Fakat bunlar arasında en öne çıkan olgular olarak; etnik uyanışla beraber dünyanın farklı bölgelerinde oluşan mikro milliyetçilikler, küreselleşme ve ulaşım teknolojilerinin sağladığı imkanlara bağlı olarak artan uluslararası güçlerle birlikte ortaya çıkan yeni etnik azınlıklar, bunun karşısında yükselen yabancı karşıtlığı ve ırkçılık sayılabilir. Kültürlerin siyasallaşması ve kimlik siyasetinin politik alanı belirler hale geldiği bu yeni durum cemaatleşmenin yeniden doğuşunu hatırlatır. Alain Touraine bu konudaki hayal kırıklığını şu sözlerle ifade eder: “Cemaatten topluma, yani herkesin ne olduğuyla tanımlanmasından, ne yaptığıyla tanımlanmasına geçtiğimizden emindik. Hâlbuki ters yönde harekete geçtik ve en olumsuzundan en iğrencine kadar her biçimiyle cemaatçi ruh, her yerde ortaya çıkıyor” (Touraine, 2008: 15). Cemaatçi ruh belki de aslında her daim mevcuttu. Topluma geçiş hakikatte belki de yalnızca belirli bir coğrafyada ve belirli bir dönemde yaşanmış tarihsel bir vakaydı. Sınıfı tarihin temel bir öznesi olarak tanımlayan Marksist kuramın yanılığlarından biri olarak geçmesine sebep olan etnisiteyi geçici bir olgu olarak konumlandırması birçok düşünürü göre işçi sınıfının ve sendikaların ve bunları savunan sol siyasetin gerileyişiyle paralel yol almıştır. Etnik uyanış üzerine yaptığı çalışmada Bell, etnik hareketlenmenin ileri sanayi toplumlarında sınıf tanımlamasının azalan gücünün yerine geçtiğini düşünür (Castles ve Miller, 2008: 47).

Duygunun baskın geldiği örgütlenmeyi ifade eden etnik cemaatleşme ve bunu besleyen milliyetçiliğin günümüzde egemen ulusları yeni bir cemaatçi ruhla beslediği ifade edilebilir. Milyonlarca insanı içine alır şekilde “biz ve onlar” ayrımını yeniden tahkim eden bu gelişmenin, erken dönem ulus inşası sürecinden farklı olduğu iddia edilebilir. Süreç cumhuriyetçi veya çokkültürlü modelde olduğu gibi farklı etnik veya göçmen grupları egemen kültürle kaynaştırıcı, dolayısıyla da *kapsayıcı* bir nitelik taşımak yerine, egemen kültüre mensup ulusların kendilerini aralarına sonradan dahil olan göçmen veya mülteci gruplar karşısında temelinde ekonomik kaygıların yattığı korumacı bir dayanışma yaratan, bu sebeple de *dışlayıcı* bir özellik taşımaktadır. Bu durum “ev sahibi olma” etrafında oluşan yeni

cemaatçi bir ruh olarak tarif edilebilir. “Burası benim ülkem” yargısında somutlaşan bu ruh kendini çoğunluğu oluşturan kitlenin dışında başka kimliklere mensup bireyler ve en fazla yeni gelenler üzerinden üretiyor. Özellikle göç alan devletlerin toplumlarında ortaya çıkan bu yeni cemaatçi anlayış korumacı, içe kapanmacı, gerici ve dışlayıcı bir söylemle birlikte ilerlediği ifade edilebilir.

Gelinen nihai noktada milyonları bulan çok sayıda insanın bulunduğu yerden memnun olmadığı, herkesin bir yerlere göç etme hayali kurduğu, ama öte yandan kimsenin başkalarını komşu olarak istemediği, küresel olarak birbirine bağlı ama aynı zamanda cemaatleştirdiği bir dünya söz konusu.

Cemaatçi anlayışı desteklemek amacıyla kimlik ve değerler üzerine yapılan vurgu bu manada kritik bir önem taşımaktadır. Yeni gelenler yerleşik toplumun değerlerini yozlaştırıcı alışkanlıklarını beraberlerinde getirdikleri, ev sahibi topluma ait “gerçek” kimliğin bu manada kaybolma tehlikesi taşıdığı sıklıkla ifade edilir. Yeni gelenler bu manada ulusal kültüre tehdit oluştururlar. Bu söylemin ise en fazla popülist siyasette iş gördüğü ve ona hayat kazandırdığı ileri sürülebilir.

Dünyanın farklı ülkelerinde elde ettiği başarı itibariyle bugün politik alanı belirleyebilecek bir konuma erişen popülist siyasetin bu başarısı “biz ve onlar” ayırımına dayalı söylemi ustalık kullanmasında aranabilir. Bu söylem seçmenlere “sorunu” somut ve basit şekilde göstermesi açısından kitlelerin desteğini kolaylıkla kazandırabilmektedir. Sorun ise popülizme göre apaçık ortadadır; kitlesel halde ülkelere göç eden insanlar, haberlerde, tartışma programlarında konuşulan, kamusal mekânlarda göze batacak şekilde rastlanılan ve bizden olmayanlar, ötekiler, yani yabancılar.

Popülist siyaseti ve onun beslendiği yabancı düşmanlığını yükselten sebeplerin neler olduğu konusunda yapılacak bir tartışmada hiç kuşkusuz en başa ekonomik ve güvenlik gibi sebeplere bağlı olarak artan uluslararası göç ve 65 milyonluk nüfusla tarihte hiç görülmemiş bir rakama ulaşmış yerinden edilmiş insanların sayısı konulabilir. Küreselleşme ve onu destekleyen neoliberalizmin yarattığı yapısal değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan küresel sosyal eşitsizlik ve yoksulluk kitlesel uluslararası göçlerin ana sebeplerinden bazılarını oluşturmaktadır. Neoliberalizmin devletlerin ekonomik ve sosyal politikaları ile üretim süreci üzerinde yarattığı yapısal değişimlerin birer sonucu olarak yoksullaşan ve nüfusları hızla artan bölgelerden insanların ekonominin daha iyi durumda olduğu bölgelere doğru göçleri ve yine aynı sebeplerden ötürü refah içindeki ülkelerdeki gelir kayıpları ve işsizlik gibi sorunlar sebebiyle yabancılar, sofraya sonradan dahil olan ve darlık yaratan başlıca özneler olarak tanımlanmışlardır. Bu analize ayrıca küreselleşme sürecinin yaratmış olduğu

imkanlardan bazılarını oluşturan sermayenin ve malların serbest dolaşımı ile kitle iletişim araçları ve ulaşım teknolojilerini de dahil etmek gerekir. Batılı ülkelerin sanayi devriminden bu yana ekonomik alanda devam eden rakipsiz üstünlükleri ve refah açısından avantajlı durumları, Güney Doğu Asya ve Güney Amerika gibi bölgelerde kalkınmada sağlanan başarılar neticesinde kaybolmaya başlamıştır. Batının öncülünü yaptığı ve başlarda bu toplumlar için avantajlı olan küreselleşmenin bu gibi sebeplerden dolayı Batı aleyhine işlemeye başladığı ifade edilebilir. Sermayenin kaçışını önlemeye dönük politikalar, sınır güvenliğinin artırılması gibi çabalar bu iddiayı destekler bir nitelik taşımaktadır. Bu noktada Batılı ülkelerin kentlerinde yaşanan terör saldırıları özellikle sınırların daha iyi korunması gerekçesini kitlelerin gözünde daha inandırıcı bir aşamaya taşıyan sebebi teşkil ettiği ifade edilebilir. Tüm bu sayılanların popülist liderlerin savunduğu başlıca konular arasında yer aldığı savunulabilir.

Sayılan bu etmenlere, dünya nüfusunun hızla artıyor olması ve yedi milyarın üzerindeki nüfusun geçim, barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğine karşın, devasa kitlelerin yönetilebilirliğinin bir hayli güç hale gelmiş olması eklenebilir. Bu analize ayrıca günümüz dünya nüfusunun, klasik modern dönemin kitle toplumunun özelliklerini taşımadığı, bunun çok ilerisinde teknolojilere sahip olduğunu ama kültürel anlamda yakın seviyelerde kaldığı iddiası dahil edilebilir. Bu manada Ortega Y. Gasset’in fiziksel olgular karşısındaki becerisine karşılık, ruhsal ve kültürel anlamda sığ, irdeleme gereksinimi duymayan, tek boyutlu adam olarak tarif ettiği kitle insanının oluşturduğu erken dönem modern Avrupa toplumuna yönelttiği eleştirilerin, biçim değiştirmiş ve teknolojik manada daha karmaşık araçlara sahip günümüz küresel kitle toplumu için de geçerli olduğu savunulabilir. Kitle insanın sahip olduğu aklın egemen olma halini anlatan *Kitlelerin Ayaklanması* durumundaki toplumlar birbirine çok benzer insanlardan oluşur. Sıradanlaşma, yani homojenleşme bu toplumların önemli özelliklerden birini meydana getirir. İnsanlar farklılıklara karşı tecessüslü ve kimi zaman da tahammülsüzdürler. Tarihsel akıl ve kültürel derinlikten yoksun olmaları sebebiyle de kitleler toplumları kolaylıkla çatışmalara sürükleyebilirler. Kısaca, denebilir ki kitle toplumları rahatlıkla mobilize edilebilen, manipülasyona açık, kimlik siyasetine rahatlıkla destek sağlayabilecek ve en nihayetinde cemaatleşmeye rahatlıkla kayabilecek nitelikler taşıdığı için popülist siyasetin bugün dünyanın farklı coğrafyalarında yükseldiğine şahit olmaktayız.

Kaynakça

- ANDERSON, B. (2004). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- APPADURAI, A. (2017). Demokrasi Yorgunluğu. (içinde) *Büyük Gerileme*. Haz. Geiselberger, Heinrich. İstanbul: Metis Yayınları.
- ATİKKAN, Z. (2014). *Avrupa Benim, Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- BAUMAN, Z. (1999). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2017). Nesnesini ve İsmi Arayan Semptomlar. (içinde) *Büyük Gerileme*. Haz. Geiselberger, Heinrich. İstanbul: Metis Yayınları.
- CASTLES, S. & M, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Ün. Yayınları.
- DAVIS, M. (2006). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- DOYTCHIEVA, M. (2013). *Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- FRASER, N. (2017). İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm: Bir Hobson Seçimi. (içinde) *Büyük Gerileme*. Haz. Geiselberger, Heinrich. İstanbul: Metis Yayınları.
- GASSET, J. O. (2013). *Kitlelerin Ayaklanması*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GEERTZ, C (2007). *Yerel Bilgi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- GÖLE, N. (2012). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÖLE, N. (2015). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KHARAS, H (2010). "The Emerging Middle Class in Developing Countries". Ön Rapor No: 285'e istinaden. <https://www.oecd.org/dev/44457738.pdf>, Erş. Tar. 4.11.2017.
- KRASTEV, I. (2017). Çoğunlukçu Gelecekler. (içinde) *Büyük Gerileme*. Haz. Geiselberger, Heinrich. İstanbul: Metis Yayınları.
- ERNESTO LACLAU. (2008) *Populist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik. Ankara: Epos Yayınları.
- MAHBUBANİ, K. (2015). *Büyük Yakınsama, Asya Batı ve Tek Dünyacılık*. İstanbul: Yarı Yayınları.
- MASON, P. (2017). Özgürlük Korkusunu Aşmak. (içinde) *Büyük Gerileme*. Haz. Geiselberger, Heinrich. İstanbul: Metis Yayınları.
- MÜLLER, Jan-W. (2017). *Popülizm Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- JAY, M. (2006). Yahudiler ve Frankfurt Okulu: Eleştirel Kuramın Anti-Semitizm Çözümlemesi. İçinde. *Frankfurt Okulu*. Editör: H. Emre Bağçe. İstanbul: DoğuBatı Yayınları.
- SARTE, J.P. (1965). *Gizli Oturum*, Çev: Bertan Onaran. Ankara: DE Yayınevi.
- TOURAINÉ, A. (2008). *Başka Türü Düşünmek*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

TURA, Saffet Murat. (2003). *Freuddan Lacana Psikanaliz*, İstanbul: İletişim Yayınları.

UNHCR, (2011). *The 1951 Convention and Its 1967 Protocol*. <http://www.unhcr.org/about-us/background/4ec262df9/1951-convention-relating-status-refugees-its-1967-protocol.html>. Erş. Tar.: 30.03.2018

UNHCR, (2016). *Global Trends, Forced Displacement in 2016*.

KESİTLERDEN TOPLUMA BAKABİLMEK: GEORG SIMMEL SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME DENEMESİ

Fatih KAHRAMAN*

ORCID: 0000-0003-4321-6330

Öz

Georg Simmel, sosyolojinin klasikleri arasında yer alan ve klasik sosyolojinin toplumu holistik/bütüncül açıklama denemelerini dışarıda tutarak, toplumsal yaşamı anlayabilmek ve açıklayabilmek için gündelik yaşamın kesitlerine odaklanan öncü sosyologlardandır. Yaşadığı yüzyılda sosyal bilimler geneli ve sosyoloji disiplini özelinde doğa bilimleri ve onun felsefesi olan pozitivizmin baskın karakteri içerisinde sosyolojinin tıpkı doğa bilimleri gibi ele alınmasına karşı çıkmış ve sosyolojinin kendi formlarını oluşturabilme çabasını savunmuştur. Simmel sosyolojisinin farklı kesitler üzerinden toplumu anlayabilme çabası, etkileşim türlerinden, çatışmanın olumsuzluğuna, modernite tartışmalarından paranın felsefesine kadar geniş bir düzleme yansımıştır. Söz konusu çabanın anlaşılabilirliği için, Simmel sosyolojisinin kaynaklarına odaklanmak, onun sosyoloji disiplinine özgünlük kazandırma çabası bakımından durduğu yeri anlamayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada Simmel sosyolojisinin kaynakları ve kavramları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Simmel, Kesit, Toplum, Modernite, Etkileşim

Seeing the Society through Section: A Research Trial on Georg Simmel's Sociology

Abstract

Georg Simmel, one of the classics of sociology, is among the leading sociologists who focused on the sections of the daily life in order to able to understand and explain societal living without the classical sociology's attempts to explain the society holistically/as a whole. On the general level of social sciences and specifically regarding the discipline of sociology, he rejected sociology being considered just like the natural sciences within natural sciences and the dominant character of positivism, which is their philosophy, and he supported sociology's efforts to establish its own forms. Simmel's sociology's

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, fatihkahraman@kmu.edu.tr
Makale Gönderim Tarihi: 27/12/2017, Kabul Tarihi: 27/04/2018

efforts to understand the society over different sections have reflected on a wide area from types of interaction to the contingency of conflict, from modernity discussions to the philosophy of money. In order to understand the aforementioned efforts, focusing on the sources of Simmel's sociology makes it possible to comprehend its stance regarding the effort to give the discipline of sociology uniqueness. In this study, the relationships between the sources of Simmel's sociology and the concepts utilised in it are analysed.

Keywords: Simmel, Fragment, Society, Modernity, Interaction

Giriş

Georg Simmel¹ (1858-1918) ortaya koyduğu sayısız eser ile sosyolojinin '*neliği*' sorusu üzerine düşünülmesini sağlamış, sosyolojinin holistik ve farklı doğa bilimleri ile ilişkilendirilme ve özümleme çabalarının dışında, toplumsal fragmanlar/kesitlerin incelenmesi gerekliliği üzerine düşünülmüş klasik isimler arasındadır. Kant'tan Schopenhauer, Spencer'dan, Darwin'e kadar geniş bir düzlemde yaşadıkları dönemlerin önemli fikir adamları sayılmış kişilerin görüşlerinden etkilenmesi ve bu görüşleri kendi süzgecinden geçirerek toplumu bireylerin eylemleri ya da toplumsal kesitlerin içerisinden okumak, Simmel'in düşün dünyasının genişliğine dair kendisinden sonra gelen takipçilerine önemli ipuçları sunmaktadır. Simmel'in bir diğer özgün yanı ise alışılmışın dışında düşünme biçimiyle, amorf (katı) düşüncenin ön yargılarını ortaya çıkarmayı oldukça iyi bilmesiydi Yaşadığı dönemde akademinin kendisini farklı nedenlerden dolayı dışladığı ve ona karşı kuşkuyla yaklaştığı gibi, Simmel de kurumsal boyunduruklar altına alınmış düşünceden uzak durdu. Akademik beklentileri yerine getirmeye, hele hele uzlaşmalara girmeye uzun süre yanaşmaması ve onun özgün düşünce dünyası sosyolojiye bakışında da kendisini göstermektedir (Simmel, 2000: 111). Turner (2015)'in yerinde

---

¹Georg Simmel 1 Mart 1858'de Berlin'de doğdu. Leipziger ve Friedrich caddelerinin kesiştiği evde yedi kardeşinin en küçüğü olarak dünyaya geldi. Baba Edward Simmel tüccardı ve otuz yaşlarında yahudilikten ayrılıp katolik kilisesine geçti. 1838'de Flora Bodstein'la evlendi. Bodstein'da Yahudi kökenliydi, bununla birlikte daha çocukluğunda protestan olarak vaftiz edilmişti. Ailenin Berlin'e göç etmesinden sonra baba Simmel "Felix ve Sarotti" isimli çikolata fabrikası kurdu. Baba Edward Simmel'in 1874'deki erken ölümü üzerine, aile Julius Friedlander'i vasi tayin etti. Friedlander, Simmel'in müziğe duyduğu eğilimi teşvik edip güçlendirdi. Simmel 1890'da bir demiryolu mühendisi ve bakanlık memurunun kızı olan ve sonraları Marie Louise Enckendorf takma adıyla felsefe yazarı olarak dört önemli kitap yayınlamış olan Gertrud Kinel ile evlendi. Detaylı tartışma için bkz. Werner Jung, *Georg Simmel Yaşamı-Sosyolojisi-Felsefesi*, Çev. Doğan Özlem, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2001, s.13-15.

tespitiyle Simmel'in 1890'larda sosyolojiyle ilgilenmesini önemli kılan nokta, Weber'in ilgisinin hukuk ve tarihten sosyolojiye dönüşünden önceki döneme gelmesiyle birlikte, Simmel'in verdiği derslerin Alman toplumsal düşüncesine on yıllar boyunca farklı açılardan hükmedecek ve yön verecek entelektüeller grubu üzerinde kalıcı ve oldukça büyük etkisinin olmasıdır. Georg Lukacs, Ernst Bloch, Karl Mannheim Simmel'in etkilediği bazı isimlerdendir (Turner, 2015: 240).

Simmel'in geniş bir alan içerisinde topluma yönelik çözümlerler getirmesi, Simmel sosyolojisinin kaynakları ve ortaya çıkış noktalarının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Onun yaşadığı dönemde, sosyal bilimlerin doğa bilimlerine karşı edilgen konumu ve akademik ortama hâkim olan pozitivist anlayış az da olsa etkisini kaybetmeye başlamışken, sosyolojinin kendi formlarını oluşturma çabası içerisine girdiği görülmektedir². Bu anlamda 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyoloji kendi 'neliği' üzerine sorgulamasını gerçekleştirirken, diğer disiplinlerden bağımsız bir şekilde var olabilme mücadelesini destekleyen isimlerin başında Simmel gelmektedir. Ona göre sosyoloji diğer sosyal bilim disiplinlerinden farklı olduğu gibi diğer disiplinlerin içerisinde eklektik bir bilim olamayacak kadar geniş bir araştırma alanını kapsamaktaydı. Bu alan psikoloji ya da ekonominin içerisinde eritilmemeliydi.

1. Simmel Sosyolojisinin Kaynakları

Yirminci yüzyıl başlarında sosyolojinin ayrı bir disiplin haline gelmesini sağlayan kurucular arasında bulunan Georg Simmel, entelektüel ilgilerinin ve katkılarının çeşitliliği ile Emile Durkheim, Vilfredo Pareto, Ferdinand Tönnies ve Max Weber gibi önemli figürlerden ayrılmaktadır. Kıta Avrupası'nda sosyoloji genelde toplumsal ilişkilere dair daha da uzmanlaşmış ilgilerin, toplumsal düzene yönelik kapsamlı açıklamalara genellenmesiyle genişlemiştir. Durkheim'in toplum görüşlerini oluştururken antropolojiden yararlanması, Tönnies'in toplumsal bağı yorumlamak için klasik politik düşünceyi geliştirmesi,

---

²1880'li yılların sonlarında Almanya'da sosyolojiyi yeniden kurmaya yönelik her girişimin, Comte tarafından geliştirilen pozitivist sosyoloji anlayışı ve bunun Herbert Spencer'in evrimci teorisindeki uzantısıyla karşılaştırılması gerekirdi. Almanya'da, Darwin'in evrimciliği, Schaffle ve Lilienfeld'inkiler gibi biyolojik ve organik yönelimli sosyolojik anlayışlar üzerinde büyük bir etki bırakmıştı. İstatistikteki gelişmelerin etkisi altında, 'toplumsal fiziği' geliştirmek için de girişimlerde bulunuldu. Ama toplumsal teorideki bu yönelimlerin itirazsız bir biçimde kabul edildiği söylenemez. Wilhelm Dilthey (Berlin Üniversitesi'nden) 1870'lerde ve 1880'lerde yazdığı yazılarda, Comte ve Mill'in pozitivistimine, Comte'un ve Spencer'in 'devasa bir düşünce kavramı' olarak ortaya çıkan sosyoloji anlayışına itiraz etmişti. Detaylı tartışma için bkz. David Frisby, Sosyolojinin Temeli, içinde Georg Simmel Sosyolog Sanatçı Düşünür, Ed. J.Ö. Dirlikyapan, DoğuBatı Yayınları, İstanbul, 2011.

Pareto'nun genel sosyoloji içinde ekonomik rasyonalite ile mantık-dışı güdülerin sentezini oluşturması ve Max Weber'in ekonomi tarihini toplumsal düzenleme türlerine ilişkin incelemelerle ayrıntılı bir biçimde açıklaması, sosyolojinin tutarlı bir söylemsel formasyon oluşunu örnekler. Simmel'de sosyolojiyi diğer bilgi alanlarıyla ilişkisine dayanarak inşa etmiştir. Ama kurucular içinde yalnızca onun birincil söylemi felsefeydi ki felsefe ona çeşitli alanlara dâhil olmasını ve bunları birbirleriyle diyalektik karşılıklılık oluşturacak şekilde yerleştirmesini sağlayan bütüncül bir bakış açısı kazandırmıştı (Weinstein & Weinstein 2011: 38-39). Bu bakış açısı içerisinde ise Simmel'i farklı kılan noktalardan bir diğeri kuşkusuz her bir duruşun mutlaklığına sıkı sıkıya tutunması; her birinin zorunlu ve koşulsuz olduğunu düşünmesiyle birlikte; dünyaya ilişkin, yaşamın bütününe gerçekten kapsayan yalnızca apriori bir bakış açısı olduğuna ilişkin kabullerinin olmayışındır. Her biri bir bütünlüğü değil, yalnızca bir aşamayı, apriori ve gerekli olan bir aşamayı ele almaktadır. Simmel'i çoğulcu ama birleşik bir felsefi sistemden ayıran, tekil veçheleri bu şekilde tanımlamakla kalmasıdır (Lukacs, 2011: 354).

Simmel'in yaşadığı dönem içerisinde sosyolojinin toplumu holistik bir yapı içerisinde kavrama çabası, toplumsal etkileşimi sağlayan bireylerin rolünü pasifize etmekle birlikte, toplumsal kesitlerin, toplumsal ilişkilerin kavranabilmesi ve anlamlandırılabilmesi açısından oynadığı rol görmezden gelinmekteydi. İlk yazılarında pozitivistimin kabulünün ve Spencer pragmatizmi ile Darwin evrimciliğinin etkisinin görülmesi ile birlikte, deneysel sosyoloji alanında araştırma yapmamış olmasına rağmen bu alanın kurulmasıyla meşgul görünmekteydi (Freund, 2002: 165). Simmel'in çalışmalarının kategorilendirilmesini yapmaya çalıştığımızda, Max Frischeisen-Köhler'in (1919) Simmel'in eserlerini geleneksel olarak üç döneme ayırdığını görmekteyiz. O, ilk dönem Pragmatizmin (Spencer) ve evrim kuramının (Darwin) etkisi altındaki bir erken dönem Simmel, ikinci dönem, *Para Felsefesi* (1900) ile birlikte, Kant'a dayanan ve sosyolojik problematiğin çekim alanı içine girmiş bir orta dönem Simmel, üçüncü dönem ise yaşama felsefesine yönelen ve yeni bir metafizikten söz eden bir geç dönem Simmel şeklinde bir bölümlenme yapmaktadır. Düşünsel gelişiminin bu şekilde evreleştirmesini Simmel'in kendisi de onaylamıştır (akt. Jung, 2001: 24-25). Simmel, "Tamamlanmamış Bir Kendini Anlatışa Başlangıç" adlı ve taslak halinde kalmış yazısında şöyle der:

"Ben bilgi kuramından ve Kant felsefesi öğreniminden geliyorum; tarih ve sosyal bilim konularına buradan hareketle adım adım yöneldim. Bunun ilk verimi (Tarih Felsefesinin Problemleri'nde ele alınmış olan) şu ana motif oldu: 'Tarih', doğrudan ve ancak yaşanmış olaylara bilimsel düşüncenin apriorilerine uygun şekilde form verme anlamına geliyordu;

tıpkı 'doğa'nın, duyuşal yoldan verili olan içeriğe zihin kategorileri aracılığıyla form verilmiş bir şey olmak anlamına geldiği gibi' (akt. Jung, 2001: 25).

Simmel sosyolojisinin kaynaklarına bakıldığında Spencer, Schopenhauer, Kant ve Darwin'in etkisi çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Simmel'in ilk dönem verdiği eserlerinde Spencer (pragmatizm) ve Darwin'in (evrim kuramı) izleri görülmekte ve Simmel'in *Toplumsal Farklılaşma ve Etiğin Bilimine Giriş* adlı çalışmasında Spencer ve Darwin'in etkilerini Coser şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Evrimsel kuramın tamamını kabul etmedi ve evrimci kurama şüpheyle yaklaştı. Erken dönem yazılarında bile, var olmak için mücadele kavramının, bireylerin ve türlerin egemenlik için aralıksız savaşılar mecbur oldukları anlamında yorumlanması gerekmediğini vurguladı. Yine de, bu erken dönem yazılarında, zamanın meselelerine uygulanmış bir takım Spencerci ve Darwinci akıl yürütme tarzları bulunabilir. Örneğin Simmel, para amaçlı kurulmuş evliliklerin, "biyolojinin ırksal bozulmanın doğrudan ya da öngörülemez nedeni olarak gördüğü" genetik karışımlara yol açtığını iddia etti. Erken döneminde Simmel suça yatkın karakterlerin kalıtsal olduğunu savundu ve hatta kendi aşağılıklarını gelecek kuşaklara geçireceklerinden zayıfların korunmasına karşı çıktı. Hiçbir zaman için mayası tam tutmamış olan evrimsel ilerleme doktrininin destekçisi olmasa da, Simmel erken döneminde, grup içindeki ilkel katılımdan, modern toplum içindeki özerk bireysel gelişime kadar insanlığın ilerlemeci gelişimine yönelik Spencerci inanca yaklaştı" (Coser, 2010:187).

Simmel sosyolojisini etkileyen bir diğer isim ise Alman felsefeci Schopenhauer'dur. Simmel 1907'de, *fin de siecle*³ felsefesinin önemini toplumsal bilimlerin felsefesinin köklerine yerleştirdiği bir kitap yazmıştır. Simmel, Schopenhauer felsefesinin, o dönemin entellektüel ikliminin yanı sıra toplumsal durumu bakımından da taşıdığı genel önemi yakalayabildiğini vurgulamış ve Schopenhauer'in felsefesine bu yaygın *fin de siecle* kötümserliğinin bir göstergesi olarak gönderme yapmıştır. Bu bağlamda Simmel hayat kavramı üzerine şöyle yazmaktadır: *"..Hayat kendisinin ötesinde hiçbir anlam ve amaç bulmaz. Hayat, binlerce biçim altında gizlense de, daima kendi*

³Sözcük anlamı "yüzyılın sonu" olan *fin de siecle*, XIX. Yüzyılın sonuna doğru tüm bir Batı kültürünün içine düştüğü yozlaşmayı; her şeyde aşırıya kaçmanın, ölçsüzlüğün yol açtığı çöküşü nitелеmek için kullanılır. Detaylı açıklama için bkz. Abdölbaki Güçlü vd., Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.364.

iradesini kavrayacaktır". Ayrıca Simmel, ".kendi kılavuzunu, kurtuluşunu, muhalefeti, zaferlerini ve doğurmak hayatın özüdür" der. Şu satırları yazdığında daha ziyade Schopenhauer'in felsefesinden yana çıkmaktadır. "... hayat kendisini ne vakit ifade ederse etsin, yalnızca kendisini ifade etmeyi arzular; böylece başka bir gerçeklik tarafından dayatılacak herhangi bir biçimi yarıp geçer". Simmel ve Schopenhauer'in 'hayat'ı karakterize etme tarzları özünde, Freud'un, biz yaşarken aynı zamanda "yaşanılırız" yollu nosyonunun yanı sıra, Durkheim'in toplumun bireyler yoluyla, bazen bireylerin bu tesirin tam ve bilinçli farkındalıkları olmaksızın hareket ettiğini belirten temel tezine benzemektedir (Mestrovic, 2000: 110-113).

Simmel sosyolojisinin kaynaklarına göz atıldığında, fikirlerinden önemli bir şekilde yararlandığı ve sosyolojisinin şekillenmesinde rol oynayan önemli isimlerden bir diğeri ise Immanuel Kant ve daha sonra Yeni-Kantçılık olarak ortaya çıkan görüşlerdir. Doğan (2016)'ın belirttiği gibi, Simmel'in, Kant üzerine doktora ve doçentlik tezini hazırlamakla birlikte, Yeni-Kantçı etki altında gelişen tin bilimlerinde yöntem tartışmalarına söz konusu birikim ile katıldığı görülmektedir. Simmel eserlerinde sosyolojinin konusunu ortaya koymaya çalışırken, ayrı bir bilim olarak yöntemini de belirlemeye çalışmıştır (Doğan, 2016: 73).

Simmel, Kant'ın *eleştirel bilgi felsefesinden* etkilenmesine rağmen, *etik*⁴ üzerindeki tartışmalarda Kant ile önemli kırılmalar yaşadığı görülmektedir. Kant'ın Simmel üzerindeki etkisi teslimiyetçi bir etkiden ziyade Simmel'in düşün dünyasında ve toplumu anlama çabası içerisinde kendi kuramı ile ilişkilendirebildiği alanlar ekseninde şekillenmektedir. Kant'ın eleştirel bilgi felsefesi⁵nden etkilenen Simmel bilginin varoluşu ya da ortaya çıkışı problemini

⁴Simmel'in etik alanı, nesnel ahlâklılık (Sittlichkeit) kavramında içerilmiş olarak, Simmel için tarihsel olarak birikmiş deneyimlerden olduğu kadar sosyal ilişkilerden de sonuç olarak çıkan bir bileşkedir. Simmel'in etik tartışması Kant'ın ideal etik kavramının eleştirisine dayanır. O idealist çıkışlı olup etiğin temel kavramlarını insanda tözsel olarak bulunan şeyler diye tanımlayan ve böylece evrensel normlar koyan felsefi etiklere karşı çıkar. Ayrıca Simmel tüm etiklerin post-festum (her şey olup bittikten sonra, olgudan sonra) karakteri taşıdıklarını ifade eder. Detaylı tartışma için bkz. Werner Jung, *Georg Simmel Yaşamı-Sosyolojisi-Felsefesi*, Çev. Doğan Özlem, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2001, s.13-15.

⁵Kant aklın gördüğü işi inceleyip eleştirecek metoda, bu kendi metoduna, yine kendisinin olan bir deyimle <transcendental> adını vermektedir. <Transcendentalmetod> şu ya da bu objeye yönelmiş olan bilgiyi değil, bilginin kendisini inceleyen metottur; bilginin kritiğidir, bilginin öğretisidir. Arı Usun *Eleştirisi*2nin sorunu, <insan bilgisinin yapısı ile sınırlarını araştırmak>tır. Yalnız, Kant'ın burada araştırdığı, her türlü bilgi olmayıp yalnız apriori olan bilgidir. Bu çeşit bilgi de <duyarlılığın verilerinden edinilmemiş olan> bilgidir. Kant'a göre, hem görüde, hem de düşüncede a priori olan bilgi öğeleri vardır ve onu

ise, Kant'tan hareketle, “..katıksız somut deneyimin kaotik ve anlaşılmaz olduğunu savundu. Eğer bilginin verili bir eylem alanı içinde nasıl mümkün olduğunu kendimize soracak olursak, bu bilgiyi zihnin kendi faaliyet alanı içerisinde yarattığını buluruz. Bilgi yalnızca kategorik bir araç yoluyla filtre edildiğinde kullanışlı hale gelir”, şeklinde ifade eder. Böylece Simmel'e göre tarihsel bilgi, tıpkı Kant'a göre doğanın bilgisi gibi, seçimin, kategorileştirimin ve kurucu düşünmenin bir ürünüdür. Hiçbir zaman verili değildir, yaratılması gerekir. Simmel'e bir tarih felsefesi kurma girişiminde oldukça hizmet etmiş olan Kantçı yaklaşım, aynı zamanda onun sosyolojik yazılarında da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Simmel sosyolojisinde merkezi olan biçim ve içerik arasındaki keskin ayırım, “soyutlamalar kendi başlarına bilimi karmaşa ya da gerçekliğin birliğinden üretir” şeklindeki ısrarında olduğu gibi, kökeninde açık bir şekilde Kantçıdır. Bu noktadan hareketle Simmel, “toplum nasıl mümkün olur?” şeklinde sorduğu soruyu Kant'ın doğa nasıl mümkün olur sorusundan hareketle cevaplamıştır (Coser, 2010: 188). Doğayı kavramak ile toplumun kavranması arasındaki benzerliğin bulunması yanında farklılıklarında olduğunu şu cümleler ile yansıtmaktadır:

“Toplumu mümkün kılan apriori koşullar sorununu da benzer şekilde ele almak zihin açıcı olacaktır. Burada da bireysel unsurları buluyoruz. Bir anlamda bunlar da, tıpkı duyu algıları gibi, sonsuza kadar birbirinden yalıtılmış halde kalırlar. Keza onlar da ancak tek bir unsurun bireysel varoluşu ile bir başkasının ki arasında bağlantı kuran ve bunu belli biçimlerde ve belli kurallara göre yapan bilinçli bir süreç sayesinde sentezlenip toplumun bütünü oluştururlar. Gelgelelim, bir toplumun bütünlüğü ile doğanın bütünlüğü arasında tayin edici bir fark vardır ki o da şudur: Kantçı görüşe göre doğanın bütünlüğü münhasıran gözlemde bulunan öznde ortaya çıkar; bu bütünlük münhasıran söz konusu özne tarafından, kendi içlerinde heterojen olan duyu malzemeleri içinde ve duyu malzemeleri temeli üzerinde üretilir. Oysa toplumun bütünlüğünün gözlemciye ihtiyacı yoktur. Doğrudan doğruya kendisini oluşturan unsurlar tarafından gerçekleştirilir, çünkü bu unsurların kendileri bilinçli ve sentezleyici birimlerdir” (Simmel, 2008: 33-34).

İlgilendiren de, kesin apriori'dir, yani deney ile hiçbir şekilde karışmamış olan bilgi öğeleridir. Kant apriori bilgiyi aposteriori bilgidен, deneyden türemiş olan bilgidен üstün saymaktadır. A posteriori olan bilgiler sallantılıdırlar, yeni gözlemlerle boyuna düzelirler. Buna karşılık, a priori bilgiler zorunludurlar, yani deneyin bunların başka türlü de olabileceklerini göstermesine olanak yoktur; bu çeşit yargıların zorunlu oluşu, yalnız benim için değil, bilen sujelerin tümü içindir. Detaylı tartışma için bkz. Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.408-409.

Doğan (2016: 84)'ın da vurguladığı gibi, Simmel'in Kantçı ve Yeni-Kantçı felsefeden hareket ederek toplum-birey ikiliğini aşmak ve sosyolojinin konusunu netleştirmek istemesi, Onun sosyolojinin özgünlüğünü ortaya koyabilmek için sarf ettiği çabanın ve bu çaba içerisinde başvurduğu kaynakların bir göstergesi olarak okunabilir.

“Simmel, Kant'ın felsefesinden ve Yeni-Kantçı mirastan hareket ederek toplum-birey dikotomisini aşmak ve sosyolojinin konusunu netleştirmek istemiştir. Toplum birey dikotomisini aşmak için Kant'ın apriori kategorilerini toplumsallaştırmış ve form ve içerik, yani Kant'ın felsefesinde kavram (a priori) ile görü (Anschauung) arasındaki ilişkiyi sosyolojik bağlama taşımıştır. Bu ayrımın yanında toplulaşmanın apriori'leri olarak rol, yapı ve bireyi saymıştır. Yani toplulaşmanın olduğu her yerde bu üçü önsel olarak var demektir. Böylelikle Simmel sosyolojik teoride bugüne kadar tartışılan yapı-fail ikilemini aşmayı denemiştir” (Doğan, 2016: 84).

Simmel sosyolojinin bir bilim olarak kabul görmemesini sosyolojinin tanımlanmasında karşılaşılan ilk güçlük olarak ele almaktadır. Sosyolojiyi diğer disiplinlerden (iktisat, siyaset vb.) ayırmak ve ona kendine has bir akademik araştırma alanı olarak meşruluk kazandırmak için, 'net bir içeriğe sahip, metodolojik bakımdan belirli bir problem etrafında' gelişen yeni bir disipline ihtiyaç olduğunu öne sürmektedir. Turner bu bağlamda Simmel'in sosyolojisinin üç soru etrafında (1- *Toplum nedir?* 2- *Sosyoloji Toplumu Nasıl Araştırmalıdır* 3- *Sosyolojinin Problem Alanları Nelerdir?*) şekillendiğini ifade etmektedir (Turner vd, 2010:286). Simmel'in düşün dünyasını ayrıca aynı zamanda sosyolojinin kendine özgün konusunu belirleyebilme çabasını ortaya koyarken etkilendiği aktörlerin tanıtımından sonra toplum hakkındaki görüşlerine geçmek ve Simmel sosyolojisinin dayanaklarına göz atmak yararlı olacaktır.

2. Simmel Sosyolojisinde Toplumu Anlamak için Başvuru Kavramları

Simmel'in toplum kavramının anlaşılabilmesi ve toplumu hangi dinamiklerden hareketle yorumladığının ortaya konulabilmesi için kullandığı kavramlara göz atmak ve Turner (2010)'ın sınıflamasından hareketle Simmel sosyolojisinin ilgi alanlarına bakmak yararlı olacaktır. Bunlar, Simmel'in sosyolojiyi “*karşılıklı etki*” noktasında, yani bu etkileşimi ortaya koyan aktörlerin ekseninde ele alabilmesi ve bu etkileşimden doğan toplumsal fragmanları/kesitleri incelemesidir. Karşılıklı etki kavramı burada Simmel tarafından çözüm olarak sunulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kişiler arasında etkili, bir anlık veya sürekli ve bilinçli veya bilinçsiz, geçici veya

düzenli binlerce ilişkinin hepsi ne “toplum” kavramı ne de “birey” kavramı, sosyoloji için temel kavramlar olabilirler. Simmel’in sosyoloji savunusunda görüldüğü gibi Ona göre, toplum kadar bireyin de içinde hayalet gibi kaybolup gittikleri “karşılıklı etki” dışında bir şey kalmamaktadır. Bu nedenle sosyolojinin özelde veya genelde açıklamaya çalışacağı temel nesne/konu “*karşılıklı etki*”dir (Simmel, 2009; Jung, 2001).

Aynı zamanda bu kesitler üzerinden toplumun ne olduğu ya da toplumsal düzenin nasıl sağlandığını toplumun kendisini hangi araçlar ile yeniden ürettiği soruları tekrar tekrar sorgulamaktadır. Bu bağlamda Vandenberghe (2016)’nin tespiti önem taşımaktadır. Simmel, toplum terimini ‘kalıcı karşılıklı eylemler’le, bilhassa da devlet, kilise, şirketler, sınıflar gibi tektip figürlerde nesnelleşmiş olanlarıyla sınırlamanın, derinliğe inmeden ve göz ardı ederek ortak bir dile teslim olmakla birlikte kavram fetişizminin şeyleştirici cazibesine karşı koymamanın kendisi olduğuna inanmaktaydı (Vandenberghe, 2016: 124). Simmel’in toplumu karşılıklı etkileşimin olduğu ve bu karşılıklı/toplumsal etkileşimin bütün bir sistemi ortaya çıkardığı dinamik bir süreçtir. Simmel, toplumun kendi üyelerine hâkim olan nesnel bir sistem olduğu yönündeki pozitivist argümanı reddetmekteydi; nitekim toplumu, toplulaşma (sociation) ilkesini somutlaştıran bireyler arasındaki, karmaşık bir ilişkiler ve etkileşimler ağı şeklinde tanımlıyordu. Toplum, etkileşimle birbirine bağlanan bireylerden meydana gelirken, aile, din, ekonomik kuruluşlar ve bürokrasi gibi kurumlarda böylesi bir etkileşimin toplumsal içeriğinin büründüğü biçimleri oluşturmaktaydı (Swingewood, 1998:164-165).

“Toplumun nasıl toplum haline geldiğini şu cümleler ile açıklamaktadır: “Bir insan topluluğu bu insanların her biri nesnel olarak belirlenen ya da onları öznel olarak teşvik eden bir yaşam içeriğine sahip oldukları için gelmez bir toplum haline. Ancak bu içeriklerin hayatiyeti karşılıklı etki biçimine bürününce; ancak bir birey bir başkası üzerinde dolaylı ya da dolaysız bir etki yarattığında toplum haline gelir...” (Simmel, 2009: 48).

Simmel’in ifadesiyle toplum ‘sadece’ nispeten ‘*kalıcı etkileşimler*’i anlatır. Daha özelde, ‘toplum’dan söz ettiğimizde, devlet ve aile, lonca ve kilise, sosyal sınıflar ve ortak çıkarlara dayalı örgütlenmeler biçiminde cisimleşmiş tanımlanabilir, kalıcı yapılar benzeri etkileşimleri aklımıza getirmektedir (Turner vd, 2010:286). Bu anlamda Simmel için başlı başına toplum diye bir şey yoktur; “...yani, bütün bu tikel fenomenlerin ortaya çıkmasının koşulu olma anlamında toplum yoktur. Zira “başlı başına” etkileşim diye birşey yoktur-sadece belli etkileşim türleri vardır. Bunlar ortaya çıktığı zamandır ki toplum da ortaya çıkar,

çünkü bunlar toplumun ne nedeni ne sonucudurlar, kendileri bizatihi toplumdurlar” (Simmel, 2008a:50).

Toplumsal düzenin nasıl var olduğu sorusu ise Simmel’de ‘*karşılıklı ilişki*’ kavramı etrafında yanıtlanmaktadır. Karşılıklı ilişkinin somutlanmış halleri ise mikro düzlemde devlet, aile, lonca, kiliseler, vb.dir. Rastlantısal toplumsal kesitler, bize toplumsal düzenin nasıl araştırılması ya da (kendisi tek başına toplumu kabul etmese de) belirli etkileşim türlerinden hareketle toplumun içeriği/bileşenleri üzerine düşündürmektedir. Öyle ki toplum kavramı içeriği birlikli ve total olarak saptanabilir olan bir kavram değil, tersine az çok kullanışlı olan, mevcut kişiler arasında oluşan karşılıklı ilişkilerin daha büyük bir sayısını ifade etmekte göreceli olarak işe yarayan ‘tedric’ bir kavramdır (Jung, 2001: 44).

Simmel toplumun nasıl mümkün olduğu sorusunu dönemin koşulları içerisinde etkin bir hareket noktası olan doğanın nasıl mümkün olduğu sorusundan hareketle açıklamaya karşı çıkmaktadır. Bir toplumun bütünlüğü ile doğanın bütünlüğü arasında tayin edici bir fark vardır. Şöyle der Simmel: *“Kantçı görüşe göre (biz de bu görüşü takip ediyoruz) doğanın bütünlüğü yalnızca gözlemde bulunan öznedeye ortaya çıkar; bu bütünlük yalnızca söz konusu özne tarafından, kendi içlerinde heterojen olan duyu malzemeleri içinde ve temeli üzerinde üretilir. Oysa toplumun bütünlüğünün gözlemciye ihtiyacı yoktur. Doğrudan doğruya kendisini oluşturan unsurlar tarafından gerçekleştirilir, çünkü bu unsurların kendileri bilinçli ve sentezleyici birimlerdir.”* Kant’ın “bağlantı salt öznenin ürünü olduğu için şeylerin kendilerinde bulunamaz” şeklindeki aksiyomu burada geçersizdir. Zira toplumsal bağlantı “şeyler”, yani “bireyler” arasında hemen ortaya çıkar.

“Toplum, tam tersine, dış gözlemeye ihtiyaç duymayan nesnel birimdir. Bu koşullar yüzünden, toplumun nasıl mümkün olduğu sorusu, doğanın nasıl mümkün olduğu sorusundan tamamen farklı bir metodoloji gerektirir. Çünkü doğada sentetik(kurucu) bütünlüğe ulaşmanın gözlemleyen zihnin bir işlevi olduğunu, oysa toplumda ise bu işlev toplumun kendi veçhesi(yönü)dir” (Simmel, 2009:33- 35).

Görüldüğü üzere Simmel’de toplumun kuruluşu ya da neliği? Sorusu karşılıklı/toplumsal etkileşim kavramıyla anlaşılanmaktadır. Simmel toplumu bir töz olarak görmekten ziyade öğelerinin (bireylerin) etkileşimi olarak görmekte ve bu etkileşimin sonucu olarak toplumu anlamlandırmaktadır. Toplum nedir sorusunun cevabının karşılıklı etkileşim kavramıyla açıklanmasının ardından Turner’ın sınıflamasında ikinci nokta olarak sosyolojinin toplumu nasıl araştırması gerektiği sorusu ön plana çıkmaktadır. Bu sorunun cevabını vermeden önce sosyoloji’nin nasıl tanımlandığına bakmak gerekmektedir.

Simmel sosyolojiyi “İnsanın katıksız biçimde toplumsal veçheleriyle ilgilenen disiplin” olarak tanımlamaktadır. Ona göre sosyolojinin konusu ise, toplumlaşmanın tarz ve formlarını araştırmaktır (Frisby, 2011; Jung, 2001; Simmel 2009).

Simmel, sosyolojisini kurarken ve sosyolojinin içeriğini tanımlarken ne tek başına bireyden ne de tek başına toplumdaki hareket etmektedir. Toplum gibi bireyinde bir çokluktan ortaya çıktığını ifade etmekte ve toplumun karmaşık örüntüsünden değil de bireyden hareket eden diğer sosyolojik tavırlarında yanlış içerisindedir olduğunu ifade etmektedir. Sosyoloji Simmel’in ifadesiyle:

“İnsanların neler yaşadıklarını ve hangi kurallara göre hareket ettiklerini, zamanla bütünlük içinde, anlaşılabilir bireysel mevcudiyetler geliştirdiklerinde değil, aksine gruplar oluşturdukları ve bu grupsal varoluşları etkileşim sayesinde belirlendiği süreci araştırır. Yani sosyoloji temel toplumsal etkileşim biçimlerini konu etmektedir” (Turner vd., 2010: 287).

Sosyolojinin neliğini toplumsal etkileşim biçimlerinin incelenmesi noktasında anlamlandıran Simmel, sosyolojinin toplumu nasıl araştırması gerektiğine dair yönetsel soruyu ‘toplumlaşma’ kavramı ekseninde ele almaktadır. Watier (2008), Simmel’in toplumsallaşma kavramıyla birlikte sosyolojiye yaptığı katkının bireyleri birbirine bağlayan mikroskobik moleküler süreci kısa bir an yakalamamıza olanak tanıyan ilişkiler ağını göstermesi bakımından anlamlı olmakla birlikte, bizi birbirimize bağlayan kavramın, süreç, bireyler arasında biçimlenen, çözülen ve yeniden düzenlenmesi sayesinde olduğunu vurgulamaktadır. Sosyoloji disiplininin o zaman kadar tüm dikkatini yalnızca en geniş toplumsal biçimlerde kristalize olmuş bu büyük toplumsallaşmalara yoğunlaştırdığını odaktan kaçan noktanın ise bireyler arasındaki en küçük bağlantıların tüm bu büyük toplumsal biçimlere doğru akması olduğuna dikkat çekmiştir (Watier, 2008: 108).

Sosyolog toplum hakkındaki araştırmalarına *biçim (form) ve içerik* ayrımı yaparak başlamalıdır. Simmel bu geometrik biçim ve içerik ayrımını toplum araştırmasına, basitçe sosyolojinin toplumsal süreçleri içeriklerinden bağımsız olarak nasıl araştırması gerektiğini göstermek için uygular. Etkileşim biçimleri ve içerikleri ayrımı “özel bir toplum bilimi imkanı” sunar, zira bu ayrım insanların temel toplumsal ilişkiler kurma ve toplumsal yapılar oluşturma süreçlerine odaklanmanın aracıdır. Geometri ile sosyoloji arasında ortak noktalar bulma çabası Simmel’de göze çarpmaktadır. Simmel’in ifadesiyle hem sosyoloji hem de geometri, biçimler içerisinde gerçekleşen içerikleri, yani biçimlerini araştırdıkları olguların tamamını inceleme işini diğer bilimlere

bırakmaktadır (Turner vd.,2010; Simmel, 2008). Simmel, sosyolojinin kendi başına bir bilim olması yönünde verdiği mücadeleyi dönemin bir diğer önemli disiplini psikolojiden ayırarak yapmaktadır.

“Sosyolojinin veri aldığı şeyler, dolaysız gerçekliği kendini öncelikle psikolojik kategorilerle sunan psikolojik süreçlerdir. Ama bu psikolojik kategoriler, olguların tasviri için vazgeçilmez önem taşıyalar da, sosyolojik araştırmanın amacı dışında kalır. Çalışmalarımızı işte bu amaçla toplumlaşmanın nesnel gerçekliğine yöneltiyoruz; ruhsal süreçler içerisinde cisimleşen ve çoğunlukla sadece onlar sayesinde tasvir edilebilen bir gerçekliktir bu elbette. Keza, bir piyes de baştan sona sadece psikolojik süreçler içerir ve ancak psikolojik olarak anlaşılabilir; ama amacı psikolojik idrak tarzlarını incelemek değil, ruhsal süreçlerin içerikleri trajedinin ve sanatsal biçimin bakış açılarından, yani hayatın belli veçhelerinin simgesi olarak ele alındıkları zaman ortaya çıkan sentezleri incelemektir” (Simmel,2008:57).

Turner'ın sınıflamasından hareketle Simmel sosyolojisinin üçüncü sorunsalı, sosyolojinin problem alanlarının ne olduğudur? Bu sorunun cevabı ise genel sosyoloji, saf veya formel sosyoloji ve felsefi sosyoloji olarak karşılık bulmaktadır. Genel sosyoloji; etkileşim aracılığıyla, “makro düzeyde toplumsal olarak biçimlenen tüm tarihsel hayat”ı araştırır. Saf veya Formel sosyoloji ise; bizzat genel toplumsal formları araştırmayı gerektiren sosyolojidir. Nitekim toplum, bireyler arasındaki etkileşim olarak kavrandığında, bu etkileşim betimlenmesi en kesin ve temel anlamda toplum biliminin görevidir. Bu yüzden Simmel'in problemi, temel toplumsal etkileşim biçimlerini belirlemek ve ortaya koymaktır. Felsefi sosyoloji ise bir akademik disiplin olarak sosyolojinin gelişiminde felsefi sorunların önemini gösterme girişimidir. Ampirik olguların doğası konusundaki modern bilimsel tutum, onun ifadesiyle, “toplum” olgusuyla ilgili bi sorunlar yumağı yaratır. Bu sorunlar felsefidir ve epistemolojiyle metafizik konularında yoğunlaşır (Turner vd, 2010: 289,290).

3. Simmel Sosyolojisinin Referans Kavramları: Toplumsal Etkileşim Biçimi Olarak Çatışma, Para, Dolaylı Varlık Olarak İnsan

Simmel sosyolojisini oluştururken ‘toplumsal etkileşim’ kavramına öncelik vermekle birlikte çatışma, para, dolaylı varlık olarak insan kavramlarına da başvurmuştur. Bu kavramlardan ilki ‘Çatışma’ kavramıdır. Simmel çatışmayı anomi yaratan bir durum olarak değil, bir tür birlik sağlama yolu olarak görmekte ve değerlendirmektedir. Ona göre çatışma, bireylerin sayısız amaçlarına (ör: evlilik, iş, oyun, politika, din vb.) toplumsal bağlamda ulaşma

aracıdır. Üyeleri arasında yaklaşım ve uzaklaşma eğilimlerinin ayrılmaz bir biçimde iç içe girmediği hiçbir toplumsal birim yoktur. Tam anlamıyla merkezci ve uyumlu bir grup... hem empirik olarak gerçekdışıdır hem de, hiçbir gerçek yaşam sürecini göstermez. Toplumsal çatışma bir amacın aracıdır. Bütün çatışmaların ve sorunların mutlaka çözüleceğini düşünmek, düpedüz cahillik olur. Hayatın tarihi ve düzenlenişi içinde çatışmaların da sorunların da, herhangi bir çözümden bağımsız olarak yerine getirdikleri başka işlevleri vardır. Bu nedenle kesinlikle anlamsız değildirler (Turner, 2010; Simmel, 2003).

Simmel sosyolojisinin bir diğer önemli kavramı ise '*Para*'dır. Elbette ki bu kavram Simmel tarafından ortaya konulmamıştır. Bu kavramı Simmel'in kullanmasındaki önem ise paranın toplumsal etkileşim biçiminde ilişkilerde adeta bir sabitleyici görevi görmesi ve onun aracılığıyla toplumsal etkileşimin çeşitli biçimlerde tekrar tekrar üretilmesidir. Simmel aracın amaca dönüşmesinin örneği olarak parayı göstermektedir. Başlı başına bir amaç haline gelen en uç araç örneğine dönüşmüştür. Para şeyleşmiş bir sosyal dünya yaratmanın yanında, nicel olanın nitel olan üzerindeki hâkimiyetini artırarak, şeyleşmiş sosyal dünyanın rasyonelleşmesini daha da arttırmaktadır. Eşitleyici biricik sembol olarak para, her şeyi formsuzluğa, renksizliğe ve salt nicel olgulara indirgemekte, estetik, hakiki düşüncenin, bireyselliğin ve ruhun gerçek düşmanı olarak ortaya çıkmaktadır. Paranın gri olan rengi, modern yaşamın görünümünü yalın bir şekilde ortaya koyan metropol insanının da ruhunun rengini oluşturmaktadır. Bireyselliğin, ruhun, estetiğin hakiki düşmanı olan bu para kültürün trajedisinde de kendisini göstermektedir. Öyle ki bireysel kültürün, nesnel kültür karşısındaki bozgunu ve sürekli olarak geriye çekilmesi, bireyin mahkûmiyetini ağırlaştırarak modern dünyada parçalara ayrılan ve izole olan bireyin karakterini de gittikçe silmektedir (Simmel, 2014: 13). Simmel modern dönemdeki bireyselliğin gelişimi ile birlikte toplumsallaşma süreçlerini anlamaya çalışırken, diğer taraftan da sosyolojinin ortaya çıkış döneminde hâkim olan kolektivist bakışa karşı çıkarak, tarih, psikoloji ve doğa bilimlerinden yararlanarak modern bir kavramsal çerçeveye daha ileri bir epistemolojik bakış açısı geliştirmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır (Doğan, 2012: 88).

Simmel'in toplumun 20. Yüzyılın başında yaşadığı travmasını para ile ilişkilendirerek anlatmak için kullandığı cümleler ilgi çekicidir. Simmel (2014), yaşadığı dönemin tıpkı Yunan ve Roma toplumlarının çöküş dönemlerine benzer şekilde olduğunu, hayatın bütün yönlerinin insanların birbirleriyle ve nesnel kültürlerle ilişkilerinin mali çıkarlar ile boyandığını düşünmekteydi. Kendi psikolojik formu içinde para, mutlak araç ve bu nedenle sayısız amaç ardılığının

birleşme noktası olarak Tanrı kavramıyla önemli bir ilişkide olmaktadır. Tanrı kavramının özü dünyadaki bütün farklılıkların ve çelişkilerin onda bütünlük kazanması olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda para bütün değerlerin mutlak anlamda ifadesi ve eşdeğeri haline geldiği ölçüde farklı nesnelere üzerinde soyut yüceliklere ulaşmakta, en karşıt, en yabancılaşmış ve en uzak şeylerin kendi ortak paydalarını buldukları ve temas ettikleri/etkileşim içerisinde oldukları merkez haline gelmektedir (Simmel, 2014: 217).

Paranın toplumsal etkileşimi şiddetli bir şekilde değiştirmesinin sonucunda, modernitenin de negatif yönü olarak ortaya çıkan nesnel kültürün, öznel kültüre olan baskınlığı Simmel'in "*kültürün trajedisini*" olarak isimlendirdiği kavramı ortaya çıkartmıştır. Simmel kavramı şu şekilde ifade etmektedir:

"Bu, maddi kültürdeki hızlı ve yaygın gelişmelerin sonucu değildir sadece; bireysel düzeyde de, kişisel değerlerin, var olmalarının imkansız olduğu bir boyut içerisinde aranmasının sonucudur: Yani, teknik ilerleme içerisinde kültürel ilerlemenin aranmasının. Bu durum, "zamanımıza damgasını vuran bütün o aceleciliği, açgözlülüğü, eğlence bağımlılığını" da açıklar. Başka bir deyişle, bireyler, yabancı bir şey olarak karşılırlarına çıkan nesnel bir kültür içerisinde temel değerlerini hayata geçirmek istemektedir. Simmel daha sonra öznel kültür ile nesnel kültür arasında giderek açılan bu uçurumdan sadece bir "kültür krizi" ya da bir "kültür trajedisini" olarak değil, "kültür patolojisi" olarak söz edecektir. İkinci doğa olarak toplum, artık tarihsel olmaktan çıkmıştır: Bir "doğal" durum olarak, ikinci bir doğa bile değildir" (Frisby, 2008: 50-51).

Simmel'in sosyolojisinde birey ile toplum arasındaki etkileşimin anlaşılabilmesi için başvurduğu kavramların bir diğeri ise '*dolaylı varlık olarak insandır*'. Bu kavram, bireyin öznelliğinin kaybedilmesi ve nesnel kültürün egemenliğinin bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Simmel, doğasında pratik hayatın temel üçlemesinin (arzu-araç-amaç) ortasındaki terimi çoğaltmak ve dallandırıp budaklandırmak olan insanı, "dolaylı varlık" olarak tanımlar. İnsan yaşamı genişledikçe "araç bileşiminin bizzat kendisinin, en önemli araçların diğeri araçlar tarafından ve bunların da diğeri tarafından oluşturulduğu bir çeşitliliğe dönüştüğünü ileri sürer. Araçların çoğalması, nihayetinde, teknolojik formdaki nesnel kültürün, bireyin öznel anlam talebine karşıt bir hale geldiği noktaya ulaşır. İnsan bilinci "araçlara bağlı bir duruma gelir; oysa ara adımlara anlam ithal eden nihai amaçlar bizim içsel ufkumuza hatta bunun da ötesine itilir". Dolaylı bir varlık olarak insan, nesnel kültürün sapkınlıkları arasında, kendi

üretimi olan, kendi içinde birleştirici bir amacı olmayan teknolojik düzende kaybolur. Bu da teknolojinin saçmalığıdır (Frisby, 2011:46-47).

4. “NihilAbertes, OmniPossidentes”den “OmniaHabentes, NihilPosidentes”e

Toplumsal düzenin varlığını karşılıklı etkileşim kavramında anlamlandıran Simmel, bir adım daha ileri giderek, yaşadığı dönemde toplumsal yaşamda büyük dönüşümler yaratan modernitenin olumsuzluğuna dikkat çekmiştir. Simmel elbette ki modernite kavramını tamamen olumsuzlamakta; toplumsal yaşamda ortaya çıkan dönüşümleri de bu kavram ekseninde değerlendirmektedir. Yani modernite kavramının ortaya çıkardığı toplum, modernite öncesi etkin olan öznel kültür ekseninde şekillenen toplum anlayışından farklı olarak modernitenin ve onun araçlarının yarattığı nesnel kültürdür. Bu bağlamda Simmel söz konusu kavrama mesafeli yaklaşmakta ve bu sürecin olumlu ve olumsuz taraflarını birlikte ele almaktadır. Simmel’in moderniteye dair toplum kuramı oluşturma projesi, çağdaşı Max Weber’in kuramından ziyade, Baudelaire’in modernite kavramına yakındır⁶.

Simmel’in modernitenin ilk sosyoloğu olma iddiası, modernitenin Weber’in nitelediği şekliyle değil, Baudelaire’in anladığı şekliyle ele almış olmasına dayanır. İlk yapıtlarından itibaren, Simmel toplumu şeyleştirilmekten ya da tözselleştirmekten ısrarla kaçınmış, “toplumun, tıpkı insanlar gibi, kendi içine kapalı, mutlak bir kendilik olmadığını vurgulamıştır. Kesitlerin gerçek etkileşimiyle kıyaslandığında (toplum) yalnızca ikincildir, bir sonuçtur. Simmel’in hareket noktası her şeyin birbiriyle etkileşim içinde olduğu, düzenleyici bir dünya ilkesi”dir: Bu ilke uyarınca “dünya üzerindeki her nokta ile diğer bütün kuvvetler arasında, durmaksızın devinen ilişkiler söz konusudur. Bu yalnızca yol gösterici bir ilke olmakla kalmaz, aynı zamanda modernitenin temel bir özelliğidir, çünkü “toplumsal ruhun, kendi kesitleri arasındaki etkileşimler toplamı içinde dağılması, modern zihinsel hayatın doğrultusunu izlemektedir (Frisby, 2008: 19).

Simmel’e göre modernitenin özü, “bilimsel teknoloji çağın görkemli tantanası” içerisinde betimlenir. Bireyin “iç güvenliği”nin yerini, “modern hayatın

---

⁶Baudelaire’in “modernite fenomenolojisi”nin (Oehler) temelinde, şimdi’nin yeniliği yatmaktadır: “Şimdi’nin temsilinde bize zevk veren şey, sadece o temsilin bürünebileceği güzellik değil, aynı zamanda onun, özünde yeni olmasıdır. Ama bu şimdilik, geçicidir; moderniteye ayırıcı özelliğini veren de budur, çünkü “moderniteyle kastettiğim, bir yarısı sonsuz ve değişmez olan sanatın, gelip geçici, ele avuca sığmaz, koşullara bağlı olan diğer yarısıdır. Detaylı tartışma için bkz. Georg Simmel, Bireysellik ve Kültür, Metis Kitap, İstanbul 2008a.

hercümercinden, heyecanından doğan” “belirsiz bir gerilim, hafif bir özlem duygusu”, gizli bir huzursuzluk”, “çaresiz bir telaş” almıştır. Metropol bu huzursuzluğun yansıdığı mekânlar olmuştur. Metropol kişilik tipinin ruhsal temelini, sinirsel uyarıcıların yoğunluğunu oluşturur. Bu, iç ve dış uyarıcılardaki hızlı, kesintisiz değişimden kaynaklanır (Frisby, 2008: 23-24).Metropollerde toplumsal etkileşimi sabitleyen bir araç olarak para ortaya çıkmaktadır. Simmel’in ifadesiyle:

“Bütün türlü türlü şeylere tek ve eşdeğer olmakla para, en korkutucu düzey belirleyici haline gelir. Çünkü para, şeylerin bütün nitel farklılıklarını “kaça” terimiyle açıklar. Para bütün renksizliğiyle ve farksızlığıyla bütün değerlerin ortak adlandırıcısı haline gelir; şeylerin özünü, bireyselliklerini, özgül değerlerini ve karşılaştırıl(a)mazlıklarını, geri dönüşü olmayacak biçimde boşaltır. Sabit olarak hareket eden para akıntısının içinde bütün şeyler, eşit özgül ağırlıkla yüzerler” (Simmel, 1996: 84).

Metropolde ortaya çıkan paranın ve onun taşıyıcısı olan nesnel kültürün egemenliği, öznel kültürün gerilemesini beraberinde getirmekte ve bu Simmel’in kültürün trajedisi olarak isimlendirdiği durumu ortaya çıkartmaktadır. Modern hayattaki uyumsuzlukla aynı anda hissedilen derin tatminsizlik hissi arasında görülen ahenksizliğe neden olan şey, büyük ölçüde, nesnelere gittikçe daha fazla işlenmiş/kültürlenmiş hale gelirken, insanların nesnelere kusursuzlaşması sürecinden öznel hayatlarını kusursuzlaştırmak amacıyla yararlanmaktan gittikçe daha aciz hale gelmeleridir⁷. Her türlü kültür kavramı, tinin bağımsız ve nesnel bir şey yaratmasını ve öznenin kendinden yine kendine giden yola bu şey sayesinde girmesini ifade eder. Ama bu bütünleştirici ve kültürel bakımdan

⁷Büyük Depresyon (1873-1896) denen konjonktür düşüşünden ekonomik olarak fena etkilenen ve bilimsel pozitivizmin hakimiyeti nedeniyle özimgesi sarsılan eğitilmiş kentsoylunun ilerleme konusundaki kötümserliği bir tinsel kriz biçiminde ortaya çıkmıştır. Kazananların tekniker, mühendis ve kapitalizm burjuvaları olduğu bir dünyada “klasik kültür” geçmiyordu artık. Bir zamanlar geleneksel yaşam biçimi ve değer oryantasyonunun hakim olduğu önemli pozisyonları “zeka fakiri uzmanlar ve kalpsiz zevkperestler” işgal ediyordu. Değerlerin yanı sıra ayrıcalıkların da yitirilmesinden kaynaklanan kişisel hoşnutsuzluk “içselliğin korunmuş bölgelerine” taşındı. Travmatik yitirme yaşantıları plastik metaforlarını orada buldular. Fin-de-siecle’in moda hastalığı olan kültür hastalığı par excellence, “modernleşmenin” ve “modern büyükşehir yaşamının getirdiği sıkıntılar asabiyet ya da nevrastenî sözcükleriyle dillerden düşmüyordu. Detaylı tartışma için bkz. Georg Simmel, Öncesizliğin ve Sonrasızlığın Işığında An Resimleri, Dost Kitabevi, Ankara, 2000, s.117-118.

belirleyici unsur, bunu yaparken, insan öznelinin güçlerini tüketen ve bu özneli kendi yörüngesine çeken (ama kendi yüksekliğine çıkarmayan) özerk, başına buyruk bir gelişmeye yazgılı olmalarıdır: Öznelin gelişimi artık nesnelere aynı yolu izleyemez; özne yine de bu yolu takip ederse, bu gelişme bir çıkmaz sokağa saplanır ya da en sahici, en içimizdeki hayatın içinin boşalmasına neden olur (Simmel, 2008: 336-337). Simmel modern insanın sorununu, “anlamsız denemeyecek ama aynı zamanda anlamlı olduğu söylenemeyecek olan muazzam sayıda kültürel unsur tarafından kuşatılmış olması” olarak ifade etmektedir. Bu durum ruhlarını kendi içlerinde izlediği yoldan saptırarak her şeyden mutlak bir biçimde kurtulmuş olan ilk Fransisken keşişlerinin mutlu yoksulluğunu nitelemek için kullanılan “*Nihilabertes, omnipossidentes*⁸” sözü tamamen tersine çevrilerek anlatılabilir. Çok zengin ve aşırı yük altındaki kültürlerde yaşayan insanlar “*omniahabentes, nihilpossidentes*⁹”tirler.

Sonuç

Toplumun ‘*neliği*’ problemini karşılıklı etkileşim kavramı ekseninde değerlendiren Simmel, rastlantısal kesitler üzerinden toplumsal anın fotoğrafını çekmekte ve toplumsal etkileşim biçimlerini analizlerinde kullanmaktadır. Bu etkileşim biçimlerini analizinde kullanması yaşadığı dönem içerisinde sosyolojinin iklimine hâkim olan bütüncül açıklamaların karşısında duran ve sosyolojinin kendine özgü yöntemi ve dilinin oluşabilmesi için sarf ettiği çabanın da bir göstergesidir. Dönemi içerisinde pür bir akademisyen tavrından farklı olarak hayata dair pasajlar ortaya koyması, Simmel’in toplumsal düzeni gündelik hayattan bağımsız bir şekilde ele almadığının en güzel göstergesidir. Bu durum, yani kesitler içerisinden hareket etmesi devamında amorf düşüncenin dayandığı ön yargıların dışında hareketi, yaşadığı dönemde akademinin alışık olmadığı düşünce yapısı onun kabulünü zorlaştıran etkenler arasında gösterilmiştir.

Metropolün renksiz dünyası, paranın ilişkileri eşitleyen bir araç olması ile birlikte her şeyin değerini belirleyen bir araç olması, kültürün trajedisi olarak karşımıza çıkan öznel kültürü egemenliği altına alan nesnel kültürün tahakkümünü görmekteyiz. Modern hayatın uyumsuzlukla aynı anda hissettirdiği derin tatminsizlik hissi arasında görülen ahenksizliğin sebebi ise

⁸ Hiç bir şeye sahip olamayanın her şeyi vardır.(y.n.)

⁹ Her şeye sahiptirler, hiç bir şeyleri yoktur.(y.n.)

nesnelerin gittikçe işlenmiş kültür haline gelmesidir. Simmel'in çok yönlü düşün dünyası moderniteden, etkileşim biçimlerine, paradan metropole kadar farklı alanlara ilişkin yaptığı sıra dışı tespitler onun yaşadığı dönem içerisinde fark edilmesini kolaylaştıran ve düşüncelerinin günümüze ulaşmasını sağlayan noktalar dır.

Kaynakça

- DOĞAN,N., 2012, *Alman Sosyoloji Geleneği*, İstanbul: Kitabevi.
- DOĞAN, N., 2016, "Kant ve Yeni Kantçılık Arasında Simmel'in Toplumsal Tahayyülü", *Sosyoloji Divanı*, Yıl:4, S.8, 2016, ss.73-86.
- GÜÇLÜ, A. vd., 2003, "Fin di Siecle" *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- FREUND, J., 2002, "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Der.) M. Tuncay, A. Uğur, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- FRISBY, D., 2011, "Sosyolojinin Temeli", *Georg Simmel Sosyolog Sanatçı Düşünür*, (Ed.) J.Ö. Dirlikyapan, İstanbul: DoğuBatı Yayınları.
- GÖKBERK, M., 2003,"Transcendental Metod" *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- JUNG, W., 2001, *Georg Simmel Yaşamı-Sosyolojisi-Felsefesi*, (Çev. Doğan Özlem), İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- KÖHLER, M.F., 1919, *Georg Simmel*, Berlin.
- LUKACS, G., 2011,"Georg Simmel", *Georg Simmel Sosyolog, Sanatçı, Düşünür*, (Ed.) Jale Özata Dirlikyapan, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- MESTROVIC, S., 2000, "Modernitenin İlk Sosyologları", *Modernite Versus Postmodernite*, (Çev. Mehmet Küçük), Ankara: Vadi Yayınları.
- SIMMEL, G., 2000, *Öncesizliğin ve Sonrasızlığın Işığında An Resimleri Felsefi Minyatürler*, Ankara: Dost Kitabevi.
- SIMMEL, G., 2008a, *Bireysellik ve Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Kitap.
- SIMMEL, G., 2008b, *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev. Elçin Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- SIMMEL, G., 1996, "Metropol ve Tinsel Yaşam", *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S.8, ss.81-91.
- SWINGEWOOD, A., 1998, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akinhay), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TURNER, J.H., BEEGHLEY,L.,&POWERS,C.H., 2010, *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- TURNER, B.S., 2015,*Klasik Sosyoloji*, (Çev: İdil Çetin), İstanbul: İletişim Yayınları.

- VANDENBERGHE, F., 2016, *Alman Sosyolojisinin Felsefi Tarihi*, (Çev: Vefa Saygın Öğütle), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- WAITER, P.,2008,“Georg Simmel”, *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar*, (Yay. Haz.) Rob Stones, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- WEINSTEIN, D.&WEINSTEIN M. 2011, “Çatışmanın Boyutları: Georg Simmel ve Modern Yaşam”, *Georg Simmel Sosyolog Sanatçı Düşünür*, (Ed.) J.Ö. Dirlikyapan, İstanbul: DoğuBatı Yayınları.

YAYIN İLKELERİ

Ege Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü tarafından yayınlanan *Sosyoloji Dergisi*, 1999 Yılı 7. Sayısından İtibaren, Asa Kuralları Gereğince “Hakemli Dergi” statüsündedir. Sosyoloji Dergisi, Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki defa yayınlanmaktadır. Sosyoloji dergisinin amacı, dünyada ve Türkiye’de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji çalışmalarına yer verip bu çalışmalarını ilgili izlerkitle ile buluşturmadır. Dergimiz, bir disiplin ve bilgi alanı olarak sosyolojinin, diğer sosyal bilim disiplinleriyle güçlü bir bağa sahip olduğuna dikkat çekerek, disiplinlerarası bir perspektifin önemini vurgulamakta ve yayın politikasını bu doğrultuya göre belirlemektedir. Sosyoloji dergisinde genel olarak sosyoloji ve sosyal bilim çalışmalarına yer verilmektedir. Bu çalışmaların, kuramsal ve uygulamalı ölçeklerde alana katkıda bulunması ve içerik itibariyle yeni bir perspektif sunması gözetilmektedir. Dergide, dünyadaki birikimi yansıtan sosyolojik metinlerin tercümesine de yer verilir. Sosyal bilimler alanında Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanmaktadır.

Başvurular, sosyal bilim alanındaki özgün araştırma, tartışma-derleme, çeviri ve kitap tanıtımı-eleştirisine olabilir. Dergide yayınlanan özgün araştırma ve tartışma-derleme makaleleri hakemli statüsündedir, diğer yazılar hakem sürecine girmez. Hakemli statüsündeki makaleler, çifte kör hakem değerlendirme sistemine dâhil edilir, iki hakemin görüşlerinin farklı olması durumunda editör, makalenin yayınlanıp yayınlanmamasına ilişkin nihai kararı alabilir ya da makaleyi değerlendirme için bir üçüncü hakeme gönderebilir.

Makaleler Türkçe veya İngilizce olabilir. Makale; fotoğraf, tablo, grafik, harita gibi görsel bir malzeme içeriyorsa, söz konusu materyallerin ayrı dosyalar olarak başvuru gönderisine eklenmesi gerekmektedir.

Yazarlar, yazılarını değerlendirilmek üzere elektronik posta yoluyla gönderebilirler. Bunun yanında yazarlar, makalelerini posta yoluyla da gönderebilirler. Bu yol tercih edilirse dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır: Çalışmanın basılı dört adet kopyası, makalenin kaydedildiği bir CD ve yazara ait kimlik adres ve e-posta bilgileri dergi iletişim adresine gönderilmelidir. Gönderilen dört basılı kopyadan sadece biri yazara ilişkin kimlik bilgilerini içermeli, hakemlere gönderilecek diğer üç kopya kimlik bilgilerini içermeyen basılmış olmalıdır.

Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmamış metinler değerlendirme sürecine alınmaz. Başvurular Yayın Kurulu tarafından biçim ve içerik açısından incelenir. Yayın Kurulu’nun ön değerlendirmesinden sonra uygun görülen yazılar Hakemlere gönderilir. Hakem değerlendirmesinin sonucunda yazının yayınlanıp yayınlanmayacağına ilişkin karar –varsa istenen

değişiklik ve düzeltmeler ile birlikte– yazarlara bildirilir. Yazarlar yayınlanma kararının bildirildiği tarihten itibaren varsa düzeltme ve değişiklikleri yaparak, yazının son halini en geç on gün içerisinde dergi iletişim adresine göndermelidirler. Yayın kurulu, gönderilen çalışmaları son kez değerlendirir, nihai yayın kararını alır. Yayınlanması kabul edilmeyen yazılar, yazarlara iade edilmez. Yayınlanan yazıların telif hakları dergiye aittir. Dergide yayınlanan yazılardan yazarların kendileri sorumludur. Yayın kurulu bu konuda sorumluluk kabul etmez.

Makale Yazım Kuralları

Makalenin dilinde önce olmak üzere “Makale adı/Öz/Anahtar Kelimeler” ve “Title/Abstract/Keywords”lerin sırayla verilmelidir. Öz ve Abstract 250, Anahtar Kelimeler ve Keywords ise 6 kelimeyi geçmemelidir.

Metin, yazı karakteri Arial, harf büyüklüğü 10 punto, satır aralığı 1,15 cm ve paragraf aralığı önce 6 nk sonra 6 nk olmalıdır. Sayfa yapısı, A4 ebatında, genişlik 16,5 cm ve yükseklik 24 cm olacak şekilde ayarlanarak yukarıdan 3 cm, aşağıdan 2,3 cm, sağdan ve soldan 2 cm olarak biçimlendirilmelidir. Ana metin, dergi yayın formatında 10–25 sayfa sınırlarını geçmemelidir.

Kaynakça Arial yazı karakteri ve 9 punto ile yazılmalı ve satır aralığı 1 cm olmalıdır. Kaynakça’da sadece birincil kaynaklara yer verilmelidir. İkincil kaynaklar Kaynakça’da gösterilmez, nereden aktarıldığına ilişkin metin içinde dipnot verilebilir. Dergide Harvard referans tekniği temel alınmıştır. Metin içi atıflar aşağıdaki örneklere göre olmalıdır:

<i>Doğrudan atıflar tek yazar için</i>	“.....dır.” (Sayın, 2002: 25).
<i>Dolaylı atıflar tek yazar için</i>	Sayın’a göre...(2004: 16).
<i>Aynı yazarın aynı yıla ait birden çok eseri için</i>	Tatlıdil,(1990a, 1990b, 1990c).
<i>Çok yazarlı eserler için</i>	(Tatlıdil vd. 2002).
<i>Birden çok yazara atıflar için</i>	(Sayın, 1995; Tatlıdil, 1980).

Kaynakça aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır:

Kitaplar	
Tek yazar	SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> . Yayın Yeri: Yayınevi.
Birden çok yazar	SOYADI, A., SOYADI, A., YIL, <i>Kitabın adı</i> , Yayın Yeri: Yayınevi.
Editörlü Kitaplar	SOYADI, A., YIL, “Bölüm adı” <i>Yayınlandığı eser</i> (içinde) SOYADI, A. (der) Yayın Yeri: Yayınevi.
Sürelili yayınlar	
Basılı dergiler	SOYADI, A., YIL, “Makale başlığı” <i>Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Sayfa Aralığı.

Elektronik dergiler	SOYADI, A., YIL, "Makale başlığı", <i>E-Derginin adı</i> , Vol: Sayı: Sayfa Aralığı, URL
Diğer eserler	
Bildiri kitabı	SOYADI, A., YIL, "Bildiri başlığı", <i>Bilimsel Toplantının Adı</i> , Yılı, Yeri, Düzenleyen Kurum, Yayın Yeri: Yayınevi.
Gazete haberi	SOYADI, A., YIL, "Yazının başlığı", <i>Gazetenin adı</i> , Tarih Gün/Ay Sayfa Ör: Slapper, G., 2005, "Corporate Manslaughter: New Issues for Lawyers". <i>The Times</i> , 3 Sep. p.4
TV programı	Programın adı, YIL, [TV programı] <i>TV Kanalı</i> , Tarih Gün/Ay/saat. Ör: Little Britain, 2006. [TV programme] <i>BBC, BBC2</i> , 30 January, 20:00.
Sinema Filmi	Filmin Adı, YIL, [Film] Yönetmen, Menşei, Yapımcı Firma Ör: Macbeth, 1948, [Film] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures
Veritabanından Alınan Dergi Makalesi	SOYADI, A, YIL, "Makale adı", <i>Dergi Adı</i> , cilt, sayfa aralığı, alınma tarihi, veritabanının adı. Ör: Tamney, J. T., (1993). "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", <i>The British Journal of Sociology</i> , 195-210, October 23, 2000, Jstor database.

Etik İlkeler

Sosyoloji Dergisi'ne gönderilen yazıların araştırma ve yayın etiğine uygun olması gerekmektedir. Gönderilen yazılar, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ve herhangi bir dergiye yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Editöryal, hakemlik ve yayın süreçleri, COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından geliştirilen uluslararası araştırma ve yayın etiği standartlarına bağlı kalınarak yürütülmektedir.

İletişim

Tel: 0 (232) 311 16 83 Fax: 0 (232) 388 11 02 E-posta: egesosyolojidergisi@gmail.com, goknurege@gmail.com	ADRES: Doç. Dr. Gökür EGE (Editör) Sosyoloji Dergisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü 35100 Bornova/İZMİR
---	---

PUBLICATION GUIDELINE

Published by the Department of Sociology at Ege University, *The Journal of Sociology* has been a "Refereed Journal" in accordance with the rules of ASA since its 7th issue published in 1999. *The Journal of Sociology* is published twice a year in May and November. *The Journal of Sociology* aims to include theoretical and applied studies in sociology from both all over the world and Turkey, and to introduce these studies to the related audience. Emphasizing the strong tie between sociology and other disciplines within social sciences, *The Journal of Sociology* underlines the importance of an interdisciplinary perspective, and determines its publication policy accordingly. *The Journal of Sociology* includes studies which are conducted within the field of sociology and social sciences. It is taken into consideration that these studies would contribute to sociology both in theoretical and applied contexts, and provide a new perspective regarding the contents. In addition, translations of sociological texts reflecting the worldwide accumulation in the field may be accepted for publication. Articles, which are necessarily within social sciences, may be written in Turkish or English.

Manuscripts of original research, discussion-review, book presentation and book review in the field of social sciences may be submitted. Papers submitted for publication are subjected to a double-blind peer review system. On the condition that the two reviewers disagree, the editor may make the final decision either to accept or reject the paper or to send the paper to a third reviewer. Only the original research and discussion-review papers are peer-reviewed, and other types of articles (e.g. translation, book presentation, book presentation and book review) are not.

Articles may be written in Turkish and English. If the articles contain visual materials such as photos, tables, graphs and maps, these must be attached as separate files to the application post.

Authors may submit their manuscripts via e-mail. Authors may also send their manuscripts via regular mail. If the latter application method is preferred, the following points should be considered: manuscript recorded on a CD along with its four hardcopies, author's identity information and communication details should be sent to the email address of the journal. Only one hardcopy is supposed to include the identity information of the author(s), the other three should be printed out without comprising any identity information.

Texts which are not prepared in accordance with orthographical rules will not be considered in the review process. Submissions are firstly examined in terms of form and content; only the articles that are approved after preliminary assessment of the Editorial Board will be sent to reviewers. Authors are informed of the decision and are asked to make the required changes and corrections, if any. After they are informed by e-mail, authors should send the final version of their articles to the journal within ten days at the latest. The Editorial Board evaluates the submitted work for the last time and takes the final decision. Submissions that are not accepted for publication will not be returned to authors. The copyright of published works belongs to the journal. Authors should take responsibility for submitted and published work. The Editorial Board accepts no responsibility in this regard.

Instructions for Authors

Giving the priority to the one written in the original language of the article, "Title/Abstract/Keywords" and "Makale adı/Öz/Anahtar Kelimeler" should be sequentially added. Abstract and keywords should not exceed 250 and 6 words, respectively.

Texts should be written utilizing Arial 10 pt in font type, 1,15 cm in line spacing and before 6 nk, after 6 nk in paragraph spacing. Pages should be structured as A4 with the customized values of 16,5 cm in width and 24 cm in length. Page margins should be arranged cropping 3 cm from top, 2,3 cm from bottom and 2 cm both from right and left. Text's length should not get beyond the limits of 10-25 pages.

References should be written using Arial 9 pt in font type and 1 cm in line spacing. References should comprise primary resources solely. Secondary resources should not be included in reference section; however, secondary resources may be given as a footnote in the text as where they have been cited. Harvard reference technique is used. In-text citations should be written according to the following examples:

<i>Direct quotation</i>	"....." (Sayın, 2002: 25).
<i>Indirect quotation</i>	To Sayın... (2004: 16).
<i>Citing two or more works by the same author in the same year</i>	Tatlıdil (1990a, 1990b, 1990c).
<i>Citing a work with more than two authors</i>	(Tatlıdil et al., 2002).
<i>Citing multiple works</i>	(Sayın, 1995; Tatlıdil, 1980).

References should be written according to the following examples:

Books	
One author	SURNAME, N., YEAR, <i>Book Title</i> . Place of Publication: Name of the Publisher.
Multi-authored	SURNAME, N., SURNAME, N., YEAR, <i>Book Title</i> , Place of Publication: Name of the Publisher.
Edited	SURNAME, N., YEAR, "Chapter Title" <i>Book Title</i> (in) SURNAME, N. (Ed.) Place of Publication: Name of the Publisher.
Periodicals	
Hardcopy Journals	SURNAME, N., YEAR, "Title" <i>Journal</i> , Vol: No: pp.
E-Journals	SURNAME, N., YEAR, "Title", <i>E-Journal Name</i> , Vol: No: pp. URL
Others	
Report Book	SURNAME, N., YEAR, "Paper Title", <i>Conference Name</i> , Year, Place, Issuing Institution Place of Publication: Name of the Publisher.
Newspaper	SURNAME, N., YEAR, "News Title", <i>Title of the Newspaper</i> , Date Day/Month Page ie. Slapper, G., 2005, "Corporate Manslaughter: New Issues for Lawyers". <i>The Times</i> , 3 Sep. p.4
TV programme	Programme Name, YEAR, [TV programme] <i>TV Channel</i> , Date Day/Month/Time. ie. Little Britain, 2006. [TV programme] <i>BBC, BBC2</i> , 30 January, 20:00.
Movie	Movie Name, YEAR, [Movie] Director, Country: Production co. ie. Macbeth, 1948, [Movie] Directed by Orson Wells, USA: Republic Pictures
Articles of Journal from Database	SURNAME, N, YEAR, "Article Title", <i>Journal Name</i> , Volume, page line, Citation date, Database name. ie. Tamney, J. T., (1993). "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", <i>The British Journal of Sociology</i> , 195-210, October 23, 2000, JStor Database.

Ethical Guideline

Articles submitted to the Journal of Sociology must be in accordance with research and publication ethics. They should neither have previously been published in another journal nor have been under consideration for publication elsewhere. The editorial, reviewing and publishing processes are carried out by being adhered to the international standards for research and publication ethics developed by COPE (Committee on Publication Ethics).

Contact Information

<p>Phone: + 90 232 311 16 83 Fax: + 90 232 388 11 02 E-mail: egesosyolojidergisi@gmail.com, goknurege@gmail.com</p>	<p>ADDRESS: Göknur EGE, PhD Associate Prof. (Editor) Journal of Sociology, Ege University Faculty of Letters, Department of Sociology, 35100 Bornova / İZMİR</p>
--	---